

USA

INTERNATIONAL SCIENTIFIC
ONLINE CONFERENCE

INNOVATION IN THE MODERN EDUCATION SYSTEM

ISOC
INTERNATIONAL
SCIENTIFIC
ONLINE
CONFERENCES

25 JANUARY
2026 YEAR

USA, WASHINGTON

Info.interconf@mail.ru

www.interonconf.org

INNOVATION IN THE MODERN EDUCATION SYSTEM

Part 59

JANUARY 2026

COLLECTIONS OF SCIENTIFIC WORKS

Washington, USA
25th JANUARY 2026

INNOVATION IN THE MODERN EDUCATION SYSTEM: a collection scientific works of the International scientific conference (25th JANUARY , 2026) – Washington, USA: "CESS", 2026. Part 59 – 181p.

Editorial board:

Martha Merrill, PhD Kent State University, USA

David Pearce, ScD Washington, D.C., USA

Emma Sabzalieva, PhD Toronto, Canada

Nikadambayeva Hilola Batirovna, Candidate of Pedagogical Sciences,
docent

Pirimov Akram Pirimovich, docent

Shodiyev Furqat Davranovich, Candidate of Technical Sciences, docent

Languages of publication: русский, english, казахша, o'zbek, limba română,
кыргыз тили, Հայերեն

The collection consists of scientific research of scientists, graduate students and students who took part in the International Scientific online conference "**INNOVATION IN THE MODERN EDUCATION SYSTEM**". Which took place in Washington on JANUARY 25, 2026.

Conference proceedings are recommended for scientists and teachers in higher education establishments. They can be used in education, including the process of post - graduate teaching, preparation for obtain bachelors' and masters' degrees. The review of all articles was accomplished by experts, materials are according to authors copyright. The authors are responsible for content, researches results and errors.

© "CESS", 2026
© Authors, 2026

TABLE OF CONTENTS	
Erkinboyeva Aziza Ruslonovna FAYNBERG VA ABDULLA ORIPOV: IKKI DAVRNING POETIK MULOQOTI	8
Bayjanov Saparniyaz HISTORICAL AND ARCHAEOLOGICAL HERITAGE OF KARAKALPAKSTAN: THE LEGACY OF ANCIENT KHOREZM	11
Холматов Диёрбек Усмонович Неъматуллаев Бекмирза Бозорбой угли АГРОСАНОАТ ИНФРАТУЗИЛМАСИ РИВОЖЛАНИШИНИ ОЗИҚ-ОВҚАТ ХАВФСИЗЛИГИГА ЭРИШИШ, ОЗИҚ-ОВҚАТ МАҲСУЛОТЛАРИ ТАКЛИФИНИ ТАЪМИНЛАШНИНГ ОМИЛИ СИФАТИДА	15
Shokirova G.M THE INFLUENCE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE ON THE TRANSFORMATION OF MODERN MARKETING STRATEGIES	22
Shahzod Majitov KOEFFITSIYENTLAR NAZARIYASI	25
Reymova Yulduzخان Endirbaevna DIFFERENT STEPS TO TEACHING INTERPRETING	29
Olimjonova Gulshoda Olimjon qizi PSIXOLOGIYAGA OID ASOSIY TERMINLAR VA ULARNING AHAMIYATI	35
Nabiyeva Muhtaram Sidiqjonovna BUXGALTERIYA HISOBINI YURITISHDA 1C PROGRAMMASINING QO'LLANISHI VA UNING AFZALLIKLARI.	37
Саломова Лутфия Искандар қизи ANALYSIS OF OFFICIAL SOURCES PROVIDING INFORMATION ON THE ACTIVITIES OF MEDICAL INSTITUTIONS IN TURKESTAN	40
Жалилов Салоҳиддин Абдиева Гулара Бабаниязовна ПАССИВ ЭКЗОСКЕЛЕТ ҚУЙИ АЪЗОЛАР УЧУН ПРОТОТИП ЯРАТИШ ТУРЛАРИ	43
Qodirova Shoxidabonu Sobirjon qizi THE ROLE OF PSYCHOLOGICAL COUNSELING AND PSYCHOEDUCATION IN REDUCING SUICIDAL BEHAVIOR	48
Taxirbekov Erkinbek Janibekovich QISHLOQ XO'JALIGI MASHINALARINING ZAMONAVIY AHAMIYATI VA RIVOJLANISH YO'NALISHLARI	53
Ismatullayeva Zebo Shukurjonovna PARLIAMENTARY DIPLOMACY IN COOPERATION BETWEEN UZBEKISTAN AND GERMANY	56
Alchinov Sherbek G'ayrat o'g'li IXTISOSLASHGAN MAKTAB O'QUVCHILARINING MILLIY MA'NAVIY BILIMLARINI RIVOJLANTIRISH TIZIMI (MUHAMMAD YUSUF IJOD MAKTABI MISOLIDA)	60
Mamadaliyev Xusanboy Adusalomovich	65

YOSHLARNI MA'NAVIY SALOHİYATINI OSHIRISHDA ADABIYOTNING RO'LI	
Абдувалиева Д.У СЕСТРИНСКИЙ ПРОЦЕСС ПРИ ИНФАРКТЕ МИОКАРДА	70
Ozatov Shahboz Foziljon o'g'li INGLIZ TILI DARSLARIDA LEKSIK MATERIALNI O'RGATISHDA O'YIN TEKNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISH METODIKASINI TAKOMILLASHTIRISH.	73
To'ychiboyeva Sarvinoz Alisher qizi Inomov Islomjon Maxmudjon o'g'li Raxmatov Mirvohid Norboy o'g'li QISHLOQ XO'JALIGIDA TEJAMKOR TEKNOLOGIYALARNI QO'LLASH	78
Рашидов Қувончбек Турғунбой ўғли Машарипова Мафтуна Ахмеджон қизи МИЛЛАТЛАРАРО ТОТУВЛИК ВА ДИНИЙ БАҒРИКЕНГЛИК ЎЗБЕК ХАЛҚИНИНГ ЮКСАК ҚАДРИЯТИДИР	81
Mamirjonova Muxabbat Begijon qizi Jo'rayeva Muxlisa Doniyor qizi Musayeva Ulbo'lsin Mirzakarim qizi BUGUNGI KUNDA MOSHNING AHAMIYATI	87
Lapasova Go'zal Unarboy qizi Ibragimova Shahzoda Sherzod qizi NUTQ MADANIYATI VA STILISTIKA	90
Mirsaidova Nilufar Sobirjonovna THE EMERGENCE OF SCIENCE FICTION IN WORLD LITERATURE	95
Mirzayeva Mutabar Azamovna Muxtorova Madina Ahmadjon qizi DORIVOR GULXAYRI O'SIMLIGINING DORIVORLIK XUSUSIYATLARI HAMDA ZAMONAVIY TIBBIYOTDAGI AHAMIYATI	99
Meliqo'ziyev Azizbek Abduraxmonjon o'g'li Alijonov Abdusattor G'anijon o'g'li YENGIL AVTOMOBILLAR ELEKTRON TIZIMI NOSOZLIKLARI VA ULARNI BARTARAF ETISH USULLARI	104
Rasulov Abrorjon Iskandar o'g'li FARG'ONA-VODIL YO'NALISHIDA AVTOMOBILLAR HARAKAT XAVFSIZLIGINI TA'MINLASH	106
Rasulov Abrorjon Iskandar o'g'li Meliqo'ziyev Azizbek Abduraxmonjon o'g'li Alijonov Abdusattor G'anijon o'g'li AVTOMOBIL DVIGATELIDA UCHRAYDIGAN NOSOZLIKLAR VA ULARNI BARTARAF ETISH USULLARI	108
Salimova G.X THE ROLE OF EXTERNAL FACTORS IN THE PROGRESSION OF ARTICULAR SYNDROME IN RHEUMATOID ARTHRITIS	111

Mirzayeva Mutabar Azamovna Muxtorova Mohinur Dilshodjon qizi <i>LAVANDA O'SIMLIGINING BIOLOGIK XUSUSIYATLARI VA TIBBIYOTDA QO'LLANILISHI</i>	113
Tangirova Munisa Ulug'bek qizi Abdurakhmonova Dinara Yusupovna <i>MODERN APPROACH TO THE PROBLEM OF CREATIVITY</i>	119
Ziyayev F.Ch Xamroyev D.T <i>KULDARA POLIMETALL MA'DANLASHUV MAYDONINING GEOLOGIK TUZILISHI VA FOYDALI QAZILMALARI</i>	124
Guzzal O'tepbergenova Azada Jalg'asbaeva <i>QORAQALPOQ XALQ QO'SHIQLARIDA URF-ODAT AN'ALARINING IFODALANISHI.</i>	127
Saparbaev Bunyod Khurrambek ogli <i>SENTINELS OF THE STEPPE FRONTIER: DIPLOMACY, TRADE, AND POWER IN RELATIONS BETWEEN THE KHIVA KHANATE AND THE RUSSIAN EMPIRE UNDER MUHAMMAD RAHIMKHAN I (1806–1825)</i>	130
Bekmurodova Aziza <i>BOLALAR ADABIYOTIDA PSIXOLOGIK REALIZM VA BOLA DUNYOQARASHI TALQINI.</i>	134
Хикматов Шухрат Шабанович <i>УЙҒОНИШ ДАВРИДАН ЗАМОНАВИЙ ИНСОН ҲУҚУҚЛАРИ ПАРАДИГМАСИГАЧА НОГИРОНЛИККА НИСБАТАН ҲУҚУҚИЙ МУНОСАБАТ</i>	137
Nilufar Ibroximova <i>TANQIDIY TAFAKKURNI RIVOJLANTIRISHDA DEBAT VA MUNOZARALARDAN FOYDALANISHNING SAMARALI USULLARI</i>	148
Choriyev X.T Khamraeva G.Sh Shakhizirova I.D Saidazizov X.B <i>CLINICAL EFFICACY OF BIS MONITORING IN THE PERIOPERATIVE PERIOD OF CONGENITAL HEART DEFECT CORRECTION IN CHILDREN</i>	151
Isaboyeva Dilyora Zokirjon qizi <i>INTEGRATIV O'QUV METODLARINING TURLARI VA ULARNING KOMMUNIKATIV KO'NIKMALARNI RIVOJLANTIRISHDAGI AHAMIYATI</i>	157
Карабаева Азизахон Садыковна Гуламжанова Зебинисо Козимжон кизи <i>ПРОБЛЕМА ХУДОЖЕСТВЕННОГО ОБРАЗА В ЛИТЕРАТУРЕ</i>	160
Mamaraximova Nigora Mahmudjonovna <i>"TA'LIMDA LOYIHALARNI SAMARALI BOSHQARISHDA XORIJ TAJRIBALARIDAN FOYDALANISH YO'LLARI"</i>	163

Mamatova A.B Ibragimova I.N <i>NUTQNING FONETIK, LEKSIK, GRAMMATIK BUZULISHLARINING O'ZARO TA'SIR XUSUSIYATLARI</i>	167
Xolboyeva Gulnora Ulashovna Ahmedova Mubina Umidjon qizi <i>BOLA PSIXIKASINI O'RGANISH TAMOYILLARI</i>	172
Turgunov Ulugbek Isroilovich Qolqanov Nuriddin Tashpulatovich <i>CREATING THE IMAGE OF THE NEW UZBEKISTAN THROUGH FURTHER DEVELOPMENT OF MAHALLA INFRASTRUCTURE</i>	176

FAYNBERG VA ABDULLA ORIPOV: IKKI DAVRNING POETIK MULOQOTI

Erkinboyeva Aziza Ruslonovna

O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti, Xorijiy til va adabiyoti ingliz tili 1- fakulteti 2-bosqich
talabasi azizaruslonovna@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada Aleksandr Faynberg va Abdulla Oripov ijodidagi urush, tinchlik, hayot va Vatan mavzularining poetik muloqoti tahlil qilinadi. Shoirarning she'rlari va badiiy obrazlari orqali insoniylik, milliy ong, mas'uliyat va tinchlik tushunchalari o'rganiladi. Maqolada ikki davr she'riyati o'zaro bog'liq tarzda tahlil qilinadi, she'riy iqtiboslar va ularning falsafiy mazmuni batafsil yoritiladi.

Kalit so'zlar: Faynberg, Abdulla Oripov, urush, tinchlik, hayot falsafasi, Vatan, poetik muloqot, badiiy obraz, insoniylik, milliy ong.

Abstract: This article analyzes the poetic dialogue between Aleksandr Faynberg and Abdulla Oripov regarding war, peace, life, and homeland. Through their poetry and artistic images, concepts of humanity, national consciousness, responsibility, and peace are explored. The interrelation of the two poets' works from different periods is examined, with poetic quotations and their philosophical meanings explained.

Keywords: Faynberg, Abdulla Oripov, war, peace, philosophy of life, homeland, poetic dialogue, artistic image, humanity, national consciousness.

Аннотация: В данной статье анализируется поэтический диалог Александра Файнберга и Абдуллы Орипова на темы войны, мира, жизни и Родины. Через их поэзию и художественные образы рассматриваются понятия человечности, национального сознания, ответственности и мира. Исследуется взаимосвязь произведений двух поэтов разных эпох, с подробным объяснением поэтических цитат и их философского смысла.

Ключевые слова: Файнберг, Абдулла Оripов, война, мир, философия жизни, Родина, поэтический диалог, художественный образ, человечность, национальное сознание.

XX asr she'riyatida inson ruhiyati, milliy ong, urush va tinchlik mavzulari markaziy o'rin tutadi. Aleksandr Faynberg sovet davrida, urush va uning inson ruhiga ta'sirini chuqur ifodalaydi. "Chig'ir" to'plamidagi satrlar hayotning o'tkinchiligi, insoniy mas'uliyat va ruhiy iztirobni ochib beradi.

Shu bilan birga, Abdulla Oripov mustaqillik davrida milliy qadriyatlar, Vatan sevgisi va insoniylikni she'riy obrazlar orqali yoritadi. Ikkala shoir ijodini taqqoslash ularning poetik muloqotini anglashga yordam beradi.

Faynberg inson ruhidagi og'ir izlarni, Oripov esa milliy uyg'onish va Vatan sevgisini ifodalaydi. Shu tarzda ular ikki davrni bog'laydigan poetik ko'prik vazifasini bajaradi.

Faynberg Vatanni inson qalbidagi iztirob va mas'uliyat bilan bog'laydi. U urushning inson hayotiga yetkazadigan og'ir izlarini ochib beradi.

“Urush – bu avvalo inson yuzidagi g‘amdir” satri orqali Faynberg urushni romantiklashtirmasdan, uning ruhiy ta’sirini yoritadi.

Bu satr Vatan sevgisi va insoniylikni uyg‘unlashtiradi. Oripov esa Vatanni milliy ong va erkinlik bilan bog‘laydi: “Vatan — bu yurakdagi ezgulik va qalbdagi azizlikdir.” Bu satrda u Vatanni inson qalbidagi ezgulik, mehr va sadoqat bilan ifodalaydi. Shu nuqtai nazardan, Faynberg insoniy iztirobni, Oripov esa milliy uyg‘onishni yoritadi. Ularning tasavvurlari bir-birini to‘ldiradi.

Faynberg she‘riyatida insoniylik tushunchasi har bir harakat va qarorda namoyon bo‘ladi. Shoir shuni ko‘rsatadiki, inson o‘z Vatani va atrofdagilarga nisbatan mas‘ul bo‘lishi lozim. Oripovning ijodida esa insoniylik milliy qadriyatlar va erkinlik bilan uyg‘unlashadi. Shu bilan ikki shoirning she‘riyatida inson va Vatan bir-biriga bog‘liq markaziy tushunchalardir.

Faynberg urushni inson ruhiyati uchun sinov sifatida ko‘rsatadi. Shoir she‘rlari orqali biz onalarning kutishi, bolalarning sog‘ishi va qaytib kelmagan otalarni ko‘ramiz. Shu bilan birga, tinchlik Faynberg nazarida faqat urushning yo‘qligi emas, balki hayotdagi mehr, mehnat va odatiy kun tartibi bilan bog‘liq bebaho ne‘matdir.

“Tinchlik – eng nozik va eng bebaho ne‘mat” satri tinchlikning qadrini ochib beradi. Oripov tinchlikni milliy ong va erkinlik bilan bog‘laydi. Uning she‘rlari tinchlikning saqlanishi va himoya qilinishini targ‘ib qiladi. Shu tarzda, ikkala shoir ham tinchlikni qadrlash va saqlash zaruriyatini o‘quvchiga his ettiradi.

Faynberg hayotni oqayotgan daryo va aylanuvchi chig‘ir sifatida tasvirlaydi. “Hayot – bu oqim, sen uni to‘xtata olmaysan, lekin unga yo‘l ko‘rsatishing mumkin” satri hayotning o‘tkinchiligi va inson mas‘uliyatini uyg‘unlashtiradi. Hayot shunchaki yashash emas, balki tanlov va iz qoldirishdir.

Oripov hayot haqidagi she‘riy mushohadalarida milliy qadriyatlar va erkinlikni yoritadi. U hayotni shaxs va jamiyat o‘rtasidagi uzviy muloqot sifatida ko‘rsatadi, inson har bir harakati bilan jamiyat rivojiga ta’sir qilishi mumkinligini ochib beradi. Shu bilan hayot va Vatan tushunchasi ular ijodida bir-birini to‘ldiradi.

Faynberg va Oripov she‘riyati bir-biriga muloqot qiladi. Faynberg insoniy iztirob va urushning ruhiy ta’sirini aks ettirsa, Oripov milliy uyg‘onish va Vatan sevgisini ta’kidlaydi. Shu jihatdan, ikki shoir ijodi ikki davr o‘rtasidagi poetik dialog sifatida qaraladi. Ikkala shoir ham o‘quvchini tanlovga chorlaydi: “Buzishmi yoki bunyod qilishmi? Beparvolikmi yoki mas‘uliyatmi?” Bu savol ularning ijodini birlashtiradi va o‘quvchiga insoniy va milliy burchni anglashga imkon beradi.

Shuningdek, har ikkala shoir ijodida Vatan va insoniylik, urush va tinchlik, hayotning mazmuni o‘rtasidagi bog‘liqlik doimiy ravishda ko‘rsatiladi. Faynberg iztirob va sabrni, Oripov esa milliy uyg‘onish va mas‘uliyatni yoritadi. Shu tarzda ular o‘zaro poetik dialog orqali bir-birini to‘ldiradi.

Faynberg va Abdulla Oripov ijodi bugun ham dolzarbdir. Ularning poetik muloqoti urush, tinchlik, hayot va Vatan mavzularini bir-birini to‘ldiruvchi tarzda yoritadi. Faynberg insoniy iztirob va ruhiy sinovni, Oripov milliy ong va erkinlikni aks ettiradi.

Shu tarzda, ikki shoirning ijodi bir-birini to'ldiradi va XX asr she'riyatida muloqotga asos soluvchi vosita bo'lib xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Abdullayev, M. Urush va tinchlik: XX asr adabiy tahlillari. Toshkent: Sharq, 2005.
2. Faynberg, A. Chig'ir. Toshkent: O'zbekiston yozuvchilar uyushmasi, 1987.
3. Faynberg, A. She'riy to'plamlar va maqolalar. Toshkent: O'zbekiston nashriyoti, 1992.
4. Karimov, E. Sovet davri she'riyatida urush va inson ruhiyati. Toshkent: Fan, 2003.
5. Mirzaev, L. Mustaqillik davri she'riyati va milliy ong. Toshkent: Sharq, 2007.
6. Oripov, A. Tanlangan she'rlar. Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi nashriyot, 2000.
7. Rasulov, A. O'zbek she'riyatida hayot va inson mavzusi. Toshkent: Adabiyot va san'at, 1998.

HISTORICAL AND ARCHAEOLOGICAL HERITAGE OF KARAKALPAKSTAN: THE LEGACY OF ANCIENT KHOREZM

Bayjanov Saparniyaz

2nd year student of Nukus State Pedagogical Institute named after Ajiniyaz

Annotation: Karakalpakstan, located in the northwestern part of Uzbekistan, is one of the most historically significant regions of Central Asia. The territory is renowned for its dense concentration of archaeological monuments belonging to the ancient civilization of Khorezm, which flourished along the lower Amu Darya River for more than two millennia. The region preserves dozens of fortresses, urban settlements, religious complexes, and burial sites that collectively demonstrate the political, cultural, and architectural development of ancient Central Asian societies.

This article explores the major historical sites of Karakalpakstan, examining their historical background, architectural features, and cultural significance. Special attention is given to the ancient fortresses and urban centers that illustrate the advanced level of state organization, military strategy, and artistic achievement of Khorezmian civilization.

Key words: Karakalpakstan, Khorezm, ancient, Toprak-Kala, Ayaz-Kala, Kyzyl-Kala, Mizdakhan Complex, tourism.

Аннотация: Каракалпакстан, расположенный в северо-западной части Узбекистана, является одним из самых исторически значимых регионов Центральной Азии. Территория славится своей густой концентрацией археологических памятников, принадлежащих древней цивилизации Хорезма, которая процветала вдоль нижнего течения Амударьи более двух тысяч лет. В регионе сохранились десятки крепостей, городских поселений, религиозных комплексов и могильников, которые коллективно демонстрируют политическое, культурное и архитектурное развитие древних среднеазиатских обществ.

В данной статье рассматриваются основные исторические памятники Каракалпакстана, исследуются их исторический фон, архитектурные особенности и культурное значение. Особое внимание уделяется древним крепостям и городским центрам, которые иллюстрируют высокий уровень государственной организации, военной стратегии и художественного достижения хорезмийской цивилизации.

Ключевые слова: Каракалпакстан, Хорезм, древний, Топрак-Кала, Аяз-Кала, Кызыл-Кала, комплекс Миздахан, туризм.

Historical Background of Karakalpakstan and Ancient Khorezm

The history of Karakalpakstan is inseparable from the history of Ancient Khorezm, one of the earliest state formations in Central Asia. Archaeological research indicates that Khorezm emerged as an organized society by the late first millennium BCE, supported by

advanced irrigation systems that transformed desert landscapes into fertile agricultural zones (Tolstov, 1962).

Khorezm developed independently from the Persian Achaemenid Empire, maintaining unique political traditions and religious practices. Due to its strategic location near the Silk Road, the region became a crossroads for trade, cultural exchange, and military activity. Over centuries, Khorezmian rulers constructed fortified cities and castles to protect agricultural lands and trade routes from nomadic invasions (Ghulamov, 1998).

Toprak-Kala: Political and Administrative Center

Toprak-Kala is one of the most important archaeological monuments in Karakalpakstan and a key site for understanding the urban culture of Ancient Khorezm. Dating mainly to the 1st–5th centuries CE, Toprak-Kala functioned as a royal residence and administrative capital.

Archaeological excavations led by S. P. Tolstov revealed a well-planned city with a palace complex, ceremonial halls, residential quarters, and defensive walls exceeding ten meters in height. The palace contained richly decorated rooms with wall paintings, relief sculptures, and archives written on leather and wooden tablets, indicating a highly developed bureaucratic system (Tolstov, 1962).

The spatial organization of Toprak-Kala reflects centralized governance and social stratification, distinguishing elite administrative spaces from common residential areas. This site provides crucial evidence for early statehood and governance in Central Asia.

Ayaz-Kala: Defensive Architecture and Military Strategy

The Ayaz-Kala complex consists of three fortresses constructed between the 4th century BCE and the 7th century CE.

These structures were strategically built on elevated terrain at the edge of the Khorezm oasis, forming part of a defensive network designed to monitor and control access from the northern steppe regions.

Ayaz-Kala demonstrates sophisticated military engineering, including thick mudbrick walls, corner towers, narrow entrances, and elevated observation points. Archaeologists argue that these fortresses also served as administrative and residential centers for military elites during periods of political instability (Bolelov, 2006).

The location and design of Ayaz-Kala illustrate how ancient Khorezm adapted its architecture to harsh desert conditions while maintaining strong defensive capabilities.

Kyzyl-Kala: Frontier Fortress

Kyzyl-Kala, meaning “Red Fortress,” dates approximately to the 1st–4th centuries CE and likely functioned as a frontier fortress protecting nearby settlements and agricultural lands.

Constructed primarily from clay and mudbrick, its rectangular layout and thick walls suggest a primarily military purpose.

Archaeological studies indicate that Kyzyl-Kala was part of a broader chain of fortifications surrounding urban centers such as Toprak-Kala.

These structures reflect the continuous threat of external invasions and the importance of territorial defense in Khorezmian political strategy (Ghulamov, 1998).

Mizdakhan Complex: Religious and Cultural Continuity

The Mizdakhan complex represents one of the most culturally layered sites in Karakalpakstan.

Originating in the 4th century BCE, the site evolved from an urban settlement into a major necropolis and pilgrimage center.

Mizdakhan is especially valuable for understanding religious transformation in the region. Archaeological evidence points to Zoroastrian burial practices, including exposure rituals, followed by Islamic funerary architecture after the Arab conquest.

Mausoleums, underground tombs, and sacred structures at Mizdakhan demonstrate centuries of continuous spiritual significance (Bulatova, 2010).

The site also plays an important role in local oral traditions and folklore, strengthening its cultural importance beyond archaeology.

Architectural Features and Cultural Significance

The historical monuments of Karakalpakstan are primarily constructed using mudbrick and adobe, materials well-suited to desert climates.

Despite their simplicity, these materials allowed for large-scale construction and complex architectural forms.

The fortresses of Ancient Khorezm exhibit advanced planning, including:

- multi-layered defensive walls,
- internal courtyards,
- storage and administrative rooms,
- symbolic architectural elements reflecting royal authority.

These sites demonstrate a unique architectural tradition distinct from neighboring civilizations while still participating in regional cultural exchange (UNESCO, 2023).

Preservation, Research, and Tourism

Many historical monuments in Karakalpakstan are included in ongoing archaeological research projects supported by national and international institutions. The “Ancient Khorezm Desert Castles” have been placed on UNESCO’s Tentative World Heritage List, recognizing their outstanding universal value.

However, challenges remain, including erosion, climate impact, and limited conservation resources. Sustainable tourism initiatives offer an opportunity to raise awareness and fund preservation efforts, provided they are carefully managed.

Conclusion

The historical sites of Karakalpakstan represent an exceptional cultural landscape shaped by ancient civilization, environmental adaptation, and long-term human settlement. From the political center of Toprak-Kala to the defensive strongholds of Ayaz-Kala and the sacred grounds of Mizdakhan, these monuments reveal the complexity and resilience of Khorezmian society. Continued research, preservation, and education are essential to safeguarding this heritage for future generations.

REFERENCES:

- 1 Tolstov, S. P. (1962). Ancient Khorezm. Moscow: Academy of Sciences of the USSR.
- 2 Ghulamov, Ya. G. (1998). History of Irrigation in Khorezm. Tashkent: Fan Publishing.
- 3 Bolelov, S. B. (2006). “Fortification Systems of Ancient Khorezm.” Central Asian Archaeological Review, 12, 45–68.
- 4 Bulatova, R. M. (2010). Mizdakhan: History and Sacred Traditions. Nukus: Karakalpak State University Press.
- 5 UNESCO. (2023). Ancient Khorezm Desert Castles (Tentative World Heritage List).
- 6 Rtveladze, E. V. (2007). The Great Silk Road. Tashkent: International Institute for Central Asian Studies.

АГРОСАНОАТ ИНФРАТУЗИЛМАСИ РИВОЖЛАНИШНИ ОЗИҚ-ОВҚАТ ХАВФСИЗЛИГИГА ЭРИШИШ, ОЗИҚ-ОВҚАТ МАҲСУЛОТЛАРИ ТАКЛИФИНИ ТАЪМИНЛАШНИНГ ОМИЛИ СИФАТИДА

Холматов Диёрбек Усмонович

Андижон кишлок хужалиги ва агротехнологиялар институти “Агробизнес ва маркетинг” кафедраси ассистенти.

Неъматуллаев Бекмирза Бозорбой угли

Андижон кишлок хужалиги ва агротехнологиялар институти 3-боскич талабаси.

Аннотация: Мамлакатимизда аграр тармоқда, хусусан мева-сабзавотларни сотиш ва қайта ишлаш жараёнида маркетинг имкониятларидан фойдаланиш, мамлакат экспорт салоҳиятини янги босқичга кўтариши, унинг географиясини кенгайтиришдаги асосий омил бўлиши мумкин. Маркетинг тадқиқотларини олиб боришда унинг йўналишлари, мақсад, вазифалари ва бошқа хусусиятларини эътиборга олиниши, аграр бозорлардаги маркетинг тадқиқотлар самарадорлигини янада оширади.

Озиқ-овқат хавфсизлигини таъминлаш масаласи кўп жиҳатдан миллий иқтисодиётдаги агросаноат мажмуининг ривожланиш даражасига ва унинг инфратузилмасининг мавжуд талаблар даражасида шаклланишига боғлиқ.

Агросаноат мажмуаси ишлаб чиқаришининг пировард натижалари нафақат соҳанинг ривожланиш даражасига балки унга хизмат кўрсатувчи соҳалар ривожланиш даражасига ҳам бевосита боғлиқ бўлади. Аграр соҳадаги ишлаб чиқариш ҳажмларининг ортиши билан пропорционал равишда моддий-техник ресурслар, хом ашё, ёрдамчи материаллар ва бошқа ресурслардан фойдаланиш ҳажми ортади.

Ҳўжаликларнинг электр энергияси, транспорт, алоқа воситалари, маҳсулотни сақлаш иншоотларига бўлган талаби ошади. Қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқаришининг моддий-техник таъминот, инженерлик, зооветеринария, агрокимё хизматлари ва бошқа хизматларга бўлган муҳтожлиги юксалиб боради.

Шунинг билан бирга, қишлоқ хўжалиги маҳсулотини етарли миқдорларда ишлаб чиқаришга хизмат қилувчи тармоқлар билан бир қаторда маҳсулотдан самарали фойдаланишни таъминлашга ва уни истеъмолчига етказишга хизмат қилувчи ташкилотларнинг ривожланиши ҳам бир хил даражада муҳим ҳисобланади.

Миллий иқтисодиётда фаолият юритувчи юқоридаги сингари тармоқ ва хизматларни инфратузилма деб номланади.

Инфратузилма моҳият жиҳатдан иқтисодий ва ижтимоий такрор ишлаб чиқариш учун нормал шароитларни таъминлаб беришга хизмат қилувчи тармоқлар ва ишлаб чиқариш мажмуасидан иборат. Инфратузилма АСМни самарали фаолият юритишини ишлаб чиқариш жараёнида юзага келадиган технологик, ишлаб чиқариш, иқтисодий ва ташкилий алоқаларни амалга ошириш йўли билан таъминлаб беради.

Инфратузилма жамият ишлаб чиқариш кучларининг ажралмас қисми бўлиб ҳисобланади. У корхона ва ташкилотларнинг самарали фаолият юритишини таъминлайди ва агросаноат мажмуасининг йирик ҳажмда ва юқори сифатдаги маҳсулотларини олишга мўлжалланган.

Қишлоқ хўжалигининг ялпи маҳсулоти пировард натижада тармоқнинг асосий ишлаб чиқариш воситалари ва айланма маблағлар, техника ва технология, меҳнат ресурслари билан таъминланганлик даражаси билан бир қаторда хизмат кўрсатиш ва сервис соҳаларининг ривожланганлик даражасига ҳам боғлиқ.

Ушбу хизмат турларининг энг асосийлари сифатида агрокимёвий, зооветеринария, ахборот-маслаҳат ва бошқа шу кабиларни кўрсатиш мумкин.

Инфратузилма қишлоқ хўжалигини интенсификациялаш ва унинг самарадорлигини оширишнинг муҳим омилларидан бири бўлиб ҳисобланади. Хом ашё, материал, тайёр маҳсулотнинг ўз вақтида етказилиши кўп жиҳатдан хўжалик оборотидаги мавжуд маблағлар ҳажмини белгилаб беради.

Инфратузилма тармоқларини ривожланишининг энг асосий омили мамлакат иқтисодий салоҳиятининг ўсиши бўлиб ҳисобланади. Агросаноат мажмуасининг тез суръатларда ривожлантириш зарурияти унинг таркибига кирувчи тармоқ ва ишлаб чиқариш омилларининг ўзгариши билан боғлиқ.

Саноатлашув даражасининг кучайиши, кимёвий воситалардан фойдаланишнинг ортиши, мелиоратив тадбирлар ва ишлаб чиқаришнинг бошқа омилларининг тезкор ривожлантирилиши, қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқариши учун ишлаб чиқариш воситаларини нафақат миқдорий жиҳатдан кўпайишини, балки моддий ресурслардан фойдаланиш самарадорлигини оширувчи хизматлар тизимини яратишни ҳам кўзда тутди.

Бозор муносабатларининг ривожланиб бориши шароитларида инфратузилма тармоқларининг функцияларида сезиларли даражада ўзгаришлар рўй беради.

Илгари мавжуд бўлган бу каби тузилмалар асосида ҳозирги кун талабларига мос келувчи хусусий мулкчиликка асосланган инфратузилма тармоқларини ривожлантириш зарурияти туғилади.

Моддий ишлаб чиқаришнинг муҳим вазифаси бўлиб қишлоқ хўжалиги корхоналарининг ишлаб чиқаришга хизмат кўрсатишдан босқичма-босқич озод қилиш ва саъий ҳаракатларини асосий фаолиятга йўналтириш бўлиб

ҳисобланади. Инфратузилма қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқаришнинг ҳажмларини ва сифатини ошириш учун етарли шароитларни яратишга хизмат қилиши лозим.

Ўзи мустақил ҳолда пировард маҳсулот яратиш имконияти мавжуд эмаслиги боис, инфратузилма тармоқлари ва хизматлари қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари ишлаб чиқаришининг самарали фаолият юритишини таъминлайди.

Шунингдек, инфратузилма АСМ учун кадрлар тайёрлаш ва қайта тайёрлашга кўмак беради.

Агросаноат мажмуаси инфратузилмасининг шаклланиши, уларнинг таркиби, ривожланганлик даражаси жуда кўп омилларга боғлиқ.

Жумладан, қайта ишлаб чиқариш корхоналарининг ихтисослашганлиги, ерларнинг рельефи, шаҳарлардан узоқ ёки яқин жойлашганлиги, йирик транспорт узелларига яқинлиги ёки узоқлиги ва бошқалар инфратузилманинг нималардан ташкил топиши кераклигини, уларнинг ривожланганлик даражаси қандай бўлиши лозимлигини белгилайди.

Масалан, пахтачиликка зарур айрим хизмат ёки иш тури ғаллачиликда керак эмас, ёки жуда кам миқдорда керак. Бундай ҳолларда пахтачилик билан ғаллага ихтисослашган хўжаликларда ҳар хил инфратузилма керак бўлади. Чорвачилик хўжаликлари инфратузилмаси пахтачилик хўжаликларидагидан тубдан фарқ қилади.

Агросаноат мажмуаси ишлаб чиқариш инфратузилмасини ривожлантиришда қишлоқ хўжалигининг ўзига хос хусусиятларини (ернинг асосий ишлаб чиқариш воситалигини, ернинг унумдорлиги, тупроқ сифатининг ҳар хиллиги, ишлаб чиқаришнинг мавсумийлиги, иш вақти билан ишлаб чиқариш даврининг мос келмаслиги кабиларни)эътиборга олиш зарур.

Ушбу жиҳатлар ҳам инфратузилмани ривожлантиришнинг зарур йўналишларидандир.

Инфратузилма таркибига кирувчи тармоқлар ишлаб чиқариш жараёнига бир хил таъсир кўрсатмайди ва ижтимоий такрор ишлаб чиқариш тизимида ўзига хос ўрни билан ажралиб туради.

Шу боис инфратузилма тармоқларини асосий хусусиятлари бўйича таснифлаш муҳим амалий аҳамиятга эга.

Инфратузилмани таснифлаш ижтимоий такрор ишлаб чиқариш тизимида унинг алоҳида элементлари, шунингдек алоҳида олинган тармоқлар ўрнини ҳам белгилаб олиш имконини беради.

Таснифлаш воситасида тармоқлараро алоқаларни тадқиқ этиш орқали ишлаб чиқарувчи ва хизмат кўрсатувчи тармоқлар ўртасидаги оптимал нисбатни таъминлаш имкониятлари яратилади.

АСМ инфратузилмасининг барча элементларини қуйида келтирилган тўрт йўналишлардаги хусусиятларга кўра таснифлаш мумкин (1-расм).

1-расм.АСМ инфратузилмасининг таснифи

Миллий инфратузилма халқ хўжалиги тармоқларининг самарали фаолият юритишини таъминловчи тармоқлар ва хизматлар тизимини ташкил этади. Бундай йирик инфраструктура мажмуаларига мамлакатнинг электр энергия таъминоти тизими, транспорт тизими, алоқа тизими ва бошқаларни ташкил этади. Бу тармоқлар миллий иқтисодиётнинг юқоридаги хизматларга бўлган эҳтиёжини таъминлаб беради.

Минтақавий инфратузилма алоҳида олинган иқтисодий туманлар ривожланиши билан боғлиқ. Масалан Фарғона иқтисодий тумани инфратузилмаси. Бу турдаги инфратузилма Фарғона, Андижон ва Наманган вилоятларига хизмат кўрсатади.

Маҳаллий инфратузилмасига алоҳида олинган ишлаб чиқариш корхоналари, хизмат кўрсатувчи тармоқлар киради. Маҳаллий инфратузилмаларга мисол сифатида қишлоқ хўжалиги техникаси ремонт ва техник хизмат кўрсатиш, энергетик ва омбор хизматлари, йўл қурилишини келтиришимиз мумкин.

Тармоқ хусусиятларига кўра инфратузилмалар тармоқлараро ва тармоқ ичидаги инфратузилмаларга бўлинади. Тармоқлараро инфратузилмалар миллий иқтисодиётдаги барча тармоқларга бирдек хизмат кўрсатади. Транспорт, электр таъминоти ва алоқа каби тармоқлар айнан шулар жумласидандир. Тармоқ ичидаги инфратузилмалар аниқ бир тармоқни ривожлантириш учун хизмат қилади. Масалан қишлоқ хўжалигининг муваффақиятли ривожланиши уруғчилик, наслчилик, қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини сақлаш техника ва

ускуналарни ремонти каби соҳалар ривож билан боғлиқ. Ветеринария хизмати чорвачиликнинг тармоқ ичидаги инфратузилмалари ичида муҳим ўрин тутади. Бу турдаги инфратузилмаларга бўлган талаб ихтисослашувнинг кучайиши жараёнида янада кучаяди. Тармоқ ичидаги инфратузилманинг энг асосий вазифаси тармоқни зарур ускуналар, препаратлар, асбоб-анжомлар билан таъминлаш ҳисобланади.

АСМ инфратузилмасини функционал йўналиши бўйича иккита асосий соҳага ажратиш мумкин: қишлоқ хўжалигига бевосита хизмат кўрсатувчи соҳа ва қишлоқ хўжалиги маҳсулотини охириг истеъмолчи томони ҳаракатини таъминловчи соҳа. Биринчи соҳага машина ва ускуналар ремонти, шунингдек транспорт, мелиорация, сув таъминоти, ветеринария, ахборт хизмати, моддий техник таъминот хизмати корхоналари киради.

Иккинчи соҳа ўз ичига тайёрлов, транспортировка ва маҳсулотни сақлаш хизматларини олади. АСМ нинг нормал фаолият юритишини етарли миқдордаги маҳсулотни сақлаш бўйича қурилмалар, идишлар, қадоқлаш материалларисиз таъминлаб бўлмайди.

Ишлаб чиқариш инфратузилмаси ишлаб чиқариш воситаларининг нормал фаолият юритишини таъминловчи ва уларнинг узоқ муддат меҳнатга яроқлилигини таъминлаб берувчи тармоқлардан иборат. Ишлаб чиқариш инфратузилмаси таркибига бевосита қишлоқ хўжалигига хизмат кўрсатувчи тармоқлар киритилади (2-расм):

- ишлаб чиқариш йўналишидаги транспорт;
- ремонт устахоналари;
- электр узатиш линиялари;
- техник хизмат кўрсатиш станциялари;
- илмий-ишлаб чиқариш лабораториялари.

Бундан ташқари ишлаб чиқариш инфратузилмаси таркибига махсус хизмат кўрсатиш бўлинмалари, жумладан ўсимликларни ҳимоя қилиш, агротехник, ветеринария, сунъий уруғлантириш, юридик ва бошқалар.

2-расм. АСМ ишлаб чиқариш инфратузилмаси таркиби

Ишлаб чиқариш инфратузилмасида техника воситаларини таъмирлаш ва эҳтиёт қисмлар билан таъминлаш хизмати муҳим ўрин тутди.

Чунки йил давомида техника воситаларини иш ҳолатида сақлаб туриш, уларни эҳтиёт қисмлар билан ўз вақтида таъминлаш ва керакли таъмирлаш ишларини сифатли бажариш, фермер хўжаликларининг нормал фаолият юритишга ёрдам беради.

АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ:

1. “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида”. Ўзбекистон Республикаси Президентининг Фармони. – Халқ сўзи, 2017 йил 8 февраль.

2. “Тадбиркорлик субъектларига давлат хизматларини кўрсатиш механизмларини такомиллаштиришга доир қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”. Ўзбекистон Республикаси Президентининг Қарори. – Халқ сўзи, 2017 йил 2 февраль.

3. “Тадбиркорлик фаолиятининг жадал ривожланишини таъминлаш, хусусий мулкни ҳар томонлама ҳимоя қилишга ва ишбилармонлик муҳитини сифат жиҳатидан яхшилашга доир қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”. Ўзбекистон Республикаси Президентининг Фармони. – Халқ сўзи, 5 октябрь 2016 йил.

- 4.Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Олий Мажлисга Мурожаатномаси // Халқ сўзи, 2018 йил 29 декабрь.
- 5.Ўзбекистон Республикаси Президентининг “2017–2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича Ҳаракатлар стратегиясини келгусида амалга ошириш чора-тадбирлар тўғрисида”ги Фармони. 2017 йил 15 август.
- 6.Ўзбекистон Республикаси қишлоқ хўжалигини ривожлантиришнинг 2020–2030 йилларга мўлжалланган Стратегиясини тасдиқлаш тўғрисида. Ўзбекистон Республикаси Президентининг Фармони. // Халқ сўзи, 2020 йил 20 май. // Халқ сўзи, 2019 йил 25 октябр.
- 7.Адылова З.Д. Халқаро бозорларда маркетинг стратегияси: назария ва амалиёт. –Т., 2009. –282 б.
- 8.Ансофф И. Стратегическое управление / Пер. с англ. – М.: Экономика, 2002.
- 9.Багиев Г.Л., Тарасевич В.М., Анн Х. Маркетинг: Учебник для вузов. – СПб.: Питер, 2006.
- 10.Багиев Г.Л., Моисеева Н.К., Никифорова С.В. Международный маркетинг. – СПб: Питер, 2001.
- 11.Дойль Питер. Маркетинг-менеджмент и стратегии. 3-е изд. / Пер. с англ. под ред. Ю.Л. Каптуревского. – СПб.: Питер, 2003. –544 с.
- 12.Дэй Ж. Стратегический маркетинг. – М.: ЭКСМО-Пресс, 2002. – 640 с.
- 13.Кадыров А.М. Эффективное совершенствование структуры региональных АПК–. Т.: ФАН, 2010. – 151 с.
- 14.Кадыров А.М., Дусматов Ф.Д. Инновационные инвестиционные факторы развития агропромышленного комплекса – Т.: ИЭАНРУз, 2009. – 52 с.
- 15.Котлер Ф. Маркетинг. Менеджмент: Экспресс-курс / Ф.Котлер; Пер. с англ. под ред. С.Г. Божук. –2-е изд. –М., СПб., Н. Новгород [и др.]: Питер, 2005. – 464 с.
- 16.Сирожддинов К.И. Қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари маркетинги. Ўқув қўлланма. –Наманган. 2019. 473 б.
- 17.Сирожддинов К.И. Агромаркетингни ташкил этишнинг хорижий тажрибаси. Монография. –Наманган. 2019. 182 б.

THE INFLUENCE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE ON THE TRANSFORMATION OF MODERN MARKETING STRATEGIES

Shokirova G.M

UNIVERSITY OF ECONOMICS AND PEDAGOGY Senior Lecturer, Department of Economics
kovafoundryasc@gmail.com Phone: 998(93)4107434

Annotatsiya: Ushbu maqolada sun'iy intellektning zamonaviy marketing strategiyalarini transformatsiya qilishdagi roli tahlil qilinadi. Tadqiqotda iste'molchilar xatti-harakatlarini bashorat qilishda algoritmlarning ahamiyati va brendlar bilan o'zaro munosabatlarning yangi modellarini shakllantirish masalalari o'rganiladi. Sanoat misollari orqali sun'iy intellektning samaradorlikni oshirish va mijozlar sodiqligini mustahkamlashdagi ta'siri yoritilgan. Topilmalar raqobatbardosh raqamli muhitda texnologik integratsiyaning strategik zarurligini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: Sun'iy intellekt, marketing transformatsiyasi, bashoratli tahlil, mashinali o'qitish, mijozlar tajribasi, raqamli iqtisodiyot, avtomatlashtirish, brend strategiyasi.

Аннотация: В данной статье анализируется роль искусственного интеллекта в трансформации современных маркетинговых стратегий. В исследовании изучается значение алгоритмов в прогнозировании потребительского поведения и вопросы формирования новых моделей взаимодействия с брендами. На примерах из индустрии освещается влияние искусственного интеллекта на повышение эффективности и укрепление лояльности клиентов. Результаты демонстрируют стратегическую необходимость технологической интеграции в конкурентной цифровой среде.

Ключевые слова: Искусственный интеллект, трансформация маркетинга, прогнозная аналитика, машинное обучение, клиентский опыт, цифровая экономика, автоматизация, стратегия бренда.

Annotation: This article analyzes the role of artificial intelligence in the transformation of modern marketing strategies. The study examines the importance of algorithms in predicting consumer behavior and the formation of new models of interaction with brands. Industry examples highlight the impact of artificial intelligence on increasing efficiency and strengthening customer loyalty. The findings demonstrate the strategic necessity of technological integration in a competitive digital environment.

Keywords: Artificial Intelligence, Marketing Transformation, Predictive Analytics, Machine Learning, Customer Experience, Digital Economy, Automation, Brand Strategy.

Theoretical analysis and technological basis of changes

In the context of global digitalization and the rapid accumulation of information, artificial intelligence is becoming the central element determining the vector of development for marketing communications.

Traditional planning approaches, based on retrospective analysis and intuitive assumptions, are gradually being replaced by predictive analytics models.

The fundamental difference of modern strategies lies in the ability of machine learning algorithms to process vast amounts of data in real-time, allowing companies not only to react to changes in demand but to anticipate them.

The integration of AI into marketing activities facilitates a transition from mass reach to deep individualization of interaction, where every message is adapted to the unique context of the consumer.

The development of neural network technologies has opened new opportunities for semantic analysis and natural language processing, which has radically changed the spheres of customer support and content marketing. The use of intelligent agents and chatbots allows brands to maintain a continuous dialogue with the audience, ensuring an instant response to requests and increasing satisfaction levels. Furthermore, algorithms can analyze the emotional tone of reviews and comments, providing marketers with an objective picture of brand perception. This creates conditions for the rapid adjustment of communication policy and the minimization of reputational risks. Thus, the technological basis of modern marketing is shifting toward autonomous systems capable of self-learning and constantly improving interaction patterns.

PRACTICAL IMPLEMENTATION AND INDUSTRY SPECIFICITY

The practical experience of leading global technology companies demonstrates a significant increase in operational efficiency after the implementation of intelligent marketing management systems. In the e-commerce sector, ranking and personal recommendation algorithms form the basis of the user experience, directly affecting retention rates and the average check. For example, major retailers use computer vision to analyze customer behavior on sales floors, which allows for the optimization of product displays and the management of visitor flows. In the banking sector, the use of AI-based scoring models allows not only for risk assessment but also for offering financial products at the exact moment a client is most likely to purchase them, significantly shortening the sales cycle.

The transformation of the advertising market under the influence of programmatic advertising deserves special attention, where decisions to purchase impressions are made by algorithms in fractions of a second. This ensures the most accurate targeting of the audience and eliminates the wasteful spending of budgets. In the automotive industry and the consumer durables sector, AI helps analyze complex decision-making chains, identifying hidden patterns in the behavior of potential buyers throughout the multi-month product selection cycle. The implementation of such systems requires organizations to have not only technological readiness but also a change in corporate culture toward data-driven decision-making.

CHALLENGES, ETHICAL ASPECTS, AND DEVELOPMENT PROSPECTS

Despite the obvious economic benefits, the total automation of marketing processes gives rise to a number of serious challenges related to ethics and data transparency. The "black box" problem, where the logic of an algorithm's decision remains opaque to humans, creates risks of discrimination or incorrect interpretation of consumer needs. In addition, the increasing dependence on tech giants that hold a monopoly on data and computing

power puts small and medium-sized businesses in a vulnerable position. Privacy protection issues are becoming a priority, as excessive personalization can be perceived by consumers as an invasion of personal space, leading to a rise in negative attitudes toward the brand.

Prospects for the development of marketing strategies are inextricably linked with the concept of augmented intelligence, where technology does not replace humans but expands their creative and analytical capabilities.

The future of the industry lies in creating hyper-personalized ecosystems that combine Internet of Things (IoT) devices, voice interfaces, and virtual reality into a single interaction channel. Companies capable of integrating these technologies while maintaining a high level of ethical responsibility and a human approach will gain an undeniable competitive advantage. Ultimately, artificial intelligence should become a tool for creating a more valuable and meaningful experience for the consumer, contributing to the growth of trust and long-term loyalty.

CONCLUSION

Summing up the research, it should be noted that artificial intelligence has ceased to be merely an auxiliary tool and has turned into the strategic foundation of modern marketing. The transformation of data analysis approaches, the automation of communications, and the transition to predictive management models allow companies to achieve an unprecedented level of accuracy in working with the audience. However, the successful implementation of these strategies is impossible without considering ethical norms and ensuring data security. In the era of digital maturity, market leadership will belong to those brands that can harmoniously combine the power of algorithms with an understanding of true human needs, creating a seamless and personalized customer journey in a dynamically changing environment.

REFERENCES / СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Kotler P., Keller K. L. Marketing Management. — 15th ed. — Pearson Education, 2021. — 832 p.
2. Chaffey D., Ellis-Chadwick F. Digital Marketing. — 8th ed. — Pearson Education, 2022. — 712 p.
3. Ryan D. Understanding Digital Marketing: Marketing Strategies for Engaging the Digital Generation. — 5th ed. — Kogan Page, 2023. — 400 p.
4. Tuten T. L., Solomon M. R. Social Media Marketing. — 4th ed. — Sage Publications, 2021. — 456 p.
5. Kaplan A. M., Haenlein M. Users of the world, unite! The challenges and opportunities of Social Media // Business Horizons. — 2010. — Vol. 53, No. 1. — pp. 59–68.
6. Agrawal A., Gans J., Goldfarb A. Prediction Machines: The Simple Economics of Artificial Intelligence. — Harvard Business Review Press, 2018. — 256 p.

KOEFFITSIYENTLAR NAZARIYASI

Shahzod Majitov

Qarshi Davlat Texnika Universiteti, talaba

Annotatsiya: Trigonometrik ketma-ketlik yordamida trigonometriya koeffitsiyentini aniqlash, aylana yoyining uzunligi yordamida yoy koeffitsiyentini aniqlash va uning trigonometriya koeffitsiyentiga bog'lanishini o'rganish.

Trigonometrik ketma-ketlik yordamida trigonometriya koeffitsiyentini aniqlash. Dastlab ikkita mustaqil A va B trigonometrik ketma-ketlik tasvirlangan to'plamlarni olamiz:

$$A = \{\sin x, \sin 2x, \sin 3x, \dots, \sin((n-1)x), \sin(nx)\}$$

$$B = \{\cos x, \cos 2x, \cos 3x, \dots, \cos((n-1)x), \cos(nx)\}$$

Shartli ravishda A to'plam elementlari yig'indisini X, B to'plam elementlari yig'indisini Y sifatida belgilaymiz:

$$X = \sum_{i=1}^n \sin(ix)$$

$$Y = \sum_{i=1}^n \cos(ix)$$

X va Y ning mos qonuniyatlarini topish jarayonini parallel olib borish uchun esa ifodalarni sistemada birlashtiramiz:

$$\begin{cases} X = \sin x + \sin 2x + \sin 3x + \dots + \sin((n-1)x) + \sin(nx) \\ Y = \cos x + \cos 2x + \cos 3x + \dots + \cos((n-1)x) + \cos(nx) \end{cases}$$

O'z navbatida, quyidagi qonuniyatlardan foydalanib, $\sin 2x$ (yoki $\cos 2x$) dan $\sin(nx)$ (yoki $\cos(nx)$) gacha topib olamiz:

$$\sin(nx) = \sin((n-1)x)\cos x + \sin x \cos((n-1)x)$$

$$\cos(nx) = \cos((n-1)x)\cos x - \sin x \sin((n-1)x)$$

Topib olingan ifodalarni sistemaga qo'yib, soddalashtiramiz va natijada quyidagi sistemaga ega bo'lamiz:

$$\begin{cases} X = \cos x(X - \sin(nx)) + \sin x(Y + 1 - \cos(nx)) \\ Y = \cos x(Y + 1 - \cos(nx)) - \sin x(X - \sin(nx)) \end{cases}$$

Qavslarni ochib chiqamiz va X (yoki Y) ning Y (yoki X) ga quyidagicha bog'langani ma'lum bo'ladi:

$$\begin{cases} X = \frac{Y \sin x + \sin x - \sin x \cos(nx) - \sin(nx) \cos x}{1 - \cos x} \\ Y = \frac{\cos x - \cos x \cos(nx) - X \sin x + \sin x \sin(nx)}{1 - \cos x} \end{cases}$$

Nihoyat o'rniga qo'yish yo'li bilan quyidagi X (yoki Y) ning Y (yoki X) ga bog'lanmagan, ya'ni erkli qonuniyatlarini aniqlaymiz:

$$\begin{cases} X = \frac{1}{2} \left(\frac{\sin x (1 - \cos(nx))}{1 - \cos x} + \sin(nx) \right) \\ Y = \frac{1}{2} \left(\frac{\sin x \sin(nx)}{1 - \cos x} - 1 + \cos(nx) \right) \end{cases}$$

E'tibor bersangiz, har ikkala qonuniyat uchun umumiy bo'lgan bir ifoda mavjud. Aynan ushbu ifodani T_x ko'rinishida belgilab, trigonometriya ko'effitsiyenti deb atashni taklif qilaman.

Trigonometriya ko'effitsiyenti, o'z navbatida, quyidagidir:

$$T_x = \frac{\sin x}{1 - \cos x} = \frac{1 + \cos x}{\sin x}$$

Demak, A va B to'plam elementlari uchun quyidagi qonuniyatlar o'rinnidir:

$$\begin{aligned} \sum_{i=1}^n \sin(ix) &= \frac{\sin(nx)}{2} \left(\frac{T_x}{T_{nx}} + 1 \right) \\ \sum_{i=1}^n \cos(ix) &= \frac{\sin(nx)}{2} \left(T_x - \frac{1}{T_{nx}} \right) \end{aligned}$$

Bu yerda, trigonometriya ko'effitsiyenti indeksidagi x trigonometriya ko'effitsiyentining tartibini bildiradi va u radianda o'lchanadi. Misol uchun, 90° li trigonometriya ko'effitsiyenti 90-tartibli emas, balki $\frac{\pi}{2}$ -tartibli trigonometriya ko'effitsiyenti hisoblanadi.

Trigonometriya ko'effitsiyenti uchun quyidagi tengliklar o'rinnidir:

$$\begin{aligned} T_{x+y} &= \frac{T_x T_y - 1}{T_x + T_y} \\ T_{x-y} &= \frac{T_x T_y + 1}{T_y - T_x} \\ T_x &= \frac{T_{x+y} T_{x-y} + 1 + \sqrt{(T_{x+y}^2 + 1)(T_{x-y}^2 + 1)}}{(T_{x-y} - T_{x+y})} \\ T_y &= \frac{T_{x+y} T_{x-y} - 1 + \sqrt{(T_{x+y}^2 + 1)(T_{x-y}^2 + 1)}}{T_{x+y} + T_{x-y}} \end{aligned}$$

Aylana yoyining uzunligi yordamida yoy ko'effitsiyentini aniqlash. Aylana shaklida, tugun ko'rinishidagi berk, cho'zilmas ipni tasavvur qilamiz va uni to'g'ri burchakli uchburchak ko'rinishiga keltiramiz. Bu holatda ipning uzunligi o'zgarmasligi hisobidan to'g'ri burchakli uchburchakning perimetri aylananing perimetriga tengligi hosil bo'ladi:

$$a + b + c = 2\pi r$$

Dastlab katetlardan birini radiusga karrali ifodaga tenglaymiz:

$$a = M_x r$$

Bu yerda, M_x – aylana koefitsiyenti.

Yuqoridagi ifodalarni Pifagor teoremasi bilan sistemada birlashtiramiz:

$$\begin{cases} a + b + c = 2\pi r \\ a^2 + b^2 = c^2 \end{cases}$$

$$\begin{cases} c + b = r(2\pi - M_x) \\ c^2 - b^2 = M_x^2 r^2 \end{cases}$$

$$\begin{cases} c + b = r(2\pi - M_x) \\ c - b = \frac{M_x^2 r}{2\pi - M_x} \end{cases}$$

Yuqoridagi tenglikdan b va c ni topib olamiz:

$$b = \frac{2\pi r(\pi - M_x)}{2\pi - M_x}$$

$$c = \frac{r(M_x^2 - 2\pi M_x + 2\pi^2)}{2\pi - M_x}$$

To'g'ri burchakli uchburchak qonuniyatlariga muvofiq, quyidagi ifodalarni hosil qilamiz:

$$\sin x = \frac{a}{c} = \frac{M_x(2\pi - M_x)}{M_x^2 - 2\pi M_x + 2\pi^2}$$

$$\cos x = \frac{b}{c} = \frac{2\pi(\pi - M_x)}{M_x^2 - 2\pi M_x + 2\pi^2}$$

Yoy koefitsiyenti uchun quyidagi tengliklar o'rinlidir:

$$M_{x+y} = \frac{2\pi(\pi M_x + \pi M_y - M_x M_y)}{2\pi^2 - M_x M_y}$$

$$M_{x-y} = \frac{2\pi^2(M_x - M_y)}{M_x M_y - 2\pi M_y + 2\pi^2}$$

$$M_x = \frac{\pi(2\pi^2 - 2\pi M_{x-y} + M_{x+y} M_{x-y} - M)}{2\pi^2 - \pi M_{x+y} - \pi M_{x-y} + M_{x+y} M_{x-y}}$$

$$M_y = \frac{2\pi^2 - M_{x+y} M_{x-y} - M}{2\pi - M_{x+y} - M_{x-y}}$$

Bu yerda, M quyidagiga teng:

$$M = \sqrt{(M_{x+y}^2 - 2\pi M_{x+y} + 2\pi^2)(M_{x-y}^2 - 2\pi M_{x-y} + 2\pi^2)}$$

Yoy koefitsiyentining trigonometriya koefitsiyentiga bog'lanishini o'rganish. Dastlab trigonometriya koefitsiyentidagi $\sin x$ va $\cos x$ ning o'rniga ularning yoy koefitsiyenti yordamida ifodalangan formulasini qo'yib olamiz:

$$T_x = \frac{1 + \cos x}{\sin x} = \frac{M_x^2 - 4\pi M_x + 4\pi^2}{2\pi M_x - M_x^2}$$

Endi bu ifodani ko'paytuvchilarga ajratib qisqartirib olamiz:

$$T_x = \frac{(2\pi - M_x)^2}{M_x(2\pi - M_x)} = \frac{2\pi - M_x}{M_x}$$

Xuddi shu ifodadan yoy koeffitsiyentini topib olamiz:

$$M_x = \frac{2\pi}{1 + T_x}$$

DIFFERENT STEPS TO TEACHING INTERPRETING

Reymova Yulduzخان Endirbaevna

Law college of Karakalpakstan English Language Teacher for Lawyers Tel 94141 48 85

yulduz_reymova@mail.ru

Annotation: This article discusses different phases in teaching interpreting in a classroom atmosphere using semi-authentic and authentic teaching materials to bring the students close to both English and Uzbek real-life environments and exposed to different discourse genres and different English dialects and accents.

Keywords: Interpreting, method, "Teacher-speaker, student-translator" phase, "CD player-speaker, student-translator" phase, "Student-speaker, student-translator" phase, "VCD player-speaker, student-translator" phase, "Radio-speaker, student translator" phase, "News show-speaker, student-translator" phase.

Annotatsiya: Ushbu tezisda talabalarni ingliz va o'zbek real hayotiy muhitiga yaqinlashtirish hamda o'quv materiallaridan foydalangan holda sinf muhitida og'zaki tarjimoni o'rgatishning bosqichlarini muhokama qilamiz.

Kalit so'zlar: Tarjimon, metod, "O'qituvchi-ma'ruzachi, talaba-tarjimon" bosqichi, "CD pleyer-ma'ruzachi, talaba-tarjimon" bosqichi, "Talaba-ma'ruzachi, talaba-tarjimon" bosqichi, "VCD-pleyer-ma'ruzachi, talaba-tarjimon" bosqichi, "Radio-so'zlovchi, talaba-tarjimon" bosqichi, "Yangiliklar ko'rsatuvchi-so'zlovchi, talaba-tarjimon" bosqichi.

Аннотация: В этой статье обсуждаются различные этапы обучения устному переводу в классной атмосфере с использованием полуаутентичных и аутентичных учебных материалов, чтобы приблизить учащихся к английской и узбекской реальной среде и познакомить их с различными жанрами дискурса, различными английскими диалектами и акцентами.

Ключевые слова: Устный перевод, метод, фаза «Преподаватель-докладчик, студент-переводчик», фаза «CD-проигрыватель-диктор, студент-переводчик», фаза «Студент-докладчик, студент-переводчик», «VCD-проигрыватель-диктор, студент-переводчик» этап «Радиоведущий, студент-переводчик», этап «Диктор новостей, студент-переводчик».

Each stage consists of three parts, firstly, preparation of the teacher or students outside the classroom. The teacher or student should prepare written texts and oral scripts for the presentation, as well as auxiliary electronic devices such as a laptop or computer, projector (LCD) set, tape recorder/cassette player, CD/VCD player, OHP. Second, classroom preparation before the presentation broadcast.

Before starting the presentation, the teacher or student should make sure that everything is in place and in good condition. Third, translation practice. It is a part of learning, teaching, and experience that every student should fully participate in. There are

two sections in this section available: translation from English to Uzbek and translation from Uzbek to English.

In the first stage, the teacher acts as a speaker and a selected student acts as an interpreter, and in the second stage, each student plays a dual role as a speaker and an interpreter.

In the second stage, there are two activities: (a) interpreting the speech in an organized formal table; and (b) interpret the pulpit discourse. Materials for both stages are selected from descriptive and indicative speeches in English or Uzbek. In the third stage, each student is assigned to interpret the message on tape/cassette or CD directly from the speaker.

English and Uzbek writing materials are selected from stories, dialogs. In the fourth stage, each student begins to directly interpret the message from the speaker on the VCD, which is viewed through a larger screen of a television monitor or projector (LCD). In this step, normative and procedural discourses are selected for interpretation purposes.

English dialects and accents are also taken into account in the selection of materials. For stage five and stage six, all speech genres are not used as regularly as in the previous stages, as these are live broadcasts, not recorded. , so it's impossible to predict which genre will come out first and which one will.

Six stages of teaching interpretation

The following six steps are recommended for students to develop translation skills, knowledge and experience. These steps are deliberately arranged with different exercises from the easiest to the most difficult. However, before starting each step, the teacher should keep in mind that: (a) the class should be at least ten students and the teaching schedule should be different. By having this small number, each student will have the experience of learning, practicing and translating during class.

However, such a division depends entirely on the number of students applying for the course and the free time of the teacher; (b) In the first stage, each student must work twice as an English-to-Uzbek or Uzbek-to-English translator. In the second stage A, each student should appear four times: twice as a speaker at a well-organized table and twice as an interpreter, and in the second stage B, each student should appear from the podium twice as a speaker; one in English, the other in Uzbek; he has to do two translator jobs in English and Uzbek. For the third, fourth, fifth and sixth stages, each student works as an interpreter only twice each.

FIRST STAGE: "Teacher-speaker, student-interpreter" Extracurricular training of the teacher

a. The teacher prepares twenty discussion topics in descriptive speech. One half is in English, the other half is in Uzbek. He can use selected slides to support the presentation.

Classroom preparation before the presentation

- a. A table with two chairs is well placed in front of the classroom;
- b. A computer unit and a projector set are well installed in the classroom;
- c. The first five students are randomly selected for the first session. Each student takes 5-10 minutes to practice, including comments from the teacher and peers;

d. Students will be asked to comment and ask questions after the lecture. This practice is conducted in the form of Presentation-Discussion;

e. Students are told to follow the interpretation process in this exercise, for example Speech: presentation (by the teacher) → Interpreter (by the student) → Speech: comments and questions (by the audience) → Interpreter (by the student)

→ Speaking: responses to audience comments and questions (by the teacher) → Interpreter (by the student);

f. An assessment sheet is distributed to each student to evaluate the performance of their peers.

Translation process (the first 10 topics in descriptive form are from English to Uzbek, and the next 10 topics are in the opposite direction)

a. The teacher speaks English / Uzbek on a certain topic;

b. The student translates into Uzbek / English;

c. The rest of the students listen, fill in the evaluation form and take notes in Uzbek / English to ask questions and comments;

d. Teacher and students provide feedback on students' performance on strategies and language use.

SECOND STAGE (A): "Student-speaker, student-interpreter" (speech on the podium)
Extracurricular training of the student.

a. Students are asked to prepare two discussion topics: one in English and the other in Uzbek. Both are expository (argumentative) speeches.

Classroom preparation before the presentation.

a. A table with two chairs is well placed in front of the classroom;

b. Students are instructed to form pairs. Each pair is a teacher and takes 5-10 minutes to practice, including comments from peers;

c. Students will be asked to comment and ask questions after the lecture. This practice is conducted in the form of Presentation-Discussion;

d. Students are told to follow the process of the interpreter in this practice, for example Speech: presentation (by the student speaker) → Interpreter (by the student interpreter) → Speech: comments and questions (by the student audience) → Interpreter (by the student). interpreter) → Speaking: responses to audience comments and questions (by the student speaker) → Interpreter (by the student interpreter);

e. Each student is given an evaluation sheet to evaluate the performance of their peers.

Translation process (first speech in English, second in Uzbek)

a. The student speaker speaks on a certain topic in English / Uzbek;

b. The student translator translates into Uzbek / English;

c. The rest of the students listen, fill in the evaluation form, take notes in Uzbek / English to ask questions and comments;

d. Teacher and student interpreter learner's strategies and language

give an opinion about the activity on the use. THIRD LEVEL: "CD player-speaker, student-interpreter" Extracurricular training of the teacher.

- a. The teacher selects separate short speeches in English and Uzbek from various records. Everything is a story, a dialogue speech;
- b. The teacher ensures that the CDs are in good condition;
- c. The teacher copies or records selected topics from different tapes / CDs to a new tape / CD;
- d. The teacher checks and tests the tape recorder / CD player.

Classroom preparation before the presentation

- a. A table with a chair is well placed in front of the classroom;
- b. A tape recorder / CD player is placed on the table and it is open for the teacher to work;
- c. After the speech, the students are asked to comment on the performance of their peers. This practice is conducted in the form of "Conversation" or "Lecture" (one-way communication).
- d. Students are told to follow the translator's process in this exercise, for example Speech: presentation (via CD player) → translation (by the student).
- e. An assessment sheet is distributed to each student to evaluate the performance of their peers.

FOURTH STAGE: "VCD player-speaker, student-interpreter" Teacher training outside the classroom

a. The teacher selects individual short talks in English and Uzbek to record from VCDs stored in the library/resource center or, if permitted, from any website. All are normative and procedural discourses;

- b. The teacher checks the VCDs to make sure they are in good condition;
- c. The teacher copies selected topics from different VCDs to a new VCD;
- d. The teacher checks and tests the VCD player set on the laptop or the built-in VCD player;

e. The teacher tests the TV monitor or projector (LCD) and the screen;

Classroom preparation before the presentation

- a. A table with two chairs is well placed in front of the classroom;
- b. VCD player and TV monitor or projector are well placed and check if they are comfortable for the teacher to work;
- c. Students are instructed to form pairs. Each pair (one interprets the interlocutor's speech, the other the interlocutor) takes 5-10 minutes to practice.
- d. After the speech, students are asked to comment on their peers' performance. It will be held in the form of "Interactive conversation".
- e. Students are told to follow the translation process in this exercise, for example Speech: presentation (via VCD player) → translation (by pairs of students).
- f. An assessment sheet is distributed to each student to evaluate the performance of their peers.

Translation process (first part from English to Uzbek)

- a. The teacher plays the VCD in his English/Uzbek speech with a pause each time to give the student a chance to translate;

- b. The student translates into Uzbek / English;
- c. The rest of the students listen, complete the assessment sheet, and note specific items for comment;
- d. Teacher and students provide feedback on students' strategies and language use;
- e. The teacher replays the VCD to check the language used for discussion and correction purposes.

FIFTH STAGE: "Radio-speaker, student-interpreter" Extracurricular training of the teacher

- a. The teacher checks the condition of the radio and checks the sound quality;
- b. The teacher broadcasts news during the lesson and more prepares a blank tape for program discussion and feedback.

Classroom preparation before broadcasting

- a. A table with a chair is well placed in front of the classroom;
- b. Checks that the radio and tape recorder with a blank tape for recording news and other programs are well placed and convenient for the teacher to work;
- c. All students are asked to record the main points of news or speeches on radio programs and then translate them. Each student takes 5-10 minutes to complete the work. The teacher and students also give comments and questions.

d. Students are told to follow the process of translation in this practice, for example Speech: presentation (via radio) → translation (by each student by noting or summarizing the main points) → Transfer (by the student) based on thoughts or summary message.

- e. Each student is given an evaluation sheet to evaluate the performance of their peers.

Translation process (first part from English to Uzbek)

- a. The teacher turns on the radio in the English / Uzbek news or talk show and simultaneously presses the record button;
- b. Each student explains by writing down the main points in Uzbek/English or drawing a conclusion on a piece of paper;
- c. Each student speaks to the class, stating key points chosen at random;
- d. The rest of the students listen, complete the assessment sheet, and note specific items for comment;
- e. The teacher and students comment on the student interpreter's performance in terms of strategy and language use;
- f. The teacher plays the recording back to check the language used for discussion and correction.

SIXTH LEVEL: "Newscast-speaker, student-interpreter" Teacher training outside the classroom

- a. The teacher checks the condition of the TV;
- b. News or other for teacher discussion and feedback prepares a blank VCD for recording programs.

Preparation in the classroom before the broadcast

- a. A table with a chair is well placed in front of the classroom;

b. A blank VCD player for recording ready-to-play TV and news programs is well-arranged and checked for ease of use by the teacher;

c. All students are asked to record the main points of news or speeches on television. Each student repeats the ideas in the receptor language from their notes for 3-5 minutes.

d. In this practice, students are told to follow the process of translation, for example Speech: presentation (via television) → translation (by each student in the way of recording or summarizing the main points) → delivery of the idea (by the student) a message is created based on the ideas or a structured conclusion;

e. An assessment sheet is distributed to each student to evaluate the performance of their peers.

Translation process (first part from English to Uzbek)

a. The teacher turns on the English / Uzbek news and other intended programs on the TV, then simultaneously presses the record button on the VCD player;

b. The student translates into Uzbek/English by recording the main points or drawing a conclusion on a piece of paper;

c. Each student is selected at random and presents the main points recorded using a recursive script.

d. The rest of the students listen, complete the assessment sheet, and note specific items for comment;

e. The teacher comments on the student translator's work on strategies and language use.

REFERENCES:

1. Dulay, H., M. Burt & S. Krasen. Language Two. Oxford: Oxford University Press, 1992.
2. Ellis, Rod. Second Language Acquisition. Oxford: Oxford University Press, 1997.
3. Larsen-Freeman, Diane. Techniques and Principles in Language Teaching. Oxford: Oxford University Press, 2000.
4. Larson, Mildred L. Meaning-Based Translation: A Guide to Cross-Language Equivalence. Lanham: University Press of America, Inc., 1984.

PSIXOLOGIYAGA OID ASOSIY TERMINLAR VA ULARNING AHAMIYATI

Olimjonova Gulshoda Olimjon qizi

Key Psychology Terms and Their Significance University of business and science Filologiya va tillarni o'qitish (o'zbek tili) Kunduzgi ta'lim 23-01-guruh talabasi +998930737057

Annotatsiya: Psixologiya — inson ruhiy faoliyatini, xatti-harakatlarini va his-tuyg'ularini o'rganadigan fan bo'lib, kundalik hayotda insonni tushunish va unga yordam berishda muhim ahamiyatga ega. Ushbu fan sohasida ishlatiladigan asosiy terminlar insonning psixik jarayonlarini aniq tushunish va izohlash imkonini beradi. Psixologik atamalar shaxsning ruhiy dunyosini, ong va xotira faoliyatini, shuningdek, uning o'zini rivojlantirish va ijtimoiy muhitga moslashishini tushuntirishda asosiy vosita hisoblanadi.

Kalit so'zlar: psixologiya, psixika, shaxsiyat, ong, motivatsiya, emotsiya, stress, xotira, diqqat, intellekt, o'rganish, shaxsiy rivojlanish, adaptatsiya, psixoterapiya.

Аннотация: Психология — это наука, изучающая психическую деятельность, поведение и эмоции человека, которая имеет важное значение для понимания личности и оказания ей помощи в повседневной жизни. Основные термины, используемые в этой области, позволяют точно понимать и объяснять психические процессы человека. Психологические понятия являются основным инструментом для объяснения психической сферы личности, работы сознания и памяти, а также процессов самореализации и адаптации к социальной среде.

Ключевые слова: психология, психика, личность, сознание, подсознание, мотивация, эмоция, стресс, память, внимание, интеллект, обучение, личностное развитие, адаптация, психотерапия.

Abstract: Psychology is the science that studies human mental activity, behavior, and emotions, and it plays an important role in understanding and assisting people in daily life. The key terms used in this field allow for a precise understanding and explanation of human mental processes. Psychological concepts serve as the main tools for explaining a person's mental world, the functions of consciousness and memory, as well as processes of self-development and adaptation to the social environment.

Keywords: psychology, psyche, personality, consciousness, subconscious, motivation, emotion, stress, memory, attention, intelligence, learning, personal development, adaptation, psychotherapy.

Psixika — insonning ruhiy hayoti, his-tuyg'ulari va xatti-harakatlarini tashkil etuvchi tizim.

Shaxsiyat insonning individual va ijtimoiy xususiyatlarini, uning ruhiy qiyofasini belgilaydi.

Ong — insonning atrof-muhit va o'zini anglash qobiliyati, esa ong ostidagi, sezilmaydigan jarayonlarni bildiradi.

Motivatsiya — insonning xatti-harakatlarini shakllantiruvchi ichki yoki tashqi turtki.

Emotsiya — shaxsning turli vaziyatlarga psixologik reaksiyasi, ya'ni his-tuyg'ulari.

Stress tashqi yoki ichki bosim natijasida yuzaga keladigan ruhiy zo'riqish holatidir.

Xotira — tajribalarni saqlash va qayta tiklash qobiliyati.

Diqqat — ongning ma'lum predmet yoki vaziyatga yo'naltirilishi.

Intelлект — bilim, tafakkur va muammo yechish qobiliyati.

Qiziqish — ma'lum faoliyat yoki predmetga nisbatan ruhiy e'tibor va motivatsiya.

Shuningdek, psixologiyada o'rganish, shaxsiy rivojlanish, adaptatsiya va psixoterapiya kabi atamalar ham muhimdir. O'rganish tajriba va bilim orqali xulq-atvorni shakllantirish jarayoni, shaxsiy rivojlanish insonning ruhiy va ma'naviy o'sishini anglatadi. Adaptatsiya — yangi sharoitlarga moslashish qobiliyati, psixoterapiya esa ruhiy muammolarni davolash va yordam ko'rsatish usullarini ifodalaydi.

Psixologiyaga oid terminlar inson ruhiyatini tushunish va uni o'rganishda asosiy vosita hisoblanadi. Ular shaxsning ruhiy faoliyati, xatti-harakati, his-tuyg'ulari va ijtimoiy muhitga moslashish jarayonlarini aniq izohlash imkonini beradi.

Psixologik atamalarni bilish va to'g'ri qo'llash nafaqat ilmiy faoliyatda, balki kundalik hayotda ham insonlarni yaxshiroq tushunish va ularga yordam berishda muhim ahamiyatga ega. Shu sababli psixologiyaga oid terminlarni o'rganish va ularni amalda qo'llash har bir inson uchun zarurdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Asqarov R. Psixologiya asoslari. — Toshkent: Fan nashriyoti, 2018.
2. Sobirov A. Shaxsiyat va motivatsiya. — Toshkent: O'qituvchi nashriyoti, 2020.
3. Karimova M. Psixologik atamalar lug'ati. — Toshkent: Fan, 2019.
4. Uzbek National Encyclopedia Online. <https://www.encyclopedia.uz> (<https://www.encyclopedia.uz/>)
5. O'zbekiston Respublikasi Milliy kutubxonasi – Elektron resurslar. <https://www.natlib.uz> (<https://www.natlib.uz/>)
6. Psixologiya portalı – Terminlar va maqolalar. <https://www.psychology.uz> (<https://www.psychology.uz/>) www.natlib.uz (<https://www.natlib.uz/>)

BUXGALTERIYA HISOBINI YURITISHDA 1C PROGRAMMASINING QO‘LLANISHI VA UNING AFZALLIKLARI.

Nabiyeva Muhtaram Sidiqjonovna

To‘raqo‘rg‘on agrotexnologiyalar texnikumi maxsus fan o‘qituvchisi

Annotasiya: Mazkur maqolada xo‘jalik yurituvchi subyektlarning moliyaviy hisobotlarini yuritishda 1C programmasidan foydalanishning afzalliklari bayon etilgan.

Kalit so‘zlar: 1C buxgalteriya dasturi, Buxgalteriya hisobi, Moliya, avtomatlashtirilgan hisobotlar, Hisob-kitoblarni avtomatlashtirish, Dasturiy ta‘minot, Buxgalteriya axborot tizimi, Elektron hisob yuritish, Hisob siyosati, Soliq hisobi, Ish haqi hisobi, Asosiy vositalar hisobi.

KIRISH

Hozirgi kunda xo‘jalik yurituvchi subyektlar faoliyatida buxgalteriya hisobini to‘g‘ri, aniq va tezkor yuritish muhim ahamiyat kasb etmoqda. Bozor iqtisodiyoti sharoitida korxonalarda moliyaviy axborotlarning ishonchliligi va shaffofligi boshqaruv qarorlarini qabul qilishda asosiy omillardan biri hisoblanadi. Shu bois buxgalteriya hisobini avtomatlashtirish, zamonaviy axborot texnologiyalaridan samarali foydalanish dolzarb masalaga aylandi.

Buxgalteriya hisobini avtomatlashtirishda keng qo‘llanilayotgan dasturiy ta‘minotlardan biri bu — 1C (1C) buxgalteriya dasturi hisoblanadi. Ushbu dastur korxona va tashkilotlarda moliyaviy-xo‘jalik operatsiyalarini tizimli ravishda hisobga olish, hujjatlarni rasmiylashtirish, hisobotlarni shakllantirish hamda tahlil qilish imkonini beradi. 1S dasturi o‘zining qulay interfeysi, moslashuvchanligi va milliy qonunchilik talablariga mosligi bilan ajralib turadi.

Mazkur mavzu buxgalteriya hisobini yuritishda 1S dasturining qo‘llanishi hamda uning afzalliklarini yoritishga qaratilgan bo‘lib, unda dasturdan foydalanishning amaliy ahamiyati va buxgalteriya jarayonlarini soddalashtirishdagi o‘rni tahlil qilinadi.

Buxgalteriya hisobini yuritishda raqamlashtirish zarurati. Bugungi kunda xo‘jalik yurituvchi subyektlar faoliyatida buxgalteriya hisobi muhim o‘rin tutadi. Hisob-kitoblarning aniqligi, moliyaviy axborotning ishonchliligi va o‘z vaqtida taqdim etilishi korxona faoliyatining samaradorligini belgilovchi asosiy omillardan biridir. An‘anaviy, qo‘lda yuritiladigan buxgalteriya hisobi shakllari vaqt va mehnat talab qilishi, inson omili ta‘sirida xatolarga yo‘l qo‘yilishi bilan ajralib turadi. Shu sababli buxgalteriya hisobini avtomatlashtirish zarurati yuzaga kelgan. Raqamli texnologiyalar rivoji natijasida buxgalteriya hisobini yuritishda maxsus dasturiy ta‘minotlardan foydalanish keng ommalashdi. Shunday dasturlardan biri — 1C (1C:Предприятие) dasturiy majmuasi bo‘lib, u buxgalteriya hisobi, soliq hisobi va boshqaruv hisobini avtomatlashtirishda samarali vosita hisoblanadi. 1C dasturi kichik biznes subyektlaridan tortib yirik korxonalargacha bo‘lgan turli tashkilotlarda qo‘llanilib kelinmoqda.

IC dasturining mazmuni va funksional imkoniyatlari IC dasturi modulli tuzilishga ega bo'lib, foydalanuvchi ehtiyojidan kelib chiqib turli konfiguratsiyalarda ishlatiladi. Eng keng tarqalgan konfiguratsiyalar qatoriga "IC: Buxgalteriya", "IC: Savdo va ombor", "IC: Ish haqi va kadrlar", "IC: Korxona boshqaruvi" kabi dasturlar kiradi. Ushbu konfiguratsiyalar buxgalteriya hisobining barcha bo'limlarini yagona axborot tizimida yuritish imkonini beradi. IC dasturi orqali quyidagi asosiy buxgalteriya operatsiyalari amalga oshiriladi: birlamchi hujjatlarni (hisob-faktura, kirim-chiqim orderlari, IC — bu buxgalteriya, soliq, kadrlar va boshqaruv hisobini avtomatlashtirish uchun mo'ljallangan dasturiy platformadir. U Rossiya va MDH davlatlari, jumladan O'zbekistonda ham keng qo'llaniladi. IC dasturi korxonaning moliyaviy faoliyatini yagona axborot tizimida boshqarish imkonini beradi.

IC dasturining buxgalteriya hisobida qo'llanishi IC dasturi yordamida quyidagi ishlar amalga oshiriladi: xo'jalik operatsiyalarini hujjatlar asosida avtomatik hisobga olish; asosiy vositalar va nomoddiy aktivlar hisobini yuritish; tovar-moddiy zaxiralar harakatini nazorat qilish; debitor va kreditor qarzdorliklarni hisoblash; ish haqi, mukofot va ushlab qolishlarni hisoblash; soliq bazasini aniqlash va soliqlarni hisoblash; moliyaviy va soliq hisobotlarini shakllantirish. IC dasturining asosiy imkoniyatlari Ko'p foydalanuvchilik rejimi — bir vaqtning o'zida bir nechta xodim ishlashi mumkin. Avtomatik hisob-kitoblar — buxgalteriya o'tkazmalari dastur tomonidan avtomatik yaratiladi. Hisobotlar bazasi — standart va maxsus hisobotlarni olish imkoniyati mavjud.

Ma'lumotlarni eksport-import qilish — Excel, bank dasturlari va soliq tizimlari bilan integratsiya qilinadi. Zaxira nusxa (backup) — ma'lumotlar yo'qolishining oldi olinadi. IC dasturining afzalliklari Vaqt va mehnat tejaladi — qo'llab hisoblashga ehtiyoj kamayadi. Inson omili ta'siri kamayadi — xatolar soni sezilarli darajada qisqaradi. Nazorat kuchayadi — moliyaviy intizom va shaffoflik ta'minlanadi.

Moslashuvchan tuzilma — turli soha korxonalari uchun moslashtiriladi. Yangilanish imkoniyati — qonunchilikdagi o'zgarishlarga mos ravishda yangilanadi. Tahlil qilish qulayligi — foyda, xarajat, daromadlarni tez tahlil qilish mumkin. IC dasturining kamchiliklari (obyektiv baho uchun) dastlabki o'rnatish va sozlash vaqt talab qiladi; malakali mutaxassis (IC buxgalter) talab etiladi; litsenziya va xizmatlar ma'lum xarajatlarni talab qiladi. Amaliy ahamiyati buxgalterning malakasini oshiradi; Qo'lda hisob yuritishdan analitik faoliyatga o'tishga imkon yaratadi; buxgalterni zamonaviy mutaxassisga aylantiradi. Ta'lim tizimida bugungi kunda IC: oliy ta'lim muassasalarida; kasb-hunar markazlarida; malaka oshirish kurslarida O'qitilmoqda va amaliy mashg'ulotlar uchun qo'llaniladi. IC dasturi buxgalteriya hisobini avtomatlashtirish, nazorat qilish va tahlil etishda muhim axborot tizimi bo'lib, u korxona faoliyatining samaradorligini oshirishda muhim ahamiyatga ega.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Karimov A., Xolmatov R. Buxgalteriya hisobi. — Toshkent: Iqtisod-Moliya, 2021.

2. Abdullayev M. Moliyaviy va boshqaruv hisobi asoslari. — Toshkent: Fan va texnologiya, 2020.

3. 1C kompaniyasi. “1C: Buxgalteriya” dasturidan foydalanish bo‘yicha qo‘llanma.

4. Vahrushev A. Avtomatlashtirilgan buxgalteriya hisobi tizimlari. — Moskva, 1C-Publishing, 2019.

ANALYSIS OF OFFICIAL SOURCES PROVIDING INFORMATION ON THE ACTIVITIES OF MEDICAL INSTITUTIONS IN TURKESTAN

Саломова Лутфия Искандар қизи

Ўзбекистон Миллий университети Тарих факультети “Архивишунослик ва манбашунослик” кафедраси ўқитувчиси Э-маил: salomovalutfiya9@gmail.com

Abstract: *The article analyzes the source significance of official archival documents reflecting the activities of the healthcare system during the period of the Turkestan ASSR. Based on documents preserved in the National Archive of Uzbekistan related to the People’s Commissariat of Health and subordinate medical institutions, the organizational structure, functions of healthcare institutions, and processes of combating epidemics are examined. The research findings are of great importance for identifying the historical condition of the healthcare system during the period of the Turkestan ASSR.*

Keywords: *Turkestan ASSR, healthcare system, medical institutions, official documents, archival sources, source studies.*

INTRODUCTION

The healthcare system is an important component of social development, and official documents serve as the main source in studying its history. The healthcare system formed during the period of the Turkestan ASSR functioned under complex political and social conditions, which are thoroughly reflected in archival documents. In particular, official documents related to the activities of medical institutions make it possible to identify the real state of the healthcare sector.

It should be noted that collection file no. 260 preserved in the archive contains such documents as “Informational report to the Turkestan Representation in Moscow on the activities of the People’s Commissariat of Health of the Turkestan Republic,” “On the state of public health and the organization of medical assistance to the population of the Turkestan Republic for 1921–1922,” “Informational report on the activities of the People’s Commissariat of Health of the Turkestan Republic,” quarterly reports entitled “Report to the People’s Commissar of Health” and “Report to the Council of People’s Commissars on the activities of the People’s Commissariat of Health from January to April 1, 1923,” and many other documents.

These sources contain valuable information about the activities of medical institutions and hospitals in Turkestan, their condition, and their technical equipment. Archival documents also include information on the history of hospitals in Turkestan. According to these materials, in 1918 the People’s Commissariat of Health of Turkestan inherited a very limited number of small hospitals and outpatient clinics from the period of the Russian Empire, most of which were located in the Russian quarters of cities. A document entitled “Report of the People’s Commissariat of Health of the Turkestan ASSR to the Chairman of the Turkestan Commission on the condition of repairs of medical institutions” has been preserved. The document reports that many medical institutions, particularly hospitals and

outpatient clinics, were built of raw bricks during the imperial period and had become largely unusable by the time of the Turkestan ASSR. Due to water leakage through roofs every year, significant expenses were required to replace them. In addition, population growth increased the demand for more hospitals and repairs. Although 6,000,000 rubles were required for repair work, these funds were not allocated. At the same time, there was a great need for medical buildings and sanitary-hygienic centers throughout the region. These problems and issues were reflected in numerous reports of republican officials. Statistical tables included in the reports provide important data on outpatient clinics, hospitals, and disinfection chambers operating in the region.

According to the documents, in 1918 there were four hospitals with 210 beds, a psychiatric reception facility, and 146 beds in four districts of the Syrdarya region. The commissariat consisted of 10 departments and 27 subdivisions, employing a total of 322 staff members. An auxiliary warehouse also operated under the People's Commissariat of Health of Turkestan, and reports contained information on its activities. Documents provide detailed data on the staffing of the main warehouse departments, which included five divisions: Department 1 (Accounting) – 16 employees (chief accountant, deputy, accountants responsible for selection and valuation of goods, an expediter, clerk, cashier, and support staff); Department 2 (Chemical dry goods storage for poisons, alkaloids, and plant-based products) – 8 employees (department head, assistant, pharmacy salesperson, pharmacy attendant); Department 3 (Basement storage for liquid chemicals and strong galenic preparations) – 5 employees; Department 4 (Storage of dressing materials, patient care items, pharmaceutical raw materials, and equipment) – 6 employees, including an equipment technician; Department 5 (Expedition) – 8 employees. In addition, the management of Department 4 included a bandage preparation unit (Bintorezko), employing 7 workers. Collection file no. 260 also contains a report entitled “Informational report to the Turkestan Representation in Moscow on the activities of the People's Commissariat of Health of the Turkestan Republic,” covering the period from October 1, 1921, to October 1, 1922. According to this report, staff reductions were implemented by December 1921, leaving 138 administrative staff positions, and 8 subordinate divisions were abolished. The Sanitary Construction Administration was dissolved and replaced by a Repair and Construction Bureau consisting of 15 staff members. In provincial health departments, 37 staff positions remained, while district departments retained 16 positions each. More detailed information on this issue is provided in a report preserved in the Turkestan Statistical Administration. The report, sent to Gosplan on November 2, 1922 (covering October 1, 1921 – October 1, 1922), states that as of October 1, 1921, the People's Commissariat of Health consisted of 10 departments and 27 subdivisions with a total of 322 employees, of whom 127 worked in the Sanitary Construction Bureau. By December of that year, only 138 employees remained, and by April 1922 the number was reduced to 70, with only 6 departments remaining out of the original 10.

Following the reductions beginning in May 1921, a mass dismissal of personnel (referred to in the documents as “demobilization”) began. As a result, 131 employees across the republic were dismissed, including doctors over 50 years old, dentists over 35, medical

assistants over 45, and midwives. In this extraordinary situation, the People's Commissariat of Health coordinated dismissal measures with the People's Commissariat of Social Welfare. However, the documents do not provide detailed information on the specific measures taken.

REFERENCES:

1. National Archive of Uzbekistan, Fund R-40, Inventory 1, File 46.
2. National Archive of Uzbekistan, Fund R-21, Inventory 1, File 171.
3. Choriyev, Sh. Sh. (2019). Archival documents on the healthcare system of the Turkestan ASSR.
4. Salomova, L. I. (2021). Types of documents on the history of the Turkestan century kept in the National Archives of Uzbekistan. *Current Research Journal of History*.
5. Salomova, L. (2020). The National Archive of Uzbekistan as a source on the history of the Turkestan ASSR water department. *Theoretical & Applied Science*.

ПАССИВ ЭКЗОСКЕЛЕТ ҚҰЙИ АЪЗОЛАР УЧУН ПРОТОТИП ЯРАТИШ ТУРЛАРИ

Жалилов Салоҳиддин

СБУМИПТК КМ 8-22 гуруҳ 4 курс талабаси

Абдиева Гулара Бабаниязовна

СБУМИПТК “Интеллектуал тизимлар” кафедраси доценти., илмий раҳбар

Аннотация: Мақолада экзаскелет конструкциясининг оптимал лойиҳасининг яратилиши, ва унинг енгиллиги, қулайлиги ҳамда механик кучланишларни тўғри тақсимланиши ҳақида ёзилган бўлиб, экзоскелет фойдаланувчига қулай бўлишини таъминлаш учун унинг тана қисмларига мос келишига алоҳида эътибор берилганлиги, дизайни ва материал танланишига қаратилган.

Калит сўзлар: экзоскелет, конструкция, оптимал, эгилувчанлик, виртуал, матрица, функционал.

Аннотация: Статья посвящена созданию оптимального проекта конструкции экзоскелета, обеспечивающего легкость, удобство и правильное распределение механических нагрузок. Особое внимание уделено адаптации устройства к анатомическим особенностям тела пользователя, выбору дизайна и материалов.

Ключевые слова: экзоскелет, конструкция, оптимальный, гибкость, виртуальный, матрица, функциональность.

Abstract: The article is devoted to the creation of an optimal design for exoskeleton construction that ensures lightness, comfort, and proper distribution of mechanical loads. Special attention is paid to adapting the device to the anatomical features of the user's body, as well as selecting the design and materials.

Keywords: Exoskeleton, Construction, Optimal, Flexibility, Virtual, Matrix, Functionality.

Тасвирли ўринлаштирувчи тизим сифатида пассив экзаскелет қўйи қўлтиқлар учун зарур бўлган асосий вазифаларни бажариши керак бўлади.

Бунинг учун қўйдагилар амалга оширилади: ўринлаштирувчи тизим дизайни экзаскелет конструкциясининг оптимал лойиҳасини яратиш, бу эса енгиллик, қулайлик ҳамда механик кучланишларни тўғри тақсимлашга қаратилган бўлиши лозим. Ўринлаштирувчи тизим дизайни пассив экзоскелетнинг функционал имкониятларини белгилайдиган муҳим босқич ҳисобланади. Бу жараёнда қўйдагилар эътиборга олинади:

Дизайнда эътиборга олинандиган асосий омиллар: Эргонимик талаблар:

➤ Экзоскелет фойдаланувчига қулай бўлишини таъминлаш учун унинг тана қисмларига мос келишига алоҳида эътибор берилади. Бу қўлтиқ, бел соҳаси

ва тизза бўғимидаги ўзаро таъсирларни тўғри тақсимлаш орқали амалга оширилади.

➤ Материал танлаш: энг муҳими, материаллар эгилувчанлик, чидамлилиқ ва енгиллик каби хусусиятларга эга бўлиши керак. Натижада, қиммат бўлмаган материаллардан фойдаланиш режалаштирилган, шунга қарамай уларга барча талаблар тўлиқ бажарилиши кўзда тутилган.

➤ Конструктив ҳал қилувчи қарорлар: конструкторлар томонидан жорий қилинаётган тизимнинг шакл-шамоли биринчи навбатда қўшиб бўлмас устунликларга эга бўлиши кўзда тутилган. Масалан, ортиқча ёпишқоқлик йўқлигини таъминлаш учун матнли шарҳли матрица механик тизимлари асосига келтирилган.

➤ Техник синовлар ва тестдан ўтказиш: дастлабки натижаларга асосланиб, виртуал муҳитда аниқ шартларда синовдан ўтказиладиган прототип яратилади. Бундай синовлар прототипни реал шароитда самарали ишлашини тасдиқлаш мақсадида ўтказилади.

Пассив экзоскелетни лойиҳалаштириш жараёни айна пайтда илм-фаннинг янги ривожланиш босқичига кириб бораётган илмий ва амалий тадқиқотларнинг бир қисми ҳисобланади. Мазкур лойиҳа натижаларига кўра, маҳаллий шароитларда кенг тарқалган турдош қурилмаларнинг моделларини янада такомиллаштириш мумкин.

Кейинги этапда биомеханик таҳлил этилади. Биомеханик таҳлил қилишдан мақсад:

- организмнинг ҳаракатланиш механизмларини тушуниш ва жиддий касалликларнинг сабабларини аниқлаш;

- оёғимиз ва буйракларимизга боғлиқ муаммоларни диагностик қилиш ва даволаш;

- жисмоний фаолиятнинг турли формаларини ўрганамиз ва уларнинг соғлиққа таъсирини баҳолаймиз.

Биомеханик таҳлил қилиш-кўкрак қафаси, бел соҳаси ва тизза бўғимидаги юкламаларнинг ўрганилиши орқали ҳаракатлар ва фаолликни максимал

даражада қўллаб-қувватлаш бўйича аниқ тавсиялар ишлаб чиқиш. Биомеханик таҳлил қилиш — бу организмнинг ҳаракатланиш ва фаолиятини физик қонуниятлар асосида ўрганамиз.

Биомеханик таҳлил қилишнинг асосий йўналишлари:

қўлтиқ соҳасидаги юкланишлар тахлили қўлтиқ соҳасига келган юкланишларнинг миқдори ва оқибатларини аниқлаймиз. Бу ўз навбатида атроф-муҳит ва бошқа факторлар таъсирида қўлтиқ бўйинга етказиладиган зарарни аниқлашга ёрдам беради.

Бел соҳасидаги юкланишлар тахлили

Бел соҳасидан келиб чиққан юкланишлар, яъни мушаклар ўртасидаги ўзаро муносабатлар, юрак ритмини кескин ўзгаришларга сабаб бўлиши мумкин бўлган факторларни аниқлаш учун муҳимдир.

Тизза бўғимидаги юкланишлар тахлили бу таҳлил тизза бўғимига маълум вақт давомида қайталанадиган юкланишларнинг пайдо бўлишига олиб келади. Тиззамиз бўғимининг доимий захира ресурсларини сақлаган ҳолда уни нормал фаолиятини сақлашда муҳим роль ўйнайди.

Актив ҳолатда бошқарув тизимларининг ҳолати ва уларнинг реакциясига таъсир қилувчи хатарлар тахлили

Актив ҳолатда бўлаётган мобиллигини ҳисобга олган ҳолда инсон организмнинг ҳаракатланиши қай даражада ўзини ўзи бошқариши мумкинлигини аниқлаш мақсад қилинган.

Маълум жамоавий фаолиятда ёки маъруза топширишда фаол иштирок этиш учун зарур бўлган ҳаракатланиш фаоллиги тўғрисида маълумотлар тўплаш, яъни маълум тадбирларда иштирок этган одамларнинг ҳаракатланиш фаоллигини аниқлаш, айнан қанча вақт ичида қанча калория сарфланишини ва нималарга риоя қилиш кераклигини аниқлашга хизмат қилади.

Мобильликда ўзгартиришлар киритиш орқали мунтазам равишда маълумотларни жамлаш, масалан нафақат соатлар давомида суратга олиш мумкин эмаслигимиз, балки инсон организмнинг функционал ўзгаришларини ҳам қайд этиб борилади.

Хулоса қилиб айтганда, ушбу лойиҳанинг аҳамияти юқори бўлиб, унда илмий-амалий тадқиқот йўналиши муҳим ўрин эгаллайди.

Материал танлаш ва уларни синовдан ўтказиш

Учинчи босқичда материалларнинг ўзига хос хусусиятларини ҳисобга олган ҳолда (масалан, эгилувчанлик, чидамлилик, зичлик каби кўрсаткичлар) уларнинг синчковлик билан тадқиқот олиб борилиб, сўнгра моделлаштириш ишлари ўтказилди.

Прототип пассив экзоскелети қуйи аъзолар учун қўплаб синовлардан ўтади, улар қуйидагиларни ўз ичига олади:

1. Лаборатория синовлари. Механик синовлар: экзоскелетнинг материаллари, қаттиқлиги, узатма элементларининг мустақамлигига махсус синовлар ўтказилади. Бу материалларнинг тўлақонлилиги ва хавфсизлигини таъминлайди.

Зичлик синови: ишлатилаётган материалларнинг эгилувчанлиги ва бошқа физик хусусиятларини ўрганиш учун амалга оширилди.

Электрик синовлар: прототипда электр компонентлар мавжуд бўлса, уларда электр манбаи сифати ва хавфсизлик чоралари синалди.

2. Имитация синовлари. Компьютер орқали моделлаштириш: виртуал муҳитда пациентнинг ҳаракатига таъсир қиладиган ҳар хил сценарийлар ўрнатилиб, ҳимоя нуқталари ва эҳтимолий камчиликлар аниқланди.

Физик макетлар: Прототипнинг кичик ҳажмдаги модельларида умумий фойдаланишга тааллуқли айрим технологик ва эргономик ўзгаришлар синаб кўрилди.

3. Клиник синовлар. Физиотерапия синовлари: пациентлар ўртасида белгиланган стандартлар доирасида лаборатория шароитларида ҳаракатланиш имкониятларини синовдан ўтказиш. Тиббий назорат остида синовлар: тиббиёт ходимлари томонидан тиббий муолажаларда фойдаланиш даражасининг самарадорлигини ўлчаш мақсадида ўтказилган синовлар.

Амалиётга татбиқ этиладиган синовлар. Алоҳида шахсларда суткалик фаолиятни бажариш жараёнида реал шароитларда қўшимча синовлар ўтказилди.

4. Функционал синовлар. Ҳаракатланиш синовлари: Ҳодиса ва спорт машғулотларида одатий ҳаракатларни амалга ошириш имкониятини синалди.

Даврийлик синовлари: ўз вақтида ишлаш, патогенетик жараёнлар ва узоқ муддатли таъсири ҳақида маълумот тўплаш мақсадида ўтказилган давомли синовлар. Бу синовларнинг барчаси пациентлар учун кўпроқ хавфсизлик ва қулайлик тақдим қилинишини таъминлаш учун ўтказилди. Экзоскелетни яхши қабул қилган ҳолда фақатгина унинг барча фазаларида тегишли синовлардан ўтган тақдирда ундан фойдаланиш тавсия қилинади.

Моделлаштириш ва натижаларни баҳолаш.

Албатта, олинган маълумотларга асосланиб, виртуал муҳитда имкон қадар ҳақиқий шароитларда тестлардан ўтказиладиган прототип яратилди.

Ушбу тадқиқотда қуйидаги илмий йўналишлар алоҳида эътибор олинди:

- Материалларнинг механик хусусиятлари;
- Биомеханик тизимининг тўлиқ таҳлили;
- Ҳаракатланишга оид ахборотларни тўплаш ва қайта ишлаш технологияси;
- Ўртача фойдаланувчи учун керакли кўмак кўрсатадиган пасив қурилмалар дизайнини ташкил этиш масалалари.

Таҳлил этилган технологиялар асосида тузилган таклифлар:

1. Матнли тасвирланган матрицали механизмлардан фойдаланиш.
2. Эргономик жиҳатларга алоҳида эътибор бериш.
3. Оддий техник воситалардан кенг фойдаланилишини таъминлаш.

Бу иш жараёнида энг замонавий дизайн ва қурилма услубларидан фойдаланилди. Ҳозирги кунда тадқиқот иштирокчилари томонидан олинган натижаларга кўра, ушбу усулда ишлаб чиқилган пасив экзаскетнинг клиник синовлари муваффақиятли ўтганлиги кузатилмоқда.

Экзаскет турли касалликлар туфайли ўз-ўзидан ҳаракатланиши қийин бўлган беморлар учун ҳам жуда фойдали бўлиб қолмоқда. Ушбу қурилманинг афзалликлари орасида оғир оғирликлар туфайли тез-тез беморларнинг ҳолати ёмонлашиб кетмаслиги ёки кўп миқдорда энергия сарфланишининг олдини олиш кўзда тутилган.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. С.И.Сергеев. Демпфирование механических колебаний.-М.: Физматгиз, 1959.-408 с.
2. Нурмаматова Р.Р., Йулдошева Ш.Б., Абдиева Г.Б. Титраш ва тебранишларни инсон танасига таъсирини тажрибалар асосида тадқиқ этиш. 2024й. 519-523с.

THE ROLE OF PSYCHOLOGICAL COUNSELING AND PSYCHOEDUCATION
IN REDUCING SUICIDAL BEHAVIOR

PSIXOLOGIK MASLAHAT VA PSIXOEDUKATSIYANING SUITSIDAL XULQ-
ATVORNI KAMAYTIRISHDAGI RO'LI

РОЛЬ ПСИХОЛОГИЧЕСКОГО КОНСУЛЬТИРОВАНИЯ И
ПСИХООБРАЗОВАНИЯ В СНИЖЕНИИ СУИЦИДАЛЬНОГО ПОВЕДЕНИЯ

Qodirova Shoxidabonu Sobirjon qizi

Toshkent amaliy fanlar universiteti Psixologiya yo'nalishi 1-bosqich magistranti Toshkent shaxar
Yunusobod tumani bonukodirova6@gmail.com

Abstract: This article examines the role of psychological counseling and psychoeducation in preventing suicidal behavior among high school students. The study analyzes psychological characteristics of adolescence, emotional instability, and the impact of stress factors on suicidal risk. It is substantiated that psychological counseling helps stabilize students' emotional state, while psychoeducation increases psychological literacy and contributes to reducing suicidal behavior.

Key words: suicidal behavior, psychological counseling, psychoeducation, high school students, prevention, mental health

Annotatsiya: Mazkur maqolada yuqori sinf o'quvchilari orasida suitsidal xulq-atvorning oldini olishda psixologik maslahat va psixoedukatsiyaning roli yoritilgan. Tadqiqotda o'smirlik davriga xos psixologik xususiyatlar, emotsional holatlarning beqarorligi hamda stress omillarining suitsidal xavfga ta'siri tahlil qilingan. Psixologik maslahat o'quvchilarning individual muammolarini aniqlash va emotsional barqarorlikni mustahkamlashga xizmat qilishi, psixoedukatsiya esa psixologik savodxonlikni oshirish orqali suitsidal xulq-atvorning kamayishiga yordam berishi asoslab berilgan.

Kalit so'zlar: suitsidal xulq-atvor, psixologik maslahat, psixoedukatsiya, yuqori sinf o'quvchilari, profilaktika, ruhiy salomatlik

Аннотация: В данной статье рассматривается роль психологического консультирования и психообразования в профилактике суицидального поведения среди учащихся старших классов. Проанализированы психологические особенности подросткового возраста, эмоциональная нестабильность и влияние стрессовых факторов на формирование суицидального риска. Обосновано, что психологическое консультирование способствует стабилизации эмоционального состояния учащихся, а психообразование повышает уровень психологической грамотности и снижает вероятность суицидального поведения.

Ключевые слова: суицидальное поведение, психологическое консультирование, психообразование, учащиеся старших классов, профилактика, психическое здоровье

INTRODUCTION

In recent years, the problem of suicidal behavior among adolescents and high school students has become one of the most urgent socio-psychological issues worldwide. Rapid social changes, increased academic demands, and growing psychological pressure significantly affect the emotional well-being of young people. Adolescents often experience emotional instability, identity crises, and difficulties in coping with stress, which may lead to feelings of hopelessness, loneliness, and despair. These factors create a high risk for the development of suicidal thoughts and behaviors.

High school students are particularly vulnerable due to the transitional nature of this developmental stage, during which they face important life choices, academic responsibilities, and expectations from family and society. Low stress tolerance, insufficient emotional regulation skills, family conflicts, peer pressure, bullying, and lack of social support can intensify psychological distress and increase suicidal risk. In many cases, students are unable to independently manage these challenges, which highlights the importance of timely psychological support.

In this context, educational institutions play a crucial role in the prevention of suicidal behavior. Psychological counseling and psychoeducation are considered effective preventive strategies aimed at maintaining students' mental health and emotional stability. Psychological counseling provides a safe and supportive environment where students can express their feelings, understand their problems, and develop constructive coping strategies. Psychoeducation, in turn, increases students' psychological awareness, helps them recognize warning signs of emotional distress, and promotes help-seeking behavior.

Therefore, the integration of psychological counseling and psychoeducation within the school system is essential for reducing suicidal behavior among high school students. A comprehensive and systematic approach involving school psychologists, teachers, and parents can contribute to creating a supportive educational environment, strengthening students' resilience, and fostering positive attitudes toward life. This article focuses on examining the role and effectiveness of psychological counseling and psychoeducation in reducing suicidal behavior among high school students.

Suicidal behavior refers to a set of thoughts, intentions, or actions related to self-harm or attempts to end one's life. It often emerges as a consequence of psychological distress, feelings of hopelessness, loneliness, and high emotional strain. Among high school students, suicidal behavior is closely associated with personal crises, self-reflection processes, and anxieties regarding the future. Adolescents at this stage are undergoing significant physical, cognitive, and social changes, which can increase vulnerability to emotional instability and maladaptive coping strategies. Academic pressures, peer conflicts, and family challenges further exacerbate the risk of suicidal ideation.

Psychological counseling is a professional intervention aimed at helping students understand their problems, manage their emotions, and develop effective coping strategies. It provides a structured, safe, and supportive environment in which students can openly express their feelings and concerns. When working with students at risk of suicidal behavior, psychological counseling fulfills several key functions:

- Assessment and understanding of emotional state: Psychologists evaluate the student's mental health and emotional well-being to identify early warning signs of distress.
- Facilitation of emotional expression: Counseling sessions create opportunities for students to articulate their inner experiences without fear of judgment, fostering self-awareness and emotional release.
- Reduction of stress and anxiety: Through various therapeutic techniques, psychologists help students manage negative emotions and develop resilience in response to challenging situations.
- Promotion of adaptive problem-solving: Students learn to approach personal and academic challenges with constructive strategies, reducing feelings of helplessness or hopelessness.

Individual counseling takes into account the student's personal characteristics, family environment, and social context. This individualized approach not only mitigates the development of suicidal thoughts but also activates the student's internal psychological resources, enabling them to better cope with life stressors.

Psychoeducation is a preventive activity designed to provide students with knowledge about psychological processes, increase their awareness of mental health, and develop self-help skills. It complements counseling by targeting broader audiences and addressing systemic factors contributing to emotional distress. Psychoeducation is effective in preventing suicidal behavior in several ways:

- Teaching stress and emotion management skills: Students learn evidence-based techniques to regulate emotions, cope with stress, and maintain psychological balance.
- Encouraging help-seeking behavior: Students are taught the importance of seeking support in difficult situations, reducing the risk of isolation and unaddressed distress.
- Developing problem-solving strategies for life challenges: Psychoeducation equips students with practical tools to navigate everyday difficulties and major life stressors.
- Reducing stigma and fear around mental health: By normalizing psychological challenges, psychoeducational programs help students understand that experiencing stress, anxiety, or depressive feelings is common and manageable.

Group-based psychoeducational sessions further enhance social support, allowing students to feel connected and understood by peers, which is critical in reducing feelings of isolation that often accompany suicidal ideation.

Integration of psychological counseling and psychoeducation is highly complementary. While counseling addresses individual problems and provides targeted emotional support, psychoeducation equips students with knowledge, coping strategies, and resilience skills that can prevent suicidal behavior at a broader scale. The combined application of these approaches yields significant benefits:

- Increased psychological literacy and awareness among students;
- Strengthened emotional regulation and overall mental resilience;
- Reduced likelihood of suicidal ideation and self-harming behaviors;
- Promotion of a healthy, supportive, and psychologically safe school environment.

School-based interventions are most effective when implemented collaboratively. Counseling and psychoeducational programs conducted by school psychologists, in coordination with class teachers and parents, create a holistic support system for students. Regular monitoring and engagement with high-risk students are particularly crucial in preventing suicidal behavior and fostering long-term mental well-being.

Additionally, effective school-based programs require collaboration among psychologists, teachers, and parents. Regular engagement with high-risk students and continuous monitoring are crucial for early detection and intervention (Morcillo et al., 2025). Studies show that schools implementing structured psychoeducational programs alongside individualized counseling report lower rates of suicidal ideation and increased coping skills among adolescents.

Conclusion

Preventing suicidal behavior among high school students is currently one of the most important responsibilities not only for psychologists but for the entire educational system. Emotional instability characteristic of adolescence, low resilience to life challenges, and insufficient social support can create conditions for the emergence of suicidal thoughts. From this perspective, psychological counseling and psychoeducation are highly significant as effective preventive tools aimed at reducing these risk factors.

Psychological counseling helps to analyze students' individual problems in depth, understand their internal experiences, and stabilize their emotional state. Psychoeducation, in turn, increases students' psychological literacy and develops their skills in stress management, constructive problem-solving, and help-seeking when necessary. The combined and systematic application of these two approaches ensures higher effectiveness in preventing suicidal behavior.

Furthermore, the successful implementation of psychological counseling and psychoeducation within educational institutions requires collaboration among school psychologists, class teachers, and parents. Such an integrated approach strengthens students' mental health, fosters a supportive and healthy school environment, and promotes a positive attitude toward life. As a result, the risk of suicidal behavior among high school students can be significantly reduced, contributing to improved psychological well-being in the wider community.

REFERENCES:

1. Arango, A., Gipson, P. Y., Votta, J. G., & King, C. A. (2021). Saving lives: Recognizing and intervening with youth at risk for suicide. *Annual Review of Clinical Psychology*, 17, 259–284. <https://doi.org/10.1146/annurev-clinpsy-081219-103740>
2. Christensen, H., Caele, A. L., & Van Spijker, B. (2014). Psychosocial interventions for suicidal ideation, plans, and attempts: A database of randomised controlled trials. *BMC Psychiatry*, 14, 86. <https://doi.org/10.1186/1471-244X-14-86>
3. García-Fernández, A., Bobes-Bascarán, T., Martínez-Cao, C., González-Blanco, L., Fernández-Fernández, J., Zurrón-Madera, P., ... & Sáiz, P. A. (2024). Psychological

interventions for suicidal behavior in adolescents: A comprehensive systematic review. *Translational Psychiatry*, 14, Article 438.

4. Morcillo, V., Ferrer-Ribot, M., Mut-Amengual, B., Bagur, S., & Rosselló, M. R. (2025). Mental health and suicide attempts in adolescents: A systematic review. *Healthcare*, 13(9), 1039. <https://doi.org/10.3390/healthcare13091039>

5. Pichikov, A. P., & Popov, Y. V. (2022). Problems with suicidal behavior prevention in adolescents: A narrative literature review. *Consortium Psychiatricum*, 3(2), 5–13.

6. World Health Organization. (2021). Suicide worldwide in 2019: Global health estimates. World Health Organization.

QISHLOQ XO'JALIGI MASHINALARINING ZAMONAVIY AHAMIYATI VA RIVOJLANISH YO'NALISHLARI

Taxirbekov Erkinbek Janibekovich

Qorauzak tumani 1-sonli politexnikumi erkinbektaxirbekov4@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada qishloq xo'jaligi mashinalarining agrar sohadagi o'rni, ularning asosiy turlari, ishlash prinsiplari hamda zamonaviy texnologiyalar bilan uyg'unlashuvi tahlil qilinadi. Qishloq xo'jaligini mexanizatsiyalash jarayonining iqtisodiy samaradorlikka, mehnat unumdorligiga va hosildorlik ko'rsatkichlariga ta'siri yoritib berilgan. Shuningdek, aqlli texnologiyalar, avtomatlashtirilgan boshqaruv tizimlari va raqamli yechimlarning qishloq xo'jaligi texnikasiga joriy etilishi masalalari ko'rib chiqiladi. Maqola agrar sohada ta'lim olayotgan o'quvchilar, talabalar hamda mutaxassislar uchun mo'ljallangan.

Kalit so'zlar: qishloq xo'jaligi texnikasi, mexanizatsiya, traktor, kombayn, innovatsiya, hosildorlik, agrotexnologiya.

KIRISH

Qishloq xo'jaligi — insoniyat hayotidagi eng muhim va qadimiy sohalardan biri hisoblanadi. Aholini oziq-ovqat mahsulotlari bilan ta'minlash, yengil sanoat uchun xom ashyo yetishtirish hamda iqtisodiy barqarorlikni ta'minlashda agrar sohaning o'rni beqiyosdir. Aholi sonining ortib borishi, oziq-ovqatga bo'lgan talabning kuchayishi hamda yer va suv resurslaridan oqilona foydalanish zarurati qishloq xo'jaligida zamonaviy texnik vositalarni keng qo'llashni taqozo etmoqda.

Ilgari dehqonchilik ishlari asosan qo'l mehnati va hayvon kuchi yordamida amalga oshirilgan. Bu jarayon juda ko'p vaqt, jismoniy kuch va resurs talab qilgan. Fan va texnika taraqqiyoti natijasida qishloq xo'jaligini mexanizatsiyalash bosqichi boshlandi. Natijada, traktorlar, kombaynlar, seyalkalar va boshqa mashinalar ishlab chiqarishga joriy qilinib, mehnat unumdorligi bir necha barobarga oshdi.

Bugungi kunda qishloq xo'jaligi mashinalari nafaqat oddiy mexanik qurilmalar, balki murakkab elektron boshqaruv tizimlari, sensorlar va sun'iy intellekt elementlari bilan jihozlangan yuqori texnologik vositalarga aylanmoqda. Shu bois mazkur mavzuni o'rganish dolzarb hisoblanadi.

Qishloq xo'jaligi mashinalarining mohiyati va ahamiyati

Qishloq xo'jaligi mashinalari — bu yerga ishlov berish, ekin ekish, parvarishlash, hosilni yig'ib olish hamda tashish jarayonlarini mexanizatsiyalashga xizmat qiluvchi texnik qurilmalardir. Ularning asosiy vazifasi inson mehnatini yengillashtirish, vaqtni tejash va ishlab chiqarish samaradorligini oshirishdan iborat.

Mexanizatsiyalashning ahamiyati quyidagilarda namoyon bo'ladi:

- katta maydonlarga qisqa vaqt ichida ishlov berish imkoniyati;
- ish sifatining yaxshilanishi;
- mehnat sarfining kamayishi;

- hosildorlikning oshishi;
- resurslardan samarali foydalanish.

Qishloq xo'jaligida texnikadan foydalanish natijasida ishlab chiqarish jarayonlari barqarorlashadi, inson omiliga bog'liq xatoliklar kamayadi va iqtisodiy samaradorlik ortadi.

Qishloq xo'jaligi mashinalarining asosiy turlari

1. Yerga ishlov berish mashinalari

Bu mashinalar tuproqni haydash, yumshatish, tekislash va begona o'tlarni yo'qotish uchun qo'llaniladi. Ularga quyidagilar kiradi:

- Traktorlar – asosiy tortish kuchini ta'minlovchi universal texnika;
- So'qa (plug) – yer qatlamini ag'darib haydash uchun;
- Kultivator – tuproqni yumshatish va begona o'tlarni yo'qotish uchun;
- Borona – yer yuzasini tekislash va maydalash uchun.

2. Ekin ekish mashinalari

Urug'larni belgilangan me'yorda va chuqurlikda ekish imkonini beradi. Bular:

- Seyalkalar – donli ekinlar uchun;
- Ko'chat ekish mashinalari – sabzavot va poliz ekinlari uchun.

3. Parvarishlash mashinalari

O'simliklarning o'sishi davomida qo'llaniladi:

- purkagichlar (zararkunandalarga qarshi);
- o'g'it sepish moslamalari;
- sug'orish texnikalari.

4. Hosil yig'ish mashinalari

Yetilgan mahsulotni tez va isrof qilmasdan yig'ib olishga xizmat qiladi:

- Kombaynlar – donli ekinlarni o'rish va tozalash;
- Paxta terish mashinalari;
- Kartoshka kovlagichlar.

Zamonaviy agrotekhnologiyalar va innovatsiyalar

Hozirgi davrda qishloq xo'jaligi mashinalari raqamli texnologiyalar bilan integratsiyalashmoqda. Jumladan:

- GPS navigatsiya – aniq ekish va haydash;
- Avtomatik boshqaruv tizimlari;
- Sensorlar orqali tuproq namligini nazorat qilish;
- Dronlar yordamida dala monitoringi.

Bu texnologiyalar resurs tejamkorligini ta'minlaydi, yoqilg'i sarfini kamaytiradi va ekologik xavfsizlikni oshiradi.

Iqtisodiy va ekologik samaradorlik

Mexanizatsiyalash qishloq xo'jaligi mahsulotlari tannarxini pasaytiradi, ishlab chiqarish hajmini oshiradi. Shu bilan birga, zamonaviy texnikalar ekologik talablarga javob beradi: yoqilg'i tejamkor dvigatellar, chiqindilarni kamaytirish texnologiyalari qo'llaniladi.

Xulosa

Qishloq xo'jaligi mashinalari agrar sohaning ajralmas qismi bo'lib, ishlab chiqarish samaradorligini oshirishda muhim rol o'ynaydi. Zamonaviy texnologiyalarni joriy etish

orqali qishloq xo'jaligini yanada rivojlantirish, resurslardan oqilona foydalanish va oziq-ovqat xavfsizligini ta'minlash mumkin.

Iqtisodiy samaradorlik

Qishloq xo'jaligida texnikalardan foydalanish ishlab chiqarish hajmini oshiradi va mahsulot tannarxini pasaytiradi. Mexanizatsiyalash natijasida bir ishchi tomonidan bajariladigan ish hajmi bir necha barobarga ortadi. Bu esa mehnat resurslaridan samarali foydalanish imkonini beradi. Zamonaviy texnika yoqilg'i tejamkorligi va yuqori unumdorligi bilan ajralib turadi.

Ekologik jihatlar

Zamonaviy qishloq xo'jaligi mashinalari ekologik talablarni hisobga olgan holda ishlab chiqilmoqda. Atmosferaga chiqadigan zararli gazlarni kamaytirish, yoqilg'i sarfini qisqartirish va tuproq unumdorligini saqlab qolish asosiy vazifalardan biridir. Aniq dehqonchilik texnologiyalari ortiqcha o'g'it va kimyoviy moddalar ishlatilishini kamaytiradi.

Rivojlanish istiqbollari

Kelajakda qishloq xo'jaligi mashinalari yanada avtomatlashtirilgan va raqamlashtirilgan bo'lishi kutilmoqda. Sun'iy intellekt asosida ishlovchi boshqaruv tizimlari, o'z-o'zini boshqaruvchi traktorlar hamda robotlashtirilgan yig'im-terim texnikalari keng joriy etilishi mumkin. Bu esa agrar sohada samaradorlikni yanada oshiradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Qishloq xo'jaligini mexanizatsiyalash asoslari – Oliy ta'lim darsligi.
2. Agrotexnologiyalar va innovatsiyalar – ilmiy maqolalar to'plami.
3. Traktorlar va qishloq xo'jaligi mashinalari – texnik qo'llanma.
4. Zamonaviy agrar siyosat va texnologiyalar – o'quv qo'llanma.
5. Qishloq xo'jaligida raqamli texnologiyalar – ilmiy tadqiqot ishlari.

PARLIAMENTARY DIPLOMACY IN COOPERATION BETWEEN UZBEKISTAN AND GERMANY

Ismatullayeva Zebo Shukurjonovna

Senior Lecturer, Department of History and Social Sciences, Tashkent University of Applied Sciences,
zeboismatullayeva1987@gmail.com orcid: 0009-0008-2633-4603

Abstract: This article examines the development and main directions of inter-parliamentary cooperation between the Republic of Uzbekistan and the Federal Republic of Germany. Special attention is paid to the role of parliamentary diplomacy in strengthening bilateral relations, supporting democratic reforms, and enhancing legislative experience exchange.

Keywords: parliamentary diplomacy, Uzbekistan–Germany relations, Bundestag, Oliy Majlis, legislative process, international cooperation.

Annotasiya: Mazkur maqolada O'zbekiston Respublikasi va Germaniya Federativ Respublikasi o'rtasidagi parlamentlararo hamkorlikning shakllanishi, rivojlanish bosqichlari va asosiy yo'nalishlari tahlil qilingan. Parlament diplomatiyasining demokratik islohotlar, qonun ijodkorligi va ikki tomonlama munosabatlarni mustahkamlashdagi o'rni yoritilgan.

Kalit so'zlar: parlament diplomatiyasi, O'zbekiston–Germaniya munosabatlari, Bundestag, Oliy Majlis, qonun ijodkorligi, xalqaro hamkorlik.

Аннотация: В статье анализируются этапы формирования и развития межпарламентского сотрудничества между Республикой Узбекистан и Федеративной Республикой Германия. Раскрывается роль парламентской дипломатии в укреплении двусторонних отношений, развитии демократических реформ и обмене законодательным опытом.

Ключевые слова: парламентская дипломатия, узбекско-германские отношения, Бундестаг, Олий Мажлис, законодательная деятельность, международное сотрудничество.

In recent years, profound transformations have been carried out in the spheres of state-building and social development in the Republic of Uzbekistan. In particular, the conduct of elections in a transparent manner and on the basis of democratic principles, which is a key factor of democratic development, represents a major step toward advancing these areas. The practical manifestation of this can be seen in the elections held in November 2024, the conditions created for political parties, and the broad powers granted to the parliament.

The role of Parliament in the country's development is extremely significant. Without the adoption of vital and practically important laws that ensure citizens' freedom of activity, sustainable development cannot be achieved. This process, in many cases, depends on political parties and their activities. It should be emphasized that for rapid national development, there is also a strong need for foreign investment. Investors, in turn, invest

capital only in countries that are legally guaranteed and meet international standards. Therefore, further development in this direction and the creation of laws that comply with international norms cannot be achieved without studying the experience and achievements of major states and international organizations in this field.

Over the past period, the Parliament of the Republic of Uzbekistan has paid particular attention to international cooperation. In this regard, cooperation with the European Union, the Inter-Parliamentary Union, and the parliaments of developed countries deserves special attention.

On 30 October 2018, a meeting was held at the Senate and the Legislative Chamber of the Oliy Majlis with Manfred Grund, Chairman of the Bundestag parliamentary group “Federal Republic of Germany – Central Asia” [1]. During the meeting, stability in Uzbekistan and the ongoing political and economic reforms were highly appreciated by the German side. Taking this into account, the “International Parliamentary Scholarship” program organized by the German Bundestag aims to familiarize promising professionals with the activities of the German Parliament and further strengthen inter-parliamentary relations.

Each year, nearly 120 candidates are given the opportunity to undertake professional training through internships at the Bundestag [2]. In October 2018, the Bundestag adopted a decision to include Uzbekistan in the list of participating countries of this program. This, in turn, is of great importance for enabling specialists to study international experience and for establishing bilateral inter-parliamentary cooperation.

A logical continuation of cooperation in this area took place on 17 June 2019, when a meeting was held at the lower house of Parliament between the Speaker of the Legislative Chamber of the Oliy Majlis of the Republic of Uzbekistan, Nuriddinjon Ismailov, and a delegation of the Bundestag of the Federal Republic of Germany headed by Peter Ramsauer, Chairman of the Committee on Economic Cooperation and Development [3].

Currently, a “Uzbekistan – Germany” parliamentary cooperation group operates within the Oliy Majlis, while the Bundestag has established the “Federal Republic of Germany – Central Asia” group. The activities of these groups are clearly reflected in strengthening and supporting cooperation between Uzbekistan and Germany at the legal level, facilitating inter-parliamentary exchange of experience, and enhancing legislative practice [4].

Cooperation with Germany in this field is currently at a stage of dynamic development. Both parliaments are developing practical measures aimed at further expanding cooperation in a number of pressing areas of the modern era. These include ensuring regional security, conducting economic and хозяйственная activity efficiently and rationally, protecting the environment, and improving legislative activities aimed at preserving natural, land, and water resources [5]. One of the key aspects of the discussions is the legal provision of measures to adapt economic sectors to climate change.

On 13 November 2018, a meeting was held at the Senate of the Oliy Majlis with a delegation of the Ministry of Justice and Consumer Protection of the Federal Republic of Germany, headed by Parliamentary State Secretary and Deputy Minister of Justice

Christian Lange [6]. During the meeting, views were exchanged on further expanding inter-parliamentary relations between the upper chamber of Parliament and the Bundestag of the Federal Republic of Germany, strengthening the role of legislative authority in building a democratic state governed by the rule of law and developing civil society [8]. Information was also provided on the measures being taken in Uzbekistan to strengthen parliamentary oversight over the activities of state authorities and administration, establish an effective judicial system, and reinforce and develop the legal foundations for combating corruption.

On 26 February 2021, an online briefing was held between members of the Oliy Majlis and the Bundestag within the framework of the “Germany – Central Asia” parliamentary group [7]. The event was attended by the First Deputy Chairman of the Senate of the Oliy Majlis, Sodik Safaev, members of the Parliament of Uzbekistan, Chairman of the Bundestag “Germany – Central Asia” parliamentary group Manfred Grund and members of its presidium, as well as representatives of the Federal Government. During the briefing, issues related to attracting German investments and modern technologies to the economy of Uzbekistan, adopting laws with direct impact, and exchanging experience in exercising parliamentary oversight over budget policy were discussed.

On 24 October 2025, the Chairman of the Committee on International Relations, Foreign Economic Relations, Foreign Investments and Tourism of the Senate of the Oliy Majlis, Alisher Agzamkhodjaev, met with a delegation of the Bundestag of the Federal Republic of Germany headed by Stefan Mayer, a member of the Foreign Affairs Committee [9]. The meeting focused on expanding bilateral inter-parliamentary cooperation, organizing joint events with the “Germany – Central Asia” inter-parliamentary friendship group, as well as intensifying cooperation in trade and economic, investment, tourism, and cultural-humanitarian fields[10]. It was also emphasized that strategic partnership cooperation between Uzbekistan and Germany is developing actively in all directions. Stefan Mayer noted that Uzbekistan is Germany’s reliable partner in Central Asia and highly assessed the large-scale reforms being implemented in the country in the fields of socio-economic development, legislation and law, civil society, and public welfare.

In conclusion, inter-parliamentary cooperation between Uzbekistan and Germany is being formed as an important institutional pillar of bilateral relations. This cooperation plays a significant role in supporting democratic reforms, improving the quality of law-making, developing national human resources, and creating legal mechanisms responsive to global challenges. The consistent development of parliamentary diplomacy serves to further deepen the strategic partnership between Uzbekistan and Germany. At the same time, parliamentary cooperation creates opportunities to become acquainted with the latest global achievements in this field and serves as an important factor in the development of civil society in the country.

REFERENCES:

1. Нуриддинов Э. Международное сотрудничество Республики Узбекистан со странами Европы. Т., 2002. – С. 67.

2. Information Service of the Legislative Chamber of the Oliy Majlis of the Republic of Uzbekistan. Meeting of the Speaker of the Legislative Chamber N. Ismailov with a delegation of the German Bundestag. — Tashkent, 17 June 2019.
3. Каримова М. Манфред Грунд: “Ўзбекистон “Халқаро парламент стипендияси” дастурига киритилди” // Халқ сўзи. – 2018. – 30 октябрь.
4. Раҳимов Ш. Ўзбекистон – Германия: ўзаро муносабатлар янада кучаяди // Халқ сўзи. – 2019. – 18 июнь.
5. Файзиева Д. Тинчлик ва барқарорлик йўлидаги ҳамкорлик // Ўзбекистон иқтисодий ахборотномаси. – Тошкент, 2021. – № 2. – Б. 30.
6. Азизова М. Ўзбекистон – Германия: манфаатли алоқалар ўрнатилди // Халқ сўзи. – 2018. – 28 ноябрь.
7. Каримова М. Онлайн Брифинг ҳамкорликнинг истиқболли йўналишларига бағишланди // Халқ сўзи. – 2021. – 27 февраль.
8. Safarovich, S. S., & Odiljonovich, I. F. (2020). Symbiosis of civilizations as an important factor in the formation and development of scientific thinking in Uzbekistan. *Mental Enlightenment Scientific-Methodological Journal*, 1-12.
9. Ўзбекистон ва Германия ўртасида парламентлараро ҳамкорлик истиқболлари муҳокама қилинди. <https://senat.uz/oz/international-cooperation/post-4297>.

IXTISOSLASHGAN MAKTAB O'QUVCHILARINING MILLIY MA'NAVIY BILIMLARINI RIVOJLANTIRISH TIZIMI (MUHAMMAD YUSUF IJOD MAKTABI MISOLIDA)

Alchinov Sherbek G'ayrat o'g'li

Andijon davlat pedagogika instituti magistratura talabasi

Annotatsiya: Mazkur maqolada ixtisoslashgan maktablar ta'lim tizimida o'quvchilarning milliy ma'naviy bilimlarini shakllantirish va rivojlantirish masalalari tahlil qilinadi. Xususan, Muhammad Yusuf ijod maktabi misolida milliy qadriyatlar, adabiy meros va ma'naviy-tarbiyaviy jarayonlarning o'quvchilar ongida shakllanish mexanizmlari yoritiladi. Shuningdek, ijodiy muhit, adabiyotga yo'naltirilgan ta'lim va shaxsiy kamolot o'rtasidagi uzviy bog'liqlik ochib beriladi.

Kalit so'zlar: ixtisoslashgan maktab, milliy ma'naviyat, ijod maktabi, Muhammad Yusuf, adabiy tarbiya, ma'naviy bilim.

СИСТЕМА РАЗВИТИЯ НАЦИОНАЛЬНО-ДУХОВНЫХ ЗНАНИЙ УЧАЩИХСЯ СПЕЦИАЛИЗИРОВАННЫХ ШКОЛ (НА ПРИМЕРЕ ШКОЛЫ ТВОРЧЕСТВА ИМЕНИ МУХАММАДА ЮСУФА)

Аннотация (на русском языке): В данной статье анализируются вопросы формирования и развития национально-духовных знаний учащихся специализированных школ. На примере школы творчества имени Мухаммада Юсуфа раскрываются механизмы внедрения национальных ценностей, литературного наследия и духовно-воспитательных процессов в образовательную среду. Особое внимание уделяется роли творческой атмосферы, литературно-ориентированного обучения и их влиянию на духовное становление личности учащихся.

Ключевые слова: специализированная школа, национальная духовность, школа творчества, Мухаммад Юсуф, литературное воспитание, духовное образование.

THE SYSTEM OF DEVELOPING NATIONAL AND SPIRITUAL KNOWLEDGE OF STUDENTS IN SPECIALIZED SCHOOLS (A CASE STUDY OF THE MUHAMMAD YUSUF SCHOOL OF CREATIVITY)

Abstract (in English): This article analyzes the issues of forming and developing national spiritual knowledge among students of specialized schools. Using the example of the Muhammad Yusuf School of Creativity, the study highlights the mechanisms of integrating national values, literary heritage, and spiritual-educational processes into the educational environment. Special attention is given to the role of

a creative atmosphere and literature-oriented education in the spiritual and personal development of students.

Keywords: *specialized school, national spirituality, school of creativity, Muhammad Yusuf, literary education, spiritual development.*

KIRISH

Bugungi kunda dunyo miqyosida kechayotgan globallashuv jarayonlari, axborot oqimining keskin kuchayishi va madaniyatlararo aloqalarning kengayishi yosh avlod tarbiyasiga bo'lgan e'tiborni yanada oshirmoqda. Ayniqsa, milliy o'zlikni anglash, ma'naviy qadriyatlarni asrab-avaylash va ularni zamonaviy tafakkur bilan uyg'unlashtirish masalasi har bir davlat ta'lim siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri sifatida namoyon bo'lmoqda. Shu jihatdan qaraganda, ta'lim tizimi nafaqat bilim beruvchi institut, balki jamiyatning ma'naviy asoslarini mustahkamlovchi, yoshlarni barkamol shaxs etib tarbiyalovchi muhim ijtimoiy mexanizm hisoblanadi.

O'zbekiston Respublikasida mustaqillik yillarida ta'lim va tarbiya masalalariga davlat siyosati darajasida alohida e'tibor qaratilib, yosh avlodni milliy va umuminsoniy qadriyatlar ruhida tarbiyalash, ularning ma'naviy-intellektual salohiyatini oshirishga qaratilgan keng ko'lamli islohotlar amalga oshirildi. Bu jarayonda umumta'lim maktablari bilan bir qatorda ixtisoslashgan maktablar faoliyati ham muhim ahamiyat kasb etmoqda. Chunki ixtisoslashgan maktablar o'quvchilarning qobiliyat va iste'dodlarini chuqur rivojlantirish bilan birga, ularning dunyoqarashi, tafakkuri va ma'naviy olamini shakllantirishga xizmat qiladi.¹

Asosiy qism

Ta'lim jarayonida milliy ma'naviy bilimlarni shakllantirish masalasi pedagogika fanining muhim yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Ayniqsa, ixtisoslashgan maktablar sharoitida bu jarayon yanada tizimli va maqsadli amalga oshiriladi. Chunki bunday maktablarda o'quvchilarning qiziqishlari, iste'dodlari va individual imkoniyatlari chuqur inobatga olinadi. Natijada ta'lim mazmuni nafaqat bilim berishga, balki shaxsning ma'naviy-axloqiy kamolotiga ham xizmat qiladi. Milliy ma'naviy bilimlarni rivojlantirishning pedagogik asoslari, avvalo, ta'lim va tarbiya birligiga tayanadi. Bu jarayonda o'quvchilarga berilayotgan bilimlar milliy qadriyatlar, tarixiy xotira va adabiy meros bilan uyg'un holda tashkil etilishi muhimdir. Ixtisoslashgan maktablarda dars jarayonlari, sinfdan va maktabdan tashqari faoliyatlar orqali milliy ruhni singdirish imkoniyatlari kengdir. Aynan shu jihat ularni oddiy umumta'lim maktablaridan farqlaydi.

Pedagogik tajribalar shuni ko'rsatadiki, o'quvchi ma'naviy bilimlarni faqat nazariy axborot sifatida emas, balki hayotiy qadriyat sifatida qabul qilgandagina ta'lim samaradorligi oshadi. Shu bois ixtisoslashgan maktablarda interfaol metodlar, ijodiy topshiriqlar, muammoli vaziyatlar va badiiy tahlilga asoslangan mashg'ulotlar keng qo'llaniladi. Bu esa o'quvchilarda mustaqil fikrlash, milliy tafakkur va ijtimoiy mas'uliyat hissini rivojlantiradi. Muhammad Yusuf ijod maktabi milliy ma'naviy bilimlarni

1. ¹ Mirziyoyev Sh.M. Yangi O'zbekiston – taraqqiyot va bunyodkorlik sari. – Toshkent: O'zbekiston, 2021.

rivojlantirishda adabiyot va ijodga tayangan holda o'ziga xos ta'lim modelini shakllantirgan. Maktab ta'lim mazmunining markazida o'zbek adabiyoti, milliy she'riyat va badiiy tafakkur turadi. Ayniqsa, Muhammad Yusuf ijodini o'rganish orqali o'quvchilarda Vatanga muhabbat, xalqparvarlik, sadoqat va insoniylik kabi yuksak ma'naviy fazilatlar shakllantiriladi. Shoir asarlarining soddaligi va samimiyligi o'quvchilar ruhiyatiga chuqur ta'sir ko'rsatadi. Ularning mazmun-mohiyatini tahlil qilish jarayonida o'quvchilar milliy g'oya va ma'naviy qadriyatlarni anglay boshlaydilar. Bu jarayon faqat dars bilan cheklanib qolmay, balki adabiy kechalar, she'riyat musobaqalari, ijodiy uchrashuvlar orqali yanada boyitiladi.

Maktabda o'quvchilarning ijodiy ishlari – she'rlar, esselar, hikoyalar – muntazam tahlil qilinib, ularning badiiy va ma'naviy jihatdan o'sishi rag'batlantiriladi. Bu holat o'quvchilarning o'z fikrini erkin ifodalashiga, milliy qadriyatlarni shaxsiy dunyoqarashi bilan uyg'unlashtirishiga imkon yaratadi. Natijada ma'naviy bilimlar nazariy tushuncha emas, balki o'quvchi shaxsining ajralmas qismiga aylanadi. Muhammad Yusuf ijod maktabida milliy ma'naviy bilimlarni rivojlantirish jarayonida zamonaviy pedagogik texnologiyalar bilan bir qatorda an'anaviy usullar ham uyg'unlashtirilgan. Xususan, badiiy matnlarni tahlil qilish, munozara, sahnalashtirish, ijodiy yozma ishlar va loyihaviy faoliyatlar keng qo'llaniladi. Ushbu metodlar o'quvchilarning faolligini oshiradi va ularni ma'naviy jihatdan fikrlashga undaydi.

Shuningdek, ma'naviy-ma'rifiy tadbirlar muhim o'rin tutadi. Milliy bayramlar, adabiy sanalar va tarixiy shaxslar xotirasiga bag'ishlangan tadbirlar orqali o'quvchilar milliy o'zlikni chuqurroq anglay boshlaydilar. Bunday tadbirlar o'quvchilarning jamoada ishlash ko'nikmalarini rivojlantiradi hamda milliy qadriyatlarga bo'lgan hurmatini mustahkamlaydi. Ustoz-shogird an'anasi ham milliy ma'naviy bilimlarni rivojlantirishda samarali vosita hisoblanadi. Tajribali pedagoglar va ijodkorlar bilan o'tkaziladigan uchrashuvlar o'quvchilarga hayotiy tajriba, ijodiy ilhom va ma'naviy yo'l-yo'riq beradi. Bu esa yoshlarning kelajakdagi kasbiy va shaxsiy tanlovlariga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Muhammad Yusuf ijod maktabida yaratilgan ijodiy va ma'naviy muhit o'quvchilarning shaxs sifatida shakllanishida muhim ahamiyat kasb etadi. Bunday muhitda o'quvchi o'z fikrini erkin bayon etishga, milliy qadriyatlarni anglashga va ularga sodiq bo'lishga o'rganadi. Ijodiy jarayon o'quvchining ichki dunyosini boyitib, unda estetik did va ma'naviy mas'uliyatni shakllantiradi. Shu bilan birga, ijodiy muhit o'quvchilarda o'ziga ishonch, ijtimoiy faollik va tashabbuskorlikni kuchaytiradi. Bu sifatlar esa zamonaviy jamiyatda raqobatbardosh, ma'naviy yetuk shaxsni tarbiyalashda muhim ahamiyatga ega. Natijada ixtisoslashgan ijod maktablari nafaqat adabiyotga qiziqqan yoshlarni, balki har tomonlama barkamol insonlarni voyaga yetkazadi.

Milliy ma'naviy bilim deganda xalqning tarixiy xotirasi, urf-odatlar, an'analari, tili, adabiyoti va ma'naviy merosiga oid bilimlar majmui tushuniladi. Bu bilimlar o'quvchining shaxs sifatida shakllanishida, uning Vatanga muhabbati, milliy g'ururi va ijtimoiy mas'uliyatini rivojlantirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Ixtisoslashgan maktablarda ushbu bilimlar tizimli va maqsadli ravishda berilishi orqali o'quvchilarda chuqur ma'naviy tafakkur shakllanadi. Muhammad Yusuf ijod maktabi o'z faoliyatini atoqli xalq shoiri Muhammad Yusuf ijodiy merosi asosida tashkil etgan. Shoirning Vatan, xalq, muhabbat va

insoniylik g'oyalari bilan sug'orilgan asarlari o'quvchilarda milliy ruhni uyg'otishda muhim manba bo'lib xizmat qiladi. Mazkur maktabda ta'lim jarayoni faqat dars bilan cheklanmay, adabiy kechalar, ijodiy uchrashuvlar, she'riyat musobaqalari va ma'naviy-ma'rifiy tadbirlar orqali boyitiladi.

Muhammad Yusuf ijod maktabida milliy ma'naviy bilimlarni rivojlantirish tizimi quyidagi asosiy yo'nalishlar orqali amalga oshiriladi:

Adabiy ta'limni chuqurlashtirish. O'zbek mumtoz va zamonaviy adabiyoti, xususan, Muhammad Yusuf ijodini tahliliy o'rganish orqali o'quvchilarda badiiy tafakkur va estetik did rivojlanadi.

Ijodiy faoliyatni qo'llab-quvvatlash. O'quvchilarning she'r yozish, esse va hikoyalar yaratishga bo'lgan qiziqishi rag'batlantiriladi. Bu esa ularning ichki dunyosini erkin ifoda etishiga imkon beradi.

Ma'naviy-tarbiyaviy tadbirlar. Milliy bayramlar, adabiy sanalar va tarixiy shaxslar xotirasiga bag'ishlangan tadbirlar orqali o'quvchilarning milliy ong va qadriyatlarga bo'lgan hurmati mustahkamlanadi.

Ustoz-shogird an'anasi. Tajribali adabiyotshunoslar va ijodkorlar bilan uchrashuvlar o'quvchilarning dunyoqarashini kengaytiradi va ularni ijodga ilhomlantiradi.²

Ijod maktabidagi erkin va ilhomlantiruvchi muhit o'quvchilarning faolligini oshiradi. Bunday muhitda tarbiyalangan yoshlar nafaqat adabiyotga, balki hayotga ham teran nigoh bilan qarashni o'rganadilar. Natijada o'quvchilarda mustaqil fikrlash, o'z nuqtayi nazarini asoslab berish va milliy qadriyatlarga sodiqlik kabi muhim fazilatlar shakllanadi.³

Xulosa

Mazkur maqolada ixtisoslashgan maktab o'quvchilarining milliy ma'naviy bilimlarini rivojlantirish tizimi Muhammad Yusuf ijod maktabi misolida tahlil qilindi. Tadqiqot davomida aniqlanishicha, ushbu maktabda ta'lim-tarbiya jarayoni faqat akademik bilim berish bilan cheklanmay, balki o'quvchining ichki dunyosini boyitish, uning milliy o'zligini anglashiga xizmat qiladigan kompleks tizim asosida tashkil etilgan. Bu esa ixtisoslashgan maktablarning umumta'lim maktablaridan asosiy farqini ko'rsatib beradi. Xulosalar shuni ko'rsatadiki, milliy ma'naviy bilimlar o'quvchi shaxsining ma'naviy-axloqiy kamolotida muhim o'rin tutadi. Bu bilimlar o'quvchining Vatanga muhabbati, xalqiga sadoqati, tarixiy xotirasi va milliy qadriyatlarga bo'lgan hurmatini shakllantiradi. Muhammad Yusuf ijod maktabida bu jarayon adabiy ta'lim, ijodiy faoliyat va ma'naviy-ma'rifiy tadbirlar uyg'unligi asosida amalga oshirilmoqda. Shoir Muhammad Yusuf ijodining markazga qo'yilishi esa o'quvchilarda milliy ruhni kuchaytiruvchi muhim omil sifatida xizmat qilmoqda. Muhammad Yusuf ijodi misolida o'quvchilar sodda, ammo chuqur mazmunli she'riyat orqali hayotga, Vatanga va insonga bo'lgan munosabatini qayta anglay boshlaydi. Shoir asarlaridagi samimiyat, xalqparvarlik va insoniylik g'oyalari yoshlar qalbiga oson yetib boradi. Bu esa milliy ma'naviy bilimlarni shakllantirishda badiiy adabiyotning naqadar kuchli vosita ekanini yana bir bor tasdiqlaydi. Ijod maktabi tajribasi shuni ko'rsatadiki,

2. ² Yo'ldoshev J.G', Usmonov S. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. – Toshkent: O'qituvchi, 2019.

3. ³ Muhammad Yusuf. Ulug'imsan, Vatanim. – Toshkent: Sharq, 2016.

adabiy ta'lim ma'naviy tarbiya bilan uzviy bog'langan holda olib borilgandagina kutilgan natijaga erishish mumkin.

Tadqiqot natijalariga ko'ra, milliy ma'naviy bilimlarni rivojlantirishda pedagogik yondashuvlarning to'g'ri tanlanishi muhim ahamiyatga ega. Muhammad Yusuf ijod maktabida qo'llanilayotgan interfaol metodlar, ijodiy topshiriqlar, badiiy tahlil va munozaraga asoslangan mashg'ulotlar o'quvchilarning faolligini oshiradi. Bu esa ularning mustaqil fikrlash qobiliyatini rivojlantirib, milliy tafakkur va estetik didning shakllanishiga xizmat qiladi.⁴ Natijada o'quvchi o'z fikrini asosli bayon qila oladigan, milliy qadriyatlarni ongli ravishda qabul qiladigan shaxs sifatida voyaga yetadi. Shuningdek, maktabda tashkil etilayotgan ma'naviy-ma'rifiy tadbirlar, adabiy kechalar va ijodiy uchrashuvlar o'quvchilarning ma'naviy dunyosini yanada boyitadi. Bunday tadbirlar orqali o'quvchilar milliy bayramlar, tarixiy sanalar va buyuk ajdodlar merosiga nisbatan hurmat tuyg'usini shakllantiradilar. Bu jarayon o'quvchilarda tarixiy xotirani mustahkamlab, ularni milliy o'zlikni anglash sari yetaklaydi. Shu bois ma'naviy tadbirlar milliy ma'naviy bilimlarni rivojlantirish tizimining ajralmas qismi sifatida qaralishi lozim.

Xulosa o'rnida shuni ta'kidlash joizki, Muhammad Yusuf ijod maktabi tajribasi ixtisoslashgan maktablarda milliy ma'naviy bilimlarni rivojlantirishning samarali modelini namoyon etadi. Ushbu model o'quvchilarning nafaqat adabiy va ijodiy salohiyatini, balki ularning ma'naviy-axloqiy fazilatlarini ham rivojlantirishga xizmat qiladi. Bu esa kelajakda jamiyatning ma'naviy poydevorini mustahkamlovchi yetuk avlodni tarbiyalash imkonini beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. – Toshkent: O'zbekiston, 2023.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining “Yangi O'zbekiston taraqqiyot strategiyasi” to'g'risidagi Farmoni. – Toshkent, 2022.
3. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O'zbekiston – taraqqiyot va bunyodkorlik sari. – Toshkent: O'zbekiston, 2021.
4. Karimov I.A. Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch. – Toshkent: Ma'naviyat, 2008.
5. Karimov I.A. Barkamol avlod – O'zbekiston taraqqiyotining poydevori. – Toshkent: Sharq, 1997.
6. Muhammad Yusuf. Saylanma. – Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi, 2018.
7. Muhammad Yusuf. Ulug'imsan, Vatanim. – Toshkent: Sharq, 2016.
8. Yo'ldoshev J.G., Usmonov S. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. – Toshkent: O'qituvchi, 2019.
9. Hasanov S. Ma'naviy tarbiya asoslari. – Toshkent: Ma'naviyat, 2017.
10. Qodirov V. Milliy tarbiya nazariyasi va amaliyoti. – Toshkent: Fan, 2018.

4. ⁴ Qodirov V. Milliy tarbiya nazariyasi va amaliyoti. – Toshkent: Fan, 2018.

YOSHLARNI MA'NAVIY SALOHİYATINI OSHIRISHDA ADABIYOTNING RO'LI

Mamadaliyev Xusanboy Adusalomovich

Andijon davlat pedagogika instituti magistratura talabasi

Annotatsiya (o'zbek tilida): Mazkur ilmiy maqolada yoshlarning ma'naviy salohiyatini oshirish jarayonida adabiyotning tutgan o'rnini har tomonlama ilmiy-nazariy jihatdan tahlil qilinadi. Adabiyotning shaxs kamolotiga ta'siri, uning axloqiy qarashlar, ma'naviy qadriyatlar va ijtimoiy mas'uliyatni shakllantirishdagi ahamiyati asoslab beriladi. Tadqiqot davomida mumtoz va zamonaviy o'zbek adabiyoti namunalari tahlil qilinib, ularning yoshlar ongida milliy o'zlikni anglash, vatanparvarlik, insonparvarlik va mustaqil fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirishdagi roli yoritib beriladi. Shuningdek, kitobxonlik madaniyatini rivojlantirishning yoshlarni turli ma'naviy tahdidlardan himoyalashdagi ahamiyati ochib beriladi. Maqolada adabiyotning tarbiyaviy, ma'rifiy va ijtimoiy funksiyalari ilmiy asosda bayon etilib, yosh avlodni ma'naviy jihatdan yetuk shaxs sifatida shakllantirishda adabiyotning muhim omil ekanligi xulosalanadi.

Kalit so'zlar: yoshlar, ma'naviy salohiyat, adabiyot, ma'naviy tarbiya, badiiy asar, kitobxonlik madaniyati, milliy qadriyatlar

РОЛЬ ЛИТЕРАТУРЫ В ПОВЫШЕНИИ ДУХОВНОГО ПОТЕНЦИАЛА МОЛОДЕЖИ

Аннотация (на русском языке): В данной научной статье всесторонне анализируется роль литературы в процессе повышения духовного потенциала молодежи. Рассматривается влияние художественной литературы на формирование нравственных установок, духовных ценностей и социальной ответственности личности. В ходе исследования анализируются произведения классической и современной узбекской литературы, раскрывается их значение в воспитании у молодежи национального самосознания, патриотизма, гуманизма и навыков самостоятельного мышления. Особое внимание уделяется развитию читательской культуры как важного фактора защиты молодежи от духовных угроз. В статье обоснованы воспитательная, просветительская и социальная функции литературы, а также сделан вывод о ее ключевой роли в формировании духовно зрелой личности.

Ключевые слова: молодежь, духовный потенциал, литература, духовно-нравственное воспитание, художественное произведение, читательская культура, национальные ценности.

THE ROLE OF LITERATURE IN ENHANCING THE SPIRITUAL POTENTIAL OF YOUTH

Annotation (in English): *This scientific article provides a comprehensive analysis of the role of literature in enhancing the spiritual potential of young people. It examines the influence of literary works on the formation of moral attitudes, spiritual values, and social responsibility of individuals. The study analyzes examples of classical and modern Uzbek literature, highlighting their role in fostering national identity, patriotism, humanism, and independent thinking among youth. Particular attention is paid to the development of reading culture as an important factor in protecting young people from spiritual and ideological threats. The article substantiates the educational, enlightening, and social functions of literature and concludes that literature plays a crucial role in shaping spiritually mature and morally responsible individuals.*

Keywords: *youth, spiritual potential, literature, moral education, literary works, reading culture, national values.*

KIRISH

Bugungi globallashuv va axborotlashuv jarayonlari jadallashgan davrda jamiyatning barqaror rivojlanishi, avvalo, yosh avlodning ma'naviy salohiyati, dunyoqarashi va axloqiy yetukligiga bevosita bog'liqdir. Chunki har qanday jamiyatning kelajagi uning yoshlari qanday tarbiya topgani, qanday qadriyatlar asosida voyaga yetgani bilan belgilanadi.

Shu nuqtai nazardan qaraganda, yoshlarning ma'naviy kamolotini ta'minlash masalasi bugungi kunda nafaqat pedagogik, balki ijtimoiy, siyosiy va madaniy ahamiyat kasb etayotgan dolzarb muammolardan biri hisoblanadi. Hozirgi davrda yoshlar ongiga turli xil axborot oqimlari kuchli ta'sir ko'rsatmoqda. Internet tarmoqlari, ijtimoiy platformalar, ommaviy madaniyat mahsulotlari yoshlarning fikrlash tarziga, hayotiy qarashlariga sezilarli darajada ta'sir etmoqda.

Bu jarayon ijobiy jihatlar bilan bir qatorda, ma'naviy xavf-xatarlarni ham yuzaga keltirmoqda. Ayniqsa, milliy qadriyatlarga zid bo'lgan g'oyalar, individualizm, befarqlik, ma'naviy bo'shliq kabi holatlar yoshlar orasida uchrab borayotgani masalaning naqadar dolzarb ekanini ko'rsatadi. Shunday sharoitda yoshlarni ma'naviy jihatdan himoyalash, ularni mustahkam axloqiy immunitetni shakllantirish muhim vazifa sifatida namoyon bo'lmoqda.

Ma'naviy salohiyat tushunchasi shaxsning axloqiy, estetik, intellektual va ruhiy rivojlanish darajasini ifodalaydi. Ma'naviy jihatdan yetuk inson jamiyat hayotida faol ishtirok etadi, o'z oldiga aniq maqsadlar qo'yadi va ularni amalga oshirishga intiladi. Bunday shaxs milliy va umuminsoniy qadriyatlarni chuqur anglaydi, jamiyat oldidagi mas'uliyatini his etadi. Yoshlarning ma'naviy salohiyatini oshirish esa uzoq muddatli, tizimli va ilmiy asoslangan tarbiyaviy jarayonni talab etadi.

Mazkur jarayonda adabiyot muhim ma'naviy-ma'rifiy omil sifatida alohida ahamiyat kasb etadi. Adabiyot inson qalbiga bevosita ta'sir ko'rsatadigan, uning ichki dunyosini boyitadigan kuchli vositadir. Badiiy asarlar orqali shaxs hayotiy voqelikni chuqurroq

anglaydi, insoniy munosabatlarning murakkab jihatlarini his etadi va ularga nisbatan o'z munosabatini shakllantiradi.

Asosiy qism

Ma'naviy salohiyat tushunchasi zamonaviy ijtimoiy-gumanitar fanlarda shaxs kamolotini tavsiflovchi muhim kategoriyalardan biri hisoblanadi. U insonning axloqiy qarashlari, estetik didi, dunyoqarashi, intellektual tafakkuri va ruhiy barqarorligini o'z ichiga olgan murakkab tizim sifatida namoyon bo'ladi. Ma'naviy salohiyat shaxsning jamiyatdagi o'rnini belgilab beruvchi asosiy omillardan bo'lib, uning ijtimoiy faolligi, mas'uliyat hissi va fuqarolik pozitsiyasi bilan chambarchas bog'liqdir. Ilmiy adabiyotlarda ma'naviy salohiyat ko'pincha shaxsning ichki imkoniyatlari, axloqiy mezonlari va ma'naviy ehtiyojlari majmui sifatida talqin qilinadi.

Ma'naviy jihatdan yetuk inson nafaqat shaxsiy manfaatlarini, balki jamiyat manfaatlarini ham inobatga oladi. Shu bois yoshlarning ma'naviy salohiyatini oshirish jamiyat taraqqiyotining strategik vazifasi hisoblanadi. Yoshlar ma'naviy salohiyatining shakllanishi uzluksiz jarayon bo'lib, u oilaviy tarbiya, ta'lim tizimi, ijtimoiy muhit va madaniy omillar ta'sirida rivojlanadi. Aynan mana shu jarayonda adabiyot yetakchi ma'naviy-ta'sirchan vosita sifatida maydonga chiqadi.

Adabiyot inson ruhiyatiga bevosita ta'sir etuvchi kuchli estetik vositadir. Badiiy asar voqelikni obrazlar orqali aks ettiradi va o'quvchini hayotiy hodisalarga nisbatan chuqurroq fikrlashga undaydi. Yoshlar adabiy qahramonlar taqdiri orqali hayotiy tajribani bilvosita o'zlashtiradi, turli vaziyatlarda qanday qaror qabul qilish kerakligini anglay boshlaydi. Psixologik tadqiqotlarda badiiy adabiyot o'qish empatiya, ya'ni boshqalar his-tuyg'ularini anglash qobiliyatini rivojlantirishi qayd etiladi. Bu esa yoshlarning ijtimoiy moslashuvini yengillashtiradi, ularni mehr-oqibatli va bag'rikeng shaxs sifatida shakllantiradi. Adabiyot orqali yoshlar insoniy munosabatlarning murakkabligini tushunib yetadi. Shuningdek, adabiyot axloqiy baholash mexanizmini shakllantiradi. Yaxshilik va yomonlik, adolat va adolatsizlik, halollik va xiyonat kabi tushunchalar badiiy tasvir orqali ongda mustahkamlanadi. Bu esa yoshlarning axloqiy tanlovlarida muhim rol o'ynaydi.

Mumtoz o'zbek adabiyoti asrlar davomida xalq ma'naviyatining asosiy tayanchlaridan biri bo'lib kelgan. Alisher Navoiy ijodi bu borada alohida ilmiy va tarbiyaviy ahamiyatga ega. Uning asarlarida ilgari surilgan komil inson g'oyasi bugungi yoshlar tarbiyasi uchun ham muhim metodologik asos bo'lib xizmat qiladi. Navoiy asarlarida ilmga intilish, axloqiy poklik, insonparvarlik va adolat masalalari yetakchi o'rin egallaydi. Bu g'oyalar yoshlarning ma'naviy ongini shakllantirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Mumtoz adabiyot yoshlarni sabr-toqatli, matonatli va maqsadga intiluvchan qilib tarbiyalaydi. Shuningdek, Bobur, Ogahiy, Mashrab kabi adiblar ijodida ham ma'naviy kamolot masalalari keng yoritilgan. Ularning asarlari yoshlarni hayotiy qiyinchiliklarga bardosh berishga, o'zligini saqlab qolishga o'rgatadi.

XX asr boshlarida vujudga kelgan jadid adabiyoti yoshlar ma'naviyatini shakllantirishda yangi bosqichni boshlab berdi. Jadid adiblari adabiyotni jamiyatni isloh qilish, yoshlarni ma'rifatli qilish vositasi sifatida ko'rdilar. Abdulla Qodiriy, Cho'lpon, Fitrat asarlarida milliy uyg'onish, erkin fikrlash va ijtimoiy mas'uliyat masalalari yetakchi o'rinni

egallaydi. Jadid adabiyoti yoshlarni passivlikdan faollikka chorlaydi. Bu asarlarda yoshlar taqdiri, ularning jamiyatdagi o'rnini muammoli tarzda yoritiladi. Natijada o'quvchi o'z hayotiga tanqidiy nazar bilan qarashga o'rganadi. Zamonaviy adabiyot yoshlarning bugungi ehtiyojlari va muammolarini aks ettirishi bilan ahamiyatlidir. Unda shaxs va jamiyat munosabatlari, ma'naviy bo'shliq, axborot bosimi kabi masalalar yoritiladi. Bu esa yoshlarning zamon bilan hamnafas fikrlashiga yordam beradi.

Zamonaviy adabiy asarlar yoshlarni mustaqil qaror qabul qilishga, o'z hayotiy pozitsiyasini belgilashga undaydi. Shu orqali ularning ma'naviy salohiyati bosqichma-bosqich yuksalib boradi.

Kitobxonlik madaniyati yoshlarning ma'naviy immunitetini shakllantirishda muhim omil hisoblanadi. Muntazam badiiy adabiyot o'qiydigan yoshlar turli zararli g'oyalarga berilmaydi, axborotni tanqidiy tahlil qilish qobiliyatiga ega bo'ladi. Kitob mutolaasi yoshlarning nutq boyligini oshiradi, tafakkur doirasini kengaytiradi va ularni ma'naviy jihatdan barqaror shaxs sifatida shakllantiradi.

Xulosa

Yoshlarning ma'naviy salohiyatini oshirish masalasi bugungi kunda jamiyat taraqqiyotining eng muhim va ustuvor yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Chunki har qanday davlat va jamiyatning barqaror rivojlanishi, avvalo, yosh avlodning ma'naviy yetukligi, axloqiy qarashlari va ijtimoiy mas'uliyatiga bevosita bog'liqdir. Globallashtirish jarayonlari jadallashib borayotgan, axborot makoni keskin kengaygan hozirgi sharoitda yoshlar ongiga turli xil qarama-qarshi g'oyalar, yot qarashlar va ma'naviy tahdidlar kuchli ta'sir ko'rsatmoqda. Shunday murakkab davrda yoshlarning ma'naviy immunitetini mustahkamlash, ularda sog'lom dunyoqarash va mustaqil fikrlash ko'nikmalarini shakllantirish dolzarb vazifa sifatida namoyon bo'lmoqda.

Mazkur ilmiy tadqiqot doirasida olib borilgan tahlillar shuni ko'rsatadiki, adabiyot yoshlarning ma'naviy salohiyatini oshirishda eng samarali va ta'sirchan vositalardan biri hisoblanadi. Adabiyot shaxsning ichki dunyosiga, his-tuyg'ulariga va tafakkuriga bevosita ta'sir ko'rsatib, uning axloqiy fazilatlarini shakllantiradi.

Badiiy asarlar orqali yoshlar hayotiy voqelikni chuqurroq anglaydi, insoniy munosabatlarning murakkab jihatlarini his etadi va ularga nisbatan o'z munosabatini bildiradi. Bu jarayon yoshlarning ma'naviy kamolotida muhim o'rin egallaydi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, ma'naviy salohiyat tushunchasi shaxsning axloqiy, estetik, intellektual va ruhiy rivojlanish darajasini o'zida mujassamlashtirgan murakkab tizimdir.

Bu tizimning shakllanishida adabiyot yetakchi ma'naviy-ma'rifiy omil sifatida namoyon bo'ladi. Adabiyot orqali yoshlar yaxshilik va yomonlik, adolat va adolatsizlik, halollik va vijdon kabi tushunchalarning mazmun-mohiyatini chuqur anglaydi. Natijada ularda axloqiy tanlov qilish qobiliyati shakllanadi. Mumtoz o'zbek adabiyoti yoshlar ma'naviy tarbiyasining mustahkam poydevori ekanligi ilmiy asosda isbotlandi. Alisher Navoiy, Bobur, Mashrab kabi mutafakkir-adiblar ijodida ilgari surilgan komil inson g'oyasi bugungi yoshlar tarbiyasi uchun ham dolzarb ahamiyat kasb etadi.

Ularning asarlarida insonparvarlik, ilmga intilish, adolat va ma'naviy poklik g'oyalari yetakchi o'rin egallaydi.

Ushbu g'oyalar yoshlarning ma'naviy ongini shakllantirishda muhim metodologik asos bo'lib xizmat qiladi. Jadid adabiyoti yoshlar ma'naviy salohiyatini oshirishda yangi bosqichni boshlab bergani ham tadqiqot davomida aniqlandi.

Abdulla Qodiriy, Cho'lpon, Fitrat kabi adiblar ijodida milliy uyg'onish, erkin fikrlash va ijtimoiy mas'uliyat masalalari markaziy o'rinni egallaydi. Ushbu asarlar yoshlarni passivlikdan faollikka, befarqlikdan ongli munosabatga undaydi. Jadid adabiyoti yoshlarning jamiyat hayotidagi o'rnini anglashiga, fuqarolik pozitsiyasini shakllantirishga xizmat qiladi.

Zamonaviy adabiyot ham yoshlarning ma'naviy ehtiyojlariga mos holda rivojlanib, ularning dunyoqarashini kengaytirishda muhim rol o'ynamoqda. Bugungi adabiy asarlarda jamiyatdagi ijtimoiy muammolar, shaxs va jamiyat o'rtasidagi munosabatlar, ma'naviy bo'shliq va axborot bosimi kabi dolzarb masalalar yoritilmoqda.

Bu esa yoshlarni hayotga tanqidiy yondashishga, mustaqil qaror qabul qilishga va o'z hayotiy pozitsiyasini belgilashga o'rgatadi.

Tadqiqot jarayonida kitobxonlik madaniyatining yoshlar ma'naviy salohiyatini oshirishdagi ahamiyati alohida e'tirof etildi. Muntazam badiiy adabiyot o'qiydigan yoshlar axborotni tanqidiy tahlil qilish qobiliyatiga ega bo'lib, turli zararli g'oyalarga berilmaydi.

Kitob mutolaasi yoshlarning nutq madaniyatini rivojlantirib, tafakkur doirasini kengaytiradi va ularni ma'naviy jihatdan barqaror shaxs sifatida shakllantiradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Navoiy A. Mahbub ul-qulub. — Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi nashriyot, 2011.
2. Navoiy A. Xamsa. — Toshkent: Fan, 2012.
3. Qodiriy A. O'tkan kunlar. — Toshkent: Yangi asr avlodi, 2019.
4. Cho'lpon. Kecha va kunduz. — Toshkent: Sharq, 2018.
5. Karimov I.A. Yuksak ma'naviyat — yengilmas kuch. — Toshkent: Ma'naviyat, 2008.
6. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O'zbekiston strategiyasi. — Toshkent: O'zbekiston, 2021.
7. Jo'rayev N. Ma'naviyat asoslari. — Toshkent: O'zbekiston, 2016.
8. Hasanov S. Adabiyot va ma'naviy tarbiya masalalari. — Toshkent: Fan, 2020.
9. Yo'ldoshev Q. Adabiyot va shaxs kamoloti. — Toshkent: Akademnashr, 2017.
10. Fitrat A. Tanlangan asarlar. — Toshkent: Ma'naviyat, 2015.
11. Abdug'afurov A. O'zbek adabiyoti tarixi. — Toshkent: O'qituvchi, 2014.

СЕСТРИНСКИЙ ПРОЦЕСС ПРИ ИНФАРКТЕ МИОКАРДА

Абдувалиева Д.У

2-Республиканский техникум общественного здоровья им. Абу Али ибн Сино

Инфаркт миокарда – острая форма ишемической болезни сердца (ИБС), которая проявляется в омертвлении участка сердечной мышцы с его последующим рубцеванием. Это тяжелая кардиологическая патология, одна из ведущих причин смертности и потери трудоспособности в развитых странах, включая Россию. Мало просто пережить сердечный приступ: реабилитация после инфаркта – длительный и подчас изматывающий процесс, который направлен на восстановление здоровья и профилактику рецидивов. Выполнение рекомендаций лечащего врача, коррекция привычек и позитивный настрой позволят вернуться к активной жизни и практически забыть о пережитой болезни.

Этапы восстановления

Комплексная программа реабилитации после инфаркта нацелена на быстрое восстановление и должна начинаться еще в кардиологическом стационаре, куда больного помещают сразу после приступа.

Первые три недели – это период медленного возвращения основных двигательных и дыхательных функций.

Вставать с кровати, передвигаться по палате и выходить в коридор больному помогает младший медицинский персонал, хотя поддержка внимательного помощника была бы не лишней.

После выписки домой начинается постстационарный (амбулаторный) этап восстановления после инфаркта.

Он продолжается около года. В это время рекомендуется делать общеукрепляющий массаж, измерять давление и пульс, следить за режимом сна.

Цели:

- адаптировать человека к новым условиям жизни;
- привить полезные привычки, отказавшись от вредных;
- контролировать состояние здоровья.

Амбулаторный восстановительный период после инфаркта закончится, но, чтобы не допустить нового приступа, жизнь придется изменить навсегда.

Особенно важно помнить о правильном питании и физических нагрузках.
восстановление после инфаркта

Правила питания

Низкокалорийная диета с большим содержанием клетчатки – основа реабилитации больных после инфаркта миокарда.

В восстановительном периоде важно контролировать массу тела и получать достаточно калия, полиненасыщенных жирных кислот, витаминов С и Р. Основные рекомендации по рациону даст лечащий врач.

Он расскажет, что можно, а что нельзя есть после инфаркта, сколько пить жидкости, от каких продуктов нужно отказаться.

Реабилитация при инфаркте миокарда предполагает дробное питание маленькими порциями, ограничение жидкости до 1 литра в день, приготовление пищи на пару, тушение или отваривание.

Соль необходимо ограничить до 5 граммов в день.

Сестринский процесс при инфаркте миокарда: задачи и этапы

Сестринский процесс при инфаркте миокарда играет важнейшую роль, т.к. при этом состоянии высока вероятность летального исхода пациента.

Особенности ухода за пациентами с инфарктом миокарда

Медицинская сестра должна решить две задачи:

Ограничить зону инфаркта.

Предотвратить возможные осложнения.

Состав аптечки при инфаркте

Проблемы пациента, который сестринский процесс должен учитывать в первую очередь для профилактики осложнений:

сердечная астма;

перикардит;

разрыв сердца;

острая сердечная недостаточность;

нарушение ритма и проводимости сердца и т.д.

Сестринский процесс включает 5 этапов:

Сестринское обследование.

Сестринская диагностика.

Планирование ухода.

Реализация плана ухода.

Оценка достигнутых результатов.

Рассмотрим подробнее, из каких действий складывается сестринская помощь при инфаркте миокарда на каждом из этих этапов.

В реабилитации после инфаркта поможет квалифицированная сиделка патронажной службы «Надежная опора».

Она возьмет на себя бытовое обслуживание больного, контроль над соблюдением предписаний лечащего врача, поможет с прогулками и выполнением упражнений.

Чуткая и внимательная, профессиональная сиделка всегда выслушает, так как знает о важности психологической поддержки после тяжелой болезни.

Системный подход к реабилитации после острого инфаркта миокарда помогает больному быстрее восстановиться и вернуться к прежней жизни.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Уразалиева И.Р., & Маматкулов Б. (2019). Основные аспекты деятельности медсестер первичного звена здравоохранения. Медицинские новости, (12 (303)), 62-66.
2. <https://vk.com/@zdravru-rss-1808594345-1484262225>
3. Mirzarakhimova, K. R., Kamilov, A. A., Tangirov, A. L., Turakhonova, F. M., & Mamadjanovn, A. (2022). Risk factors caused by congenital disorders in children. ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal, 12(1), 76-82.
4. Мирзарахимова, К. Р. (2020). Распространенность врожденных аномалий у детей: факторы риска и роль патронажной медсестры в их предупреждении. Медицинская сестра, 22(5), 41-48.
5. Умаров, Б. А., Мирзарахимова, К. Р., Зикирова, М. Ш., & Рузиев, Ш. А. (2023). Факторы Взаимосвязи Ментального Здоровья И Здорового Образа Жизни Населения. Research Journal of Trauma and Disability Studies, 2(4), 101-108.
6. Rakhmanov, T. O., Nurmamatova, K. C., Abdukadirov, K. J., Mirzarakhimova, K. R., & Mardonov, O. D. (2022). Innovative factors of raising youth morality in the republic of uzbekistan. In Interdiscipline innovation and scientific research conference (Vol. 1, No. 3, pp. 55-57).
7. <https://www.opora-patron.ru/article/reabilitaciya-posle-infarkta/>
8. Мирзарахимова, К. (2021). Врожденные аномалии у детей Распространенность и факторы риска. Медицина и инновации, 1(1), 38-45.
9. Kamilova, D., Irkhanova, D., & Mirzarakhimova, K. Телемедицина–В Республике Узбекистан. Medical Sciences, 54.
10. Джалилов, А. М., & Мирзарахимова, К. Р. (2025, March). Анализ физико-химических свойств кремов с содержанием витамина Е. In Scientific Conference on Multidisciplinary Studies (pp. 37-40).

INGLIZ TILI DARSLARIDA LEKSIK MATERIALNI O'RGATISHDA O'YIN TEKNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISH METODIKASINI TAKOMILLASHTIRISH.

Ozatov Shahboz Foziljon o'g'li

University of Business and Science Xorijiy til va adabiyoti 1-kurs magistranti

Annotatsiya: Ushbu maqolada ingliz tili darslarida o'yin texnologiyalaridan foydalanishning afzalliklari, pedagogik samaradorligi va o'quvchilarning til ko'nikmalariga ta'siri tahlil qilinadi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, o'yin texnologiyalari yordamida o'quvchilar darsga faolroq jalb qilinadi, og'zaki nutq, leksika va grammatika ko'nikmalari samarali rivojlanadi.

Shu bilan birga, o'quvchilarda ijodiy fikrlash, hamkorlik va motivatsiya oshadi.

Kalit so'zlar: Ingliz tili, o'yin texnologiyalari, interaktiv darslar, til ko'nikmalari, motivatsiya, o'quvchilarda kommunikativ qobiliyat.

Аннотация: В статье рассматриваются преимущества использования игровых технологий на уроках английского языка, их педагогическая эффективность и влияние на языковые навыки учащихся. Результаты исследования показывают, что игровые технологии активизируют учащихся, способствуют развитию устной речи, лексики и грамматики. Кроме того, повышаются творческое мышление, сотрудничество и мотивация учащихся.

Ключевые слова: английский язык, игровые технологии, интерактивные уроки, языковые навыки, мотивация, коммуникативные способности учащихся.

Annotation : This article explores the advantages of using game technologies in English lessons, their pedagogical effectiveness, and impact on students' language skills. Findings show that game technologies actively engage students, enhance oral speech, vocabulary, and grammar skills. Additionally, they foster creativity, collaboration, and motivation.

Keywords: English language, game technologies, interactive lessons, languageskills, motivation, student communicative competence.

KIRISH

Ingliz tili leksikasini o'qitishda o'yin texnologiyalaridan foydalanish ta'lim jarayonining samaradorligini oshirishda muhim vosita hisoblanadi. O'yin metodlari o'quvchilarning motivatsiyasini kuchaytirib, lug'atni mustahkamlash va amaliy qo'llash imkoniyatlarini kengaytiradi. Shu bilan birga, o'yinlar ta'lim jarayonini interfaol va qiziqarli qilish orqali nutqiy faoliyatni rivojlantirishga xizmat qiladi. Shuning uchun o'yin texnologiyalari ingliz tili leksikasini o'rgatishda zamonaviy pedagogik yondashuv sifatida keng qo'llanilmoqda.⁵

Zamonaviy ta'lim jarayonida ingliz tili o'qitishda o'yin texnologiyalaridan foydalanish o'quvchilarning faol ishtirokini ta'minlash va til ko'nikmalarini samarali rivojlantirishda

⁵ Akbarova D. Interaktiv o'yinlar va grammatika o'qitish. – Toshkent: Fan va ta'lim, 2019, bet 26

muhim ahamiyatga ega. O'yin texnologiyalari nafaqat tilni amalda qo'llashga imkon beradi, balki o'quvchilarda ijodiy fikrlash, muammolarni hal qilish va guruhda ishlash ko'nikmalarini shakllantiradi. Shu bilan birga, o'yinlar o'quvchilarni darsga qiziqtiradi va motivatsiyani oshiradi, bu esa til o'rganish jarayonini samarali qiladi.

ASOSIY QISM Ingliz tili o'rganishda so'z boyligi — nutqning asosiy komponentlaridan biri bo'lib, o'quvchilarning fikrini aniq va erkin ifodalashi uchun muhim ahamiyatga ega.

Leksikani samarali o'qitish o'quvchilarning tilga bo'lgan qiziqishini oshiradi, ularni til o'rganishga rag'batlantiradi va ta'lim jarayonida faol ishtirok etishni ta'minlaydi⁶. Bugungi kunda pedagogik amaliyotda o'yin texnologiyalari leksika o'qitishda samarali vosita sifatida keng qo'llanilmoqda. O'yin texnologiyalari ta'lim jarayonini interfaol, qiziqarli va ijodiy qilish imkonini beradi.

O'yin shaklida tashkil etilgan mashg'ulotlar o'quvchilarning fikrlash jarayonini faollashtiradi, ularni yangi leksik birliklarni mustahkamlashga undaydi hamda o'zlashtirilgan so'zlarni nutqda qo'llash ko'nikmalarini rivojlantiradi. O'yin orqali o'rganish jarayoni motivatsiyani oshiradi, stress va bosimni kamaytiradi, shuningdek, ijtimoiy muloqot ko'nikmalarini shakllantirishga yordam beradi. Pedagogik tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, o'yin texnologiyalarini qo'llash leksika o'rgatishda o'quvchilarning faolligini sezilarli darajada oshiradi. Masalan, lug'at o'yinlari, so'zlar bilan bog'liq viktorinalar, rolklar va rolli o'yinlar o'quvchilarni faol ravishda darsga jalb etadi va ular orasida sog'lom raqobatni rag'batlantiradi. Natijada, o'quvchilar yangi so'zlarni yaxshiroq eslab qoladilar va amaliy nutqda qo'llashga tayyor bo'ladilar⁷.

O'yin texnologiyalarining pedagogik samaradorligi ularning psixologik asoslariga ham bog'liq. O'yinlar o'quvchilarda qiziqish, ishtiyoq va shaxsiy muvaffaqiyat hissini uyg'otadi. Bu esa o'quvchilarni o'zlashtirish jarayonida faol va o'zini erkin his qilishiga olib keladi. Bundan tashqari, o'yin faoliyati orqali o'quvchilar muammolarni mustaqil hal qilish, jamoada ishlash va ijodiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantiradilar.

Amaliyotda o'yin texnologiyalaridan foydalanish uchun pedagoglar o'yinlarni dars mazmuniga mos ravishda tanlashi va ularni maqsadli tarzda tashkil etishi zarur. O'yinlar o'quvchilarning yoshiga, darajasiga va qiziqishlariga mos bo'lishi kerak. Shuningdek, o'yinlarni o'tkazishda muayyan qoidalar va me'yorlar asosida o'quvchilarning faol ishtirokini ta'minlash muhimdir. O'yinlarning mazmuni va shakli darsning mavzusiga muvofiq kelishi kerak, shunda ular o'quv jarayoniga ijobiy ta'sir ko'rsatadi⁸.

Bugungi kunda raqamli o'yinlar va interaktiv platformalar o'yin texnologiyalarining yangi shakllari sifatida keng tarqalmoqda. Bu texnologiyalar o'quvchilarga mustaqil o'rganish imkonini beradi, ularni qiziqtiradi va har xil darajadagi so'z boyligini mustahkamlashga xizmat qiladi⁹. Masalan, mobil ilovalar, onlayn viktorinalar, virtual o'yinlar orqali o'quvchilar ingliz tilidagi yangi so'zlarni qulay va o'ziga xos shaklda o'rganadilar.

⁶ G'anieva N. O'yin texnologiyalari yordamida ingliz tili ko'nikmalarini rivojlantirish. – Toshkent: Ta'lim nashriyoti, 2020, Bet 35

⁷ Xodjayeva N. M. Boshlang'ich sinflarda ingliz tili o'qitish metodikasi. – Toshkent: O'zDTU nashriyoti, 2020, Bet 44

⁸ Qodirova M. Sh. Leksik kompetensiyani shakllantirishning metodik asoslari. // "Filologiya masalalari", №4, 2021, Bet 66

⁹ Karimova R. I. Pedagogik psixologiya. – Toshkent: Fan, 2020, Bet 78

O'yin texnologiyalarining samaradorligini oshirish uchun darslar davomida ularni muntazam ravishda qo'llash, o'quvchilarning o'zaro hamkorligini rag'batlantirish va individual yondashuvni ta'minlash zarur. O'yinlar orqali o'rganilgan leksika mustahkamlanganligi uchun muntazam takrorlash va mustaqil ishlar ham muhimdir¹⁰.

Adabiyotlar tahlili va metodologiya:

O'yin texnologiyalari orqali ingliz tilini o'rgatish masalasi bir qator olimlar tomonidan tadqiq etilgan.

Interaktiv o'yinlar yordamida grammatika qoidalarini amaliy mashqlar bilan mustahkamlashning samaradorligini o'rganadi. Smith & Jones (2018) esa ta'lim jarayonida o'yin texnologiyalari motivatsiya va ijodiy fikrlashni oshirishga xizmat qilishini ilmiy asoslaydi.

Metodologik jihatdan tadqiqot eksperimental va kuzatuv usullari asosida olib borildi. Tadqiqotga 50 nafar maktab o'quvchilari jalb qilindi.

Mashg'ulotlar davomida interaktiv o'yinlar, guruh ishlari, roliklar, viktorinalar va kompyuter o'yinlari qo'llanildi. O'quvchilarning og'zaki nutq, grammatika va leksik ko'nikmalari, shuningdek, darsga motivatsiyasi baholandi.

Natija va muhokamalar:

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, o'yin texnologiyalari yordamida o'quvchilarning til ko'nikmalari sezilarli darajada rivojlandi. Eksperimental mashg'ulotlar davomida o'quvchilar o'yinlar orqali yangi so'z va iboralarni mustahkamladi, grammatik qoidalarni amalda qo'llash imkoniga ega bo'ldi. Shu bilan birga, interaktiv o'yinlar o'quvchilarning og'zaki nutqini rivojlantirdi, ular turli kommunikativ vaziyatlarda o'z fikrini erkin ifodalashni o'rganishdi. Shuningdek, o'yin texnologiyalari motivatsiyani oshirishda samarali ekanligi aniqlangan.

O'quvchilar darsga faol qatnashdi, guruh ishlari va viktorinalarda faollik ko'rsatdi, ijodiy yondashuv va muammolarni hal qilish ko'nikmalarini rivojlantirdi. Shu bilan birga, o'yinlar o'quvchilarda ijtimoiy ko'nikmalarni shakllantirdi, hamkorlik va jamoaviy muloqotga tayyorligini oshirdi.

Tahlillar shuni ko'rsatdiki, o'yin texnologiyalari til o'rganishni qiziqarli qiladi, o'quvchilarda o'ziga bo'lgan ishonchni mustahkamlaydi va nutq madaniyatini rivojlantiradi. O'yinlar yordamida o'quvchilar xatolarini o'rganadi va tuzatadi, bu esa og'zaki nutq sifatini yanada yaxshilaydi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, o'yin texnologiyalari yordamida ingliz tili darslarida o'quvchilarning til ko'nikmalari, xususan og'zaki nutqi, sezilarli darajada yaxshilandi.

O'quvchilar interaktiv o'yinlar orqali so'z boyligini kengaytirish, yangi iboralarni amalda qo'llash va grammatika qoidalarini mustahkamlash imkoniyatiga ega bo'ldi. Shu bilan birga, o'quvchilarning tilni o'rganishga bo'lgan qiziqishi oshdi va darslarda faol qatnashish motivatsiyasi kuchaydi.

Tahlillar shuni ko'rsatdiki, o'yin texnologiyalari o'quvchilarning ijodiy fikrlash qobiliyatini rivojlantiradi. Masalan, rolli o'yinlar va mini-viktorinalar davomida o'quvchilar turli kommunikativ vaziyatlarda o'z fikrlarini erkin ifodalashni o'rganadi. Shu bilan birga,

¹⁰ International scientific journal «MODERN SCIENCE AND RESEARCH, page 329

ular muammolarni hal qilish, qaror qabul qilish va mantiqiy fikrlash ko'nikmalarini mustahkamlaydi. O'yin jarayonida o'quvchilar bir-biri bilan muloqot qilishga majbur bo'ladi, bu esa ijtimoiy ko'nikmalarni shakllantirish va hamkorlik muhitini yaratishga xizmat qiladi. Shuningdek, natijalar shuni ko'rsatadiki, o'yin texnologiyalari o'quvchilarda tilga bo'lgan psixologik xavfsizlikni oshiradi. Darslarda xatolar qilishdan qo'rqmasdan nutqqa

Tanqidiy nazar, tahliliy tafakkur va innovatsion g'oyalar:

O'z fikrini erkin ifodalash, va do'stona bahs-munozaralarda qatnashish imkoniyati o'quvchilarning o'ziga bo'lgan ishonchini kuchaytiradi. Shu tariqa, o'yin texnologiyalari nafaqat og'zaki nutqni rivojlantiradi, balki o'quvchilarning kommunikativ madaniyati va ijtimoiy sezgirlikni shakllantiradi. Bundan tashqari, tadqiqot davomida aniqlanishicha, o'yin texnologiyalari murakkab til ko'nikmalarini o'rganishni soddalashtiradi va o'quvchilarga o'zlashtirish jarayonini qiziqarli qiladi. Masalan, interaktiv kompyuter o'yinlari va mobil ilovalar yordamida o'quvchilar so'zlarni mustahkamlash, talaffuzni yaxshilash va nutq tezligini oshirish imkoniga ega bo'ldi.

Bu usullar an'anaviy darslardan farqli ravishda o'quvchilarni faol ishtirok etishga undaydi va o'quv jarayonini samarali qiladi. Shuni ta'kidlash kerakki, o'yin texnologiyalari yordamida o'quvchilarda o'zaro hurmat, ijtimoiy qoidalarini hisobga olish va guruhda ishlash ko'nikmalari rivojlanadi. Guruh o'yinlari davomida o'quvchilar o'z fikrini tinglash, boshqalarning fikrini inobatga olish va birgalikda natijaga erishish tajribasini oladi. Shu bilan birga, o'yin texnologiyalari o'quvchilarning o'zini-o'zi boshqarish va vaqtini samarali taqsimlash qobiliyatini ham rivojlantiradi.

Umuman olganda, o'yin texnologiyalari til o'rgatishda nafaqat didaktik vosita, balki o'quvchilarning motivatsiyasi, kommunikativ va ijtimoiy kompetensiyalarini rivojlantirish, shuningdek, ijodiy va tanqidiy fikrlash qobiliyatlarini shakllantirishda strategik ahamiyatga ega ekanligi aniqlangan. Tadqiqot shuni ko'rsatdiki, o'yin texnologiyalari integratsiyalangan holda qo'llanganda dars samaradorligi sezilarli darajada oshadi va o'quvchilarning til o'rganishga bo'lgan qiziqishi barqaror bo'ladi.

Xulosa:

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, ingliz tili darslarida o'yin texnologiyalaridan foydalanish o'quvchilarda til ko'nikmalarini, og'zaki nutqni va so'z boyligini samarali rivojlantiradi. Interaktiv o'yinlar darsni qiziqarli qiladi, o'quvchilarning motivatsiyasi va ijodiy fikrlashini oshiradi, shuningdek, ularni guruhda ishlash va hamkorlik ko'nikmalarini egallashga yordam beradi. Shaxsiy va guruh xususiyatlarini inobatga olgan holda o'yin texnologiyalaridan maqsadli va tizimli foydalanish dars samaradorligini maksimal darajada oshiradi. Shu tariqa, o'quvchilar mustaqil, ijodiy va kommunikativ kompetensiyaga ega til foydalanuvchilari sifatida shakllanadi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, ingliz tili darslarida o'yin texnologiyalaridan foydalanish o'quvchilarning til ko'nikmalarini rivojlantirishda samarali vosita hisoblanadi.

O'yinlar nafaqat og'zaki nutqni, leksika va grammatika ko'nikmalarini oshirishga xizmat qiladi, balki o'quvchilarda ijodiy fikrlash, tanqidiy fikrlash va muammolarni hal qilish qobiliyatini mustahkamlaydi. Shuni ta'kidlash kerakki, o'yin texnologiyalari

o'quvchilarning motivatsiyasini oshiradi, darsga faol ishtirok etishlarini rag'batlantiradi va til o'rganish jarayonini qiziqarli qiladi.

Tanqidiy nazar, tahliliy tafakkur va innovatsion g'oyalar:

O'yin texnologiyalari o'quvchilarda o'z-o'zini baholash va o'z-o'zini rivojlantirish ko'nikmalarini shakllantiradi. O'quvchilar xatolarini mustaqil aniqlash va tuzatish orqali tilni samarali o'zlashtiradi. Shu tariqa, interaktiv o'yinlar o'quvchilarning o'ziga bo'lgan ishonchini mustahkamlash va ularni mustaqil, ijodiy va kommunikativ kompetensiyaga ega til foydalanuvchilari sifatida shakllantirishga yordam beradi.

Natijada, o'yin texnologiyalari nafaqat didaktik vosita, balki pedagogik jarayonning strategik elementi sifatida o'z ahamiyatini ko'rsatadi. Ular yordamida dars samaradorligi oshadi, o'quvchilarning tilga bo'lgan qiziqishi mustahkamlanadi va ularni global muloqotga tayyorlash jarayoni yanada samarali bo'ladi.

Shu bilan birga, o'yin texnologiyalari o'quvchilarda kommunikativ, ijtimoiy va madaniykompetensiyalarni rivojlantirishda ushbu vosita sifatida xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. G'anieva N. O'yin texnologiyalari yordamida ingliz tili ko'nikmalarini rivojlantirish. – Toshkent: Ta'lim nashriyoti, 2020.
2. Akbarova D. Interaktiv o'yinlar va grammatika o'qitish. – Toshkent: Fan va ta'lim, 2019.
3. Xodjayeva N. M. Boshlang'ich sinflarda ingliz tili o'qitish metodikasi. – Toshkent: O'zDTU nashriyoti, 2020.
4. Karimova R. I. Pedagogik psixologiya. – Toshkent: Fan, 2020.
5. Qodirova M. Sh. Leksik kompetensiyani shakllantirishning metodik asoslari. // "Filologiya masalalari", No4, 2021.
6. Mamatqulova S. A. O'yin texnologiyalarining ta'limdagi o'rni. – Toshkent: Ma'naviyat, 2019.
7. Yo'ldosheva M. Boshlang'ich ta'limda ingliz tili o'rgatishning zamonaviy metodlari. – Farg'ona: FDU nashriyoti, 2023.
8. Rahimova L. Chet tili darslarida motivatsiya va kommunikativ yondashuv. – Toshkent: TDPU nashriyoti, 2022.

QISHLOQ XO'JALIGIDA TEJAMKOR TEXNOLOGIYALARNI QO'LLASH

To'ychiboyeva Sarvinoz Alisher qizi
Inomov Islomjon Maxmudjon o'g'li
Raxmatov Mirvohid Norboy o'g'li
Toshkent davlat agrar universiteti talabalari

Annotatsiya: Mazkur maqolada qishloq xo'jaligida resurslarni tejash, yer unumdorligini oshirish, suvdan oqilona foydalanish, agrotexnik tadbirlarni avtomatlashtirish va ekologik barqarorlikni ta'minlashda tejamkor texnologiyalarning roli o'rganilgan. An'anaviy dehqonchilik tizimlariga nisbatan tejamkor texnologiyalarning ustun jihatlari ilmiy asosda yoritilgan hamda amaliy samaradorlik misollari keltirilgan.

Kalit so'zlar: Tejamkor texnologiyalar, Lazerli tekislash, No-till tizimi, Tuproqni minimal ishlash, Raqamli qishloq xo'jaligi, Aqlli sensorlar (IoT), Agrodron texnologiyasi, Fertigatsiya, Resurslarni tejash, Hosildorlikni oshirish, Ekologik barqarorlik, Qishloq xo'jaligi innovatsiyalar, Barqaror dehqonchilik

KIRISH

Bugungi kunda dunyo aholisining ortib borishi, suv resurslarining qisqarishi va iqlim o'zgarishlari qishloq xo'jaligi oldiga yangi talablarni qo'yadi. Mazkur sharoitda kam resurs sarf qilib yuqori hosil olishga qaratilgan tejamkor texnologiyalarni joriy etish zarurati tobora kuchaymoqda. Tejamkor texnologiyalar qishloq xo'jaligida suv, energiya, o'g'it, yoqilg'i, mehnat resurslarini optimallashtirish orqali barqaror ishlab chiqarishni ta'minlaydi.

O'zbekiston sharoitida ham tomchilatib sug'orish, lazerli tekislash, no-till tizimi, agrodron texnologiyalari, aqlli sensorlar va raqamli monitoring kabi zamonaviy usullar qishloq xo'jaligi samaradorligini oshirishda muhim vositaga aylanmoqda.

Asosiy qism

1. Tejamkor texnologiyalarning mazmuni va ahamiyati. Tejamkor texnologiyalar — qishloq xo'jaligida mavjud resurslardan (yer, suv, o'g'it, energiya) eng kam sarf bilan maksimal natija olishga qaratilgan agrotexnik, biotexnologik va axborot texnologiyalari majmuasidir.

Ularning asosiy afzalliklari:

- suv sarfini 30–70 % gacha qisqartiradi;
- hosildorlikni 15–40 % oshiradi;
- mehnat sarfini kamaytiradi;
- tuproq degradatsiyasini oldini oladi;
- ekologik barqarorlikni ta'minlaydi.

2. Suv tejamkor texnologiyalar

Tomchilatib sug'orish texnologiyasi. Bu usulda suv bevosita o'simlik ildiz zonasiga tomchi shaklida beriladi. Uning afzalliklari:

- suv sarfi 40–60% gacha kamayadi;
- o'g'itlar suv bilan birga berilgani uchun o'simlik o'zlashtirishi 95% ga yetadi;

- begona o'tlar soni kamayadi;
- hosildorlik oshadi.

Lazerli tekislash. Sug'orish samaradorligini 25–30% ga oshiradi. Suv taqsimoti teng bo'ladi. Yomg'ir va shamol eroziyasi kamayadi. Purkagich (spinkler) sug'orish. Bog'dorchilik, sabzavotchilik va lalmikor yerlar uchun maqbul hisoblanadi. Suvni 20–40% tejaydi.

3. Tuproqni tejamkor ishlash texnologiyalari

No-till va mini-till tizimlari. Tuproqni haydamasdan ekish texnologiyasi, bu: tuproq zichlanishini kamaytiradi, namni 20–30% ko'proq ushlab turadi, organik moddalarni saqlaydi, yoqilg'i sarfini 60% gacha kamaytiradi. Mulchalash. Tuproqning namligini saqlaydi; egona o'tlar sonini kamaytiradi; tuproq haroratini me'yorlaydi.

4. Raqamli va aqlli texnologiyalar

Dronlar orqali dala xaritalari tuzish: o'simlikdagi kasallik va zararkunandalarni erta aniqlash; o'g'it va pestitsidlarni aniq sarflash; monitoring jarayonida vaqt va xarajatlarni qisqartirish. Aqlli sensorlar (IoT) Tuproq namligi sensorlari: suvni aniq me'yorlash uchun qo'llaniladi. Agro-meteorologik stansiyalar: harorat, namlik, shamolni o'lchaydi. Hosil prognozi uchun sun'iy intellekt tizimlari.

5. O'g'itlash va o'simliklarni himoya qilishda tejamkor texnologiyalar Fertigatsiya. Tomchilatib sug'orish orqali o'g'it berish: o'g'it sarfini 25–40% kamaytiradi va o'simlikning o'zlashtirishi ortadi. Biologik himoya vositalari. Kimyoviy preparatlardan foydalanishni kamaytiradi, ekologik xavfsizlikni oshiradi.

6. O'zbekiston tajribasi. 2024 yilga kelib 400 ming gektardan ortiq maydonda tomchilatib sug'orish joriy etildi. 80 ming gektarda lazerli tekislash amaliyoti yo'lga qo'yildi. 1500 dan ortiq agrodron xo'jaliklar faoliyat yuritmoqda. Raqamli Agroplatformalar (AgroMarket, AgroControl va boshqalar) ishlab chiqildi. Bu texnologiyalar ekin turlarida, xususan, paxta, g'alla, makkajo'xori, bog'dorchilik mahsulotlarida hosildorlikni 20–40% oshirganini ko'rsatmoqda.

Xulosa

Qishloq xo'jaligida tejamkor texnologiyalarni qo'llash — resurslardan oqilona foydalanish, hosildorlikni oshirish va ekologik barqarorlikni ta'minlashning eng samarali yo'llaridan biridir. Suv tejamkor sug'orish, no-till dehqonchiligi, raqamli monitoring tizimlari, agrodron, aqlli sensorlar va biotexnologiyalar agrar sohaning kelajak taraqqiyoti uchun strategik ahamiyatga ega.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. FAO. (2022). Water-saving technologies in agriculture. Rome.
2. Qodirov A., Abdullayev B. (2021). "Suv tejamkor sug'orish texnologiyalari". Toshkent: Innovatsiya nashriyoti.
3. Jalilov M. (2020). No-till dehqonchilik tamoyillari. TDAU o'quv qo'llanma.
4. O'zbekiston Respublikasi Qishloq xo'jaligi vazirligi hisobotlari (2023–2024).
5. Mirzayev U., Karimov D. (2022). "Raqamli qishloq xo'jaligi va aqlli monitoring". O'zbekiston agrar jurnali, №4.

6. World Bank. (2021). Smart farming and precision agriculture technologies.
7. Ziyadullayev Sh. (2023). “Agrodrone texnologiyalarining samaradorligi”. TDAU ilmiy maqolalar to‘plami.
8. G‘afforov O. (2020). “Tuproqni minimal ishlashning agroekologik afzalliklari”. Agrosfera, №2.

МИЛЛАТЛАРАРО ТОТУВЛИК ВА ДИНИЙ БАҒРИКЕНГЛИК ЎЗБЕК ХАЛҚИНИНГ ЮКСАК ҚАДРИЯТИДИР

Рашидов Қувончбек Турғунбой ўғли

ТДАУ Агромуҳандислик ва агротехнологиялар факултети тюттори

Жўраева Мухлиса Дониёр қизи

Машарипова Мафтуна Ахмеджон қизи

ТДАУ талабалари

Аннотация: *Ушбу мақолада диний бағрикенглик ва миллий ўзликни англаш учун зарур бўлган шарт-шароитлар ҳамда бағрикенгликка зид бўлган муаммолар таҳлил қилинган.*

Калит сўзлар: *миллий ўзликни англаш, диний бағрикенглик, мутаассиблик, миссионерлик.*

Инсоният жамияти эволюциясининг барча босқичларида бағрикенглик катта аҳамиятга эга ижтимоий ҳодиса бўлиб келади. Замонавий воқелик ҳам бағрикенглик, халқаро, конфессиялараро ва маданиятлараро алоқаларнинг позитив ривожланишини таъминлашнинг асосий шартларидан бири эканини кўрсатмоқда.

Шу маънода, бағрикенглик билан боғлиқ масалаларни фалсафий тадқиқ этиш муҳим илмий ва амалий аҳамият касб этади. Зеро, “Бағрикенглик тамойиллари декларацияси”да қайд этилганидек: “Бағрикенглик бўлмаса тинчлик бўлмайди, тинчликсиз эса тараққиёт ва демократия бўлмайди”¹¹.

Бу фикрларнинг тўғрилигини БМТ Бош Ассамблеясининг ялпи сессиясида “Маърифат ва диний бағрикенглик” деб номланган махсус резолюциясининг қабул қилинганлиги тасдиқлайди.

Бу ташаббус Ўзбекистонни янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегиясининг “Хавфсизлик, миллатлараро тотувлик ва диний бағрикенгликни таъминлаш, ҳамда чуқур ўйланган, ўзаро манфаатли ва амалий ташқи сиёсат” йўналишига мос бўлиб, уни дунё ҳамжамияти Ўзбекистоннинг маърифат ва диний бағрикенглик ташаббуси сифатида қўллаб-қувватлаётганлиги қувонарли ҳолдир.

Бугун Ўзбекистон диний бағрикенглик ва динлараро муроса борасида нафақат МДХ давлатларига, балки бутун дунёга намуна бўлмоқда. Масалан, 1990 йилда республикада 119 та диний ташкилот, (89 та исломий ва ноисломий) мавжуд бўлган бўлса, 1991 йилда 179 тага (146 исломий ва 33 ноисломий) етди, 2007 йилнинг январига келиб эса, уларнинг сони 2227 тани (2046 та исломий, 181

¹¹ Бағрикенглик тамойиллари декларацияси // Инсон ҳуқуқлари бўйича халқаро шартномалар тўплами / Масъул муҳ. А.Х.Саидов. - Тошкент. “Адолат”, 2004. - Б.-214

та ноисломий) ташкил этди¹². Ўзбекистонда ислом маърифати ва диний бағрикенгликни тобора ҳаётга кенгроқ жорий қилишга алоҳида эътибор берилмоқда. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Диний-маърифий соҳа фаолиятини тубдан такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги Фармонида “жамиятда бағрикенглик, ўзаро ҳурмат, меҳр-оқибат, тинчлик ва тотувликни, ижтимоий-маънавий муҳит барқарорлигини таъминлашда диний-маърифий соҳа вакилларининг дахлдорликҳисси ва иштирокини янада ошириш”, диний-маърифий соҳа фаолиятини тубдан такомиллаштиришнинг устувор йўналишларидан бири этиб белгиланганлиги ҳам бежиз эмас.

Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёев БМТ Бош Ассамблеяси 72-сессиясидаги нутқида “Маърифат ва диний бағрикенглик” деб номланган махсус резоюцияни қабул қилиш таклифи билан чиқиб, ушбу резолюция бағрикенглик ва ўзаро ҳурматни қарор топтириш, диний эркинликни ҳимоя қилиш, уларнинг камситилишига йўл қўймасликка кўмаклашишга қаратилганини¹³ таъкидлаган эди. 2018 йил 12 декабрь куни БМТ Бош Ассамблеяси ялпи сессиясида “Маърифат ва диний бағрикенглик” деб номланган махсус резоюция қабул қилинди. Ўзбекистон томонидан ишлаб чиқилган ушбу ҳужжат лойиҳаси БМТга аъзо барча давлатлар томонидан қўллаб-қувватланди. Айни пайтда дунё ҳамжамияти Ўзбекистоннинг маърифат ва диний бағрикенглик ташаббусини ҳаётий натижалар топаётганлигини алоҳида эътироф этмоқдалар.

Дарҳақиқат, ислом бағрикенглик динидир. Унда илм ва илм аҳли қайси дин вакили бўлишидан қатъий назар, ҳурмат қилинади. Ислом кишилардан Аҳли китобларга, яъни бошқа дин вакилларига лутф ва чиройли муомалада бўлишни талаб қилган: “Сизлар аҳли китобларнинг зулм қилганларидан бошқалари билан фақат яхши услубда мужодала этинглар ва уларга: “Биз ўзимизга нозил қилинган нарсга иймон келтирдик, бизнинг илоҳимиз ва сизнинг илоҳингиз бирдир ва биз Унга бўйсунгувчимиз”, денглар (“Анкабут” сураси, 46- оят)¹⁴.

Шундай шароитда диний бағрикенглик ва миллий ўзликни англашга зид бўлган айрим муаммолар ҳам мавжудлигини эътиборга олиш зарур бўлади. Бу биринчидан, миссионерлик йўналишида яққол намоён бўлмоқда. Миссионерлик диний бағрикенгликка таҳдид солувчи асосий сабаблардандир.

“Миссионерлик” асли латинча “missio” феълидан олинган бўлиб, “юбориш”, “вазифа топшириш”, миссионер эса “вазифа бажарувчи” деган маъноларни англатади¹⁵. Ислом энциклопедиясида миссионерлик (миссия сўзидан) — бирор

¹² Диний бағрикенглик ва мутаассиблик. (юз саволга — юз жавоб). — Тошкент: Тошкент ислом университети, 2007. Б.— 10.

¹³ Мирзиёев Ш. Миллий тараққиёт йўлимизни қатъият билан давом эттириб, янги босқичга кўтарамиз. Асарлар. I-жилд. — Тошкент: Ўзбекистон, НМИУ, 2017. — 592 б.

¹⁴ Куръони карим маъноларининг таржимаси ва тавсири//таржима ва тавсир муаллифи Шайх Абдулазиз Мансур. — Тошкент: Шарқ, 2007.-Б.-19.

¹⁵ Очилдиев А., Нажмиддинов Ж. Миссионерлик: моҳият, мақсадлар, оқибатлар ва олдини олиш йўллари (юз саволга — юз жавоб). — Тошкент: Тошкент ислом университети, 2009.-Б.-53.

динга эътиқод қилувчи халқлар орасида бошқа бир динни тарғиб қилиш, - деб таърифланган. Миссионерлик, асосан, насронийликка хос. IV асрда пайдо бўлган. Прозелит - бу ўз динидан воз кечиб, бошқа динга ўтган одам. Миссионерлар ислом динини, муқаддас китобимиз “Қуръон”ни, муборак Ҳадисларимизни мақсадларига мос ҳолда талқин қилиш ва насронийликни улуғлаш орқали соддадил мусулмон биродарларимизни, айниқса ёшларимизни ўзларига оғдириб олишга ҳаракат қилмоқда. Миссионерларнинг ноқонуний фаолияти динлараро ва миллатлараро низолар, туб миллат вакиллари оилаларидаги келишмовчиликларнинг авж олиши, маҳаллалардаги мусулмон динига мансуб аҳолида бошқа дин вакиллариغا нисбатан салбий ҳиссиётларнинг шаклланиши каби салбий ҳолатларни келтириб чиқаради.

Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Олий Мажлисга Мурожаатномасида таъкидлаганидек, “бугунги кунда ислом динига нисбатан дунёда қизиқиш ва интилиш кучайиб бораётгани ҳеч кимга сир эмас. Бунинг асосий сабаби ислом динининг асл инсонпарварлик моҳиятини чуқур очиб берадиган, барча одамларни эзгулик, меҳр-оқибат ва ҳамжиҳатлик йўлида бирлашишга даъват этадиган теран маъноли фикр ва ғоялар бугун ҳам ўз қиммати ва аҳамиятини йўқотган эмас”.

Иккинчидан, мавжуд муаммонинг яна бир йўналишини диний фундаментализм ва экстремизмда кўриш мумкин. Бу “динда ҳаддан ошиш” билан боғлиқ ҳолатдир. Бу анъанавийлик билан замонавийлик ўртасидаги нисбат орқали кечади, деб айтиш мумкин. У “динда камчиликка йўл қўювчи, унга жафо қилувчи, арабчасига айтганда “тафритчилар”ни таниб олиш, улардан эҳтиёт бўлиш ва уларни йўлга солиш нисбатан осон иш. Аммо уларнинг тескарисини бўлган, “динда ҳаддан ошувчи”, “динни қаттиқ тутувчи” каби номлар билан айтиладиган шахсларни таниб олиш, улардан эҳтиёт бўлиш ва уларни йўлга солиш, ниҳоятда муҳим ишдир”.

Юқорида келтирилган фикрга асосланиб айтиш мумкинки, “динда ҳаддан ошиш”нинг ҳар қандай кўриниши жамиятда беқарорликка сабаб бўлиши мумкин. Бизнинг фикримизча, диний ақидапарастлик ва фундаментализм каби иллатлар бирон-бир мақсадга кўра шакллантирилмаган тақдирда диний илмларнинг ривожлантирилмаслиги, дин асосларига бўлган дилетант муносабатлари оқибатида ҳам шакллана бориб, жамият ҳаётидаги жиддий иллатга айланиши мумкин. Ушбу салбий иллатнинг олдини олиш, дин, диний мерос, жумладан, ислом динининг ақидапарастлик ва фундаментализм билан ҳеч қандай алоқаси йўқлигини, аксинча, ислом илм-маърифат дини сифатида илмсизлик ва жаҳолатга қарши курашда муҳим ғоявий-мафкуравий восита эканлигини фуқароларимизга, жумладан, ёшларга мунтазам тушунтириб бориш бугунги куннинг долзарб вазифаларидан биридир. Шу ўринда дунё аҳолисининг 83 фоиздан кўпроғи дин, виждон эркинлиги камситилаётган минтақалар ва

давлатларда яшаётганлигини ва бу давлатларда диний экстримизм, фундаментализм ва терроризмнинг таҳдиди барқарорликка жиддий хавф солаётганлиги сабабли ушбу ҳудудларда яшовчи турли динларга эътиқод қилувчи аҳоли ўртасида БМТ Бош Ассамблеясининг “Маърифат ва диний бағрикенглик” номли махсус резолюциясида илгари сурилган бағрикенглик ва ўзаро ҳурматни қарор топтириш, диний эркинликни таъминлаш, эътиқод қилувчиларнинг ҳуқуқини ҳимоя қилиш, уларнинг камситилишига йўл қўймасликка қаратилган ғояларни кенг тарғиб қилиш ва ҳаётга жорий этиш бўйича амалий ишларни олиб бориш дунё ҳамжамияти олдидаги долзарб вазифалардан бири деб ҳисоблаймиз.

Мамлакатимизда амал қилаётган 2017-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегиясининг 2.4-бандида: “диний экстремизм ва терроризмга, уюшган жиноятчиликнинг бошқа шаклларига қарши курашиш бўйича ташкилий-амалий чораларни кучайтириш” долзарб вазифа этиб белгиланган.

Тадқиқотимиз кўрсатдики, сўнгги йилларда дунёда диний экстремизм ва терроризм таҳдидлари тобора кучайиб бормоқда. Халқимизнинг миллий табиатига, эътиқодимиз, урф-одат, одоб-ахлоқ ва қадриятларимизга, турмуш тарзимизга зид бўлган зарарли ғоялар ёшларимизнинг онгу тафаккурига салбий таъсир кўрсатмоқда. Экстремистик ташкилотлар ва терроризм динни ниқоб қилиб, ҳокимият учун курашда диндан ғаразли мақсадларда фойдаланиб, инсониятга, унинг бугунги ва келгуси истиқболига жиддий таҳдид солмоқда. Бу ҳақда Президентимиз БМТ Бош Ассамблеяси 72-сессиясидаги нутқида куюнчаклик билан дунё ҳамжамиятига мурожаат қилганларидек, “Дунёда терроризм таҳдидлари айниқса, сўнгги йилларда кучайиб бораётгани уларга қарши асосан куч ишлатиш йўли билан курашиш усули ўзини оқламаётганидан далолат беради... Халқаро терроризм ва экстремизмнинг илдизини бошқа омиллар билан бирга, жаҳолат ва мурасасизлик ташкил этади, деб ҳисоблайман. Шу муносабат билан одамлар, биринчи навбатда, ёшларнинг онгу тафаккурини маърифат асосида шакллантириш ва тарбиялаш энг муҳим вазифадир”¹⁶

Учинчидан, йўналишдаги муаммо, исломни “сохта исломий ғоялар билан” тенглаштиришга уриниш, ислом ва демократияни бир-бирига қарши қилиб қўйиш, турли динлар ўртасида ихтилофларни келтириб чиқаришга уринишлар билан боғлиқ.

Маърифат ва диний бағрикенглик жаҳолатнинг ҳар қандай кўринишининг илдизини қирқади, ҳар қандай таҳдид ва хатарларнинг олдини олади. Бу ҳақда Миср Араб Республикасининг Ўзбекистондаги фавқулотда ва мухтор элчиси

¹⁶ Мирзиёев Ш. Миллий тараққиёт йўлимизни қатъият билан давом эттириб, янги босқичга кўтарамиз. Асарлар. I-жилд. — Тошкент: Ўзбекистон, НМИУ, 2017. — 592 б.

адолатли эътироф этганидек, “Ўзбекистон раҳбари халқаро ҳамжамият олдида турган таҳдидлар, хатарлар ва муаммоларни теран ҳис этади.

Диний бағрикенглик муҳим эканлигига етарлича баҳо бермаслик эса дунёнинг турли нуқталарида қарама-қаршиликларга, йўқотишларга олиб келади. Маданиятлараро мулоқот кўплаб муаммоларнинг олдини олиш, бегуноҳ инсонларни ҳимоя қилиш имконини беради”.

Бу фикрларни Ўзбекистондаги Рим-католик черкови епископи Ежи Мацулевич ҳам қўллаб қувватлаб ёзади: “Президент Шавкат Мирзиёевнинг ташаббуси замирида турли маданиятлар, халқлар ҳамда динлар вакиллари тинч-тотув ва ҳамжиҳат бўлиб яшаётган Ўзбекистон тажрибаси мужассам. Мазкур резолюция муайян мамлакатлардаги бағрикенгликни таъминлашга эмас, балки бутун сайёрамиз аҳолисини жаҳолатга қарши маърифат ғояси билан яшашга ундайди.

Ҳужжат минтақалараро ва глобал даражадаги ҳамкорликни йўлга қўйишни талаб қилади. Биз жаҳоннинг турли бурчакларида маданиятдаги фарқлар туфайли динлараро низолар қандай пайдо бўлаётганини кўряпмиз. Европа ва АҚШ тўқнаш келаётган миграция муаммолари, Афғонистон ва Суриядаги вазиятни ҳал этиш унинг илдизлари каби чуқурроқдир”.

Бу фикрларга дунёнинг турли мамлакатларида яшовчи хилма-хил дин ва конфессия вакиллари ҳам қўшилиб, Ўзбекистоннинг маърифат ва бағрикенглик ташаббусини қўллаб қувватламоқда.

Фойдаланилган адабиётлар:

- Мирзиёев Ш. Миллий тараққиёт йўлимизни қатъият билан давом эттириб, янги босқичга кўтарамиз. Асарлар. I-жилд. — Тошкент: Ўзбекистон, НМИУ, 2017. — 592 б.
- Хўжамуродов И., Абдураимова М. Сиёсат, дин ва миллий ўзликни англаш. — Тошкент: Фалсафа ва ҳуқуқ институти нашриёти, 2010. -172 б.
- Бағрикенглик тамойиллари декларацияси // Инсон ҳуқуқлари бўйича халқаро шартномалар тўплами / Масъул муҳ. А.Х.Саидов.- Тошкент. “Адолат”, 2004.-Б.-214
- Кушаев У. Р. Жаҳон динларида ижтимоий барқарорлик ғояларининг уйғунлиги. Фалсафа фанлари доктори (DSc)диссертацияси Автореферати. — Тошкент: 2017.
- Хўжамуродов И. Бағрикенглик: давлат ва дин. — Тошкент: ТошДАУ, 2008. Б-49.
- Диний бағрикенглик ва мутаасиблик. (юз саволга — юз жавоб). — Тошкент: Тошкент ислом университети, 2007. Б.— 10.

- Тулепов А. Ислом ва ақидапараст оқимлар. - Тошкент: Мовароуннахр, 2017.- Б.-452-453.
- Қуръони карим маъноларининг таржимаси ва тавсири//таржима ва тавсир муаллифи Шайх Абдулазиз Мансур. — Тошкент: Шарқ, 2007.-Б.-19.
- Гараджа В.И. Социология религии. — Москва: Аспект-пресс, 1996.-С.-119.

BUGUNGI KUNDA MOSHNING AHAMIYATI

Mamirjonova Muxabbat Begijon qizi

Jo'rayeva Muxlisa Doniyor qizi

Musayeva Ulbo'lsin Mirzakarim qizi

Toshkent davlat agrar universiteti talabalari

Annotatsiya: Ushbu maqolada bugungi kunda oziq-ovqat xavfsizligini ta'minlashda muhim ahamiyat kasb etayotgan dukkakli-don ekinlaridan biri — mosh o'simligining ahamiyati yoritilgan. Global iqlim o'zgarishlari sharoitida qishloq xo'jaligida takroriy ekin sifatida mosh yetishtirishning iqtisodiy va agroekologik ustunliklari tahlil qilingan. Maqolada moshning kelib chiqishi, tarqalishi, biologik va morfologik xususiyatlari, hosildorligi, oqsilga boyligi hamda tuproq unumdorligini oshirishdagi roli ilmiy manbalar asosida bayon etilgan. Shuningdek, respublikamiz sharoitida mosh yetishtirish imkoniyatlari va uning oziq-ovqat hamda chorvachilik sohasidagi ahamiyati keng yoritilgan.

Kalit so'zlar: mosh, dukkakli-don ekinlari, takroriy ekin, oqsil, biologik azot, tuproq unumdorligi, oziq-ovqat xavfsizligi.

Bugungi kunda dunyoning barcha davlatlarida oziq-ovqat ta'minoti masalasi ustuvor vazifalardan biriga aylangan. Xususan, sayyoramizda ro'y berayotgan global isish jarayoni tufayli ba'zi xududlarda suv toshqinlari, ba'zi xududlarda esa xaddan ziyod suv tanqisligi yuz berayotganligi, turli tabiiy ofatlarning ko'payishi, birinchi navbatda qishloq xo'jaligi sohasiga o'zining salbiy ta'sirini ko'rsatmoqda.

Dunyoda aholini oziq-ovqat mahsulotlari bilan muntazam ta'minlash borasida respublikamizda qulay tuproq-iqlim sharoitlaridan kelib chiqqan holda har yili boshoqli don ekinlaridan bo'shaydigan bir milliondan ortiq sug'oriladigan maydonlarida 120-130 kun davomida takroriy ekin sifatida makkajo'xori, mosh, soya, sholi, tariq, kunjut, em-xashak ekinlari, kartoshka va turli xil sabzavotlar ekilib, bir yilda ikki martagacha yuqori va sifatli hosil etishtirish imkoniyatlari mavjud.

Hozirgi vaqtda yurtimizda donli, dukkakli, moyli ekinlarga katta e'tibor qaratilib ekin maydonlari kengaytirilmoqda.

Dexqonchilikni rivojlantirish va erdan unumli foydalanish uchun katta imkoniyatlar ochildi. Bugungi kunda eng asosiy muammolardan biri bu oqsil masalasi, ya'ni insoniyatni oqsilga bo'lgan talabini qondirish. Bu masalani echishda dukkakli don ekinlaridan mosh o'simligining ahamiyati katta. Moshning ahamiyati, kelib chiqishi va tarqalishi. Respublikamiz sharoitida kuzgi bug'doydan 60-70 s/ga, takroriy ekin sifatida etishtiriladigan mosh ekinidan esa 15-20 s/ga don hosili etishtirilib, bir mavsum davomida etishtiriladigan don hosilini 75-90 s/ga etkazish imkoniyatlari mavjud.

Er yuzida dukkakli-don ekinlari 135 mln.gektar maydonga ekiladi. Dukkakli-don ekinlari orasida mosh ekiladigan maydon hajmi jihatidan jahonda soyadan (dunyo bo'yicha soya maydoni 74 mln gektaga yaqin) keyin ikkinchi o'rin (25 mln gektaga yaqin) ni egallab, uchinchi o'rinda no'xot (dunyoda jami 10 mln gektaga yaqin) turadi. Markaziy

Osiyo va Kavkazorti respublikalarida moshdan ozik-ovkat sanoatida keng foydalaniladi. Moshdan tayyorlangan un makaronga ko'shilsa uning to'yimliliği yanada ortadi. Mosh dukkakli-don ekinlar guruxiga mansub bo'lib, donida ko'p mikdorda 24-28 % oksil to'planadi. Undan ozik-ovkat sanoati bilan birga chorva xayvonlari uchun to'yimli em-xashak xam etishtirish mumkin. SHuningdek moshning ildizlarida tuganak bakteriya rivojlanib, erkin azotni o'zlashtirib, tuprok unumdorligini oshiradi. Ilmiy manbalardan ma'lum bo'lishicha, mosh vegetatsiya davri davomida tuproqda 50-100 kg\ga biologik azot va organik moddalar to'plab, erning tabiiy unumdorligini oshirishi bilan birga oqsil va vitaminlarga boy bo'lgan shifobaxsh don beradigan ekindir.

Moshning kelib chiqishi Xindiston bilan bog'liq. Hozirgi paytda mosh juda ko'p mamlakatlarda ekiladi. Chunonchi, O'zbekiston, Turkmaniston, Ozarbayjon, Gurjiston, Xitoy, Koreya, Yaponiya, Hindiston, Pokiston, Misr, Efiopiya va boshqa davlatlarda katta maydonlarda etishtiriladi. Qishloq xo'jaligi vazirligidan olingan ma'lumotlarga ko'ra, Respublikamizda har yili takroriy ekin sifatida 23-27 ming gektardan ortiq maydonlarda mosh etishtiriladi.

Mosh (*Phaselus aureus* Piper.)-bir yillik o'tsimon o'simlik. Ildizi. O'simlik o'q ildiz bo'lib, baquvvat rivojlangan. U tuproqda 110-140 smgacha chuqurlikda o'sadi, ammo ildizning asosiy qismi xaydalma qatlamda tarqalgan.Poyasi. Poyasi dumaloq ko'rinsada, qirrali.

O'sish davrining boshidan shonalashgacha tik, so'ng chirmashib yoki yarim yotib o'sadi. Bo'yi 30-130 sm gacha bo'lib, o'rtacha 50-60 sm, yaxshi shoxlanadi. Yon shohlar yoyiq yoki tarvaqaylagan holda bo'ladi. Bargi. Barglari murakkab uchtalik (uch qo'shaloq), 12-17 smlik barg bandida joylashadi, mayda qoramtir sarg'ish tuklar bilan qoplangan, tukchalarning rangi, qalin siyrakligi moshning nav belgisi hisoblanadi, barg bandlari yirik va uzun.

Barg bandi va bargining orqa tomonida tuklar ko'p. Moshning barglari tashqi ko'rinishidan loviyaning barlariga o'xshaydi. To'pguli. Gullari yirik, binafsha va sariq ranglarda. Guli to'p bo'lib joylashgan. Gulining 10-20 tasi bir tupga birikkan. SHingilda gulning bir qismi rivojlanmay qurib qoladi.

Mosh umuman barcha dukkakli ekinlarning gullari o'zidan changlanuvchan bo'lib, ularning guli asosan hali ochilmasdan shonani ichidalik holida changlanadi, gulga aylangan gulni tojibarglarini yulib ochib ko'rilsa uning ichida shakllannib ulgurgan yoki dukkaklari kuzatiladi.

Mevasi. Silindrsimon shakllik uchi uchlik, to'mtoq ko'rinishlik, navlariga qarab har xil darajada tuklangan, pishib etilganda to'q qo'ng'ir, qora ranglik, uzunligi 8.5 14.5 sm gacha bo'lgan dukkak.

Dukkaklari chatnaydi, ammo yangidan introduksiyalash asosida yaratilayotgan poyasi tik o'suvchi navlarning o'simliklaridagi dukkaklarni ichki qismida oq momiqsimon pux mavjud bo'lib, bu dukkaklar chantnamaydi donlari to'kilmaydi, ularni po'sti qattiq (pergament qobig'i) qalinligi bilan xarakterlanadi.

Har bir o'simlikda o'rtacha 46-78 donagacha dukkaklar bo'lishi mumkin. Har bir dukkakda o'rtacha 8-12 donagacha mosh urug'i joylashadi.

Urug'lari ko'pincha silindrsimon, yumaloq shakllik, to'q yashil, och yashil, qo'ng'ir yashil, och sariq, qora ranglik yaltiroq po'stli, ba'zan qalin tukli, urug' pallalik don bo'ladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Xalikov B.M., Negmatova S.T. Mosh/ Monografiya. – Toshkent: Navro'z, 2020. – 188 b.
2. Mavlyanova R.F., Sulaymonov B.A., Boltaev B.S., Mansurov X.G., Kenjabaev Sh.M. Mosh yetishtirish texnologiyasi/ Tavsiyanoma. – Toshkent: Navro'z, 2018. – 24 b.
3. Otaboeva H.N. O'simlikshunoslik. – Toshkent: Mehnat, 2000. – 254 b.
4. Вавилов П.П. Растениеводство. – М.; Агропромиздат, 1986. – 512 с. 5. Боднер Г.В., Лавриненко Г.Т. Зернобобовые культуры. – М.: Колос, 1977. – 257 с.

NUTQ MADANIYATI VA STILISTIKA

Lapasova Go`zal Unarboy qizi

Toshkent amaliy fanlar universiteti o`qituvchisi

Ibragimova Shahzoda Sherzod qizi

Toshkent amaliy fanlar universiteti talabasi

Annotatsiya: Mazkur maqolada nutq madaniyati va stilistikaning tilshunoslikdagi o`rni, ularning o`zaro bog`liqligi hamda zamonaviy kommunikatsiya jarayonidagi ahamiyati yoritiladi. Nutq madaniyatining me`yoriy, kommunikativ va axloqiy jihatlari tahlil qilinib, stilistikaning nutqni maqsadga muvofiq tashkil etishdagi vazifalari ochib beriladi. Shuningdek, adabiy til me`yorlari, funksional uslublar va nutqiy sifatlarning shakllanishida nutq madaniyatining roli asoslab beriladi. Maqolada nutq madaniyatini rivojlantirish shaxs madaniyatini yuksaltirishning muhim omili ekanligi ilmiy dalillar asosida ko`rsatib beriladi.

Kalit so`zlar: Nutq madaniyati, stilistika, uslub, til madaniyati, kommunikatsiya, estetik nutq, ilmiy uslub, badiiy uslub, publitsistik uslub, rasmiy uslub.

O`zbek tilshunosligida uzoq yillar mobaynida stilistika «Hozirgi o`zbek adabiy tili» fanining so`nggi bo`limi sifatida, asosan, nutq uslublarini tekshiruvchi sohasi hisoblanib kelindi. Funksional uslublarni o`rganish, tilning stilistik vositalarini belgilash bo`yicha ayrim tadqiqotlar olib borildi. Nutq uslublarining, jumladan, ilmiy uslubning leksik-frazeologik va morfologik xususiyatlari yuzasidan M. Mukarramovning «Hozirgi o`zbek adabiy tilining ilmiy stili» qo`llanmasi, taniqli olimlar A. Shoimqulov, L. Rasulov, R. Qo`ng`urov, N. Raxmonovlar tomonidan «O`zbek tili stilistikasi» darsligi nashr etildi. Publitsistik uslubning leksik-frazeologik xususiyatlari va rasmiy nutq uslubi bo`yicha bir qancha nomzodlik dissertatsiyalari himoya qilindi. Shular asosida o`zbek tili stilistikasi mustaqil fan sifatida shakllana boshlandi. Yuqorida aytib o`tilgan darslik va qo`llanmalarda tilning funksional aspekti, nutq uslublarining lingvistik tomonlari va ularning o`zaro munosabati, leksik, morfologik va sintaktik stilistika masalalari yoritilgan. Morfologik stilistika doirasida aniq va turg`un uslubiy shakllar berildi. Shu bilan birga bu masalalar nutq madaniyati muammolari bilan bog`lab o`rganildi. Nutq uslublarining ba`zi bir leksik, morfologik va sintaktik xususiyatlari izohlandi.

Nutq madaniyati, nutq odobi — 1) og`zaki va yozma adabiy til me`yorlari (talaffuz, urg`u, qo`llash, grammatika, uslubshunoslik qoidalari)ni egallash, shuningdek, turli aloqalaralashuv sharoitlarida tilning tasviriy vositalaridan nutqning maqsad va mazmuniga mos ravishda foydalanish mahorati; 2) tilshunoslikning tilni madaniyat quroli sifatida mukammallashtirish maqsadida me`yorlashtirish (tartibga solish) muammo larini o`rganuvchi bo`limi. G`arb tilshunosligida umumiy ma`noda "til madaniyati" termini ham qo`llanadi. 1-ma`nodagi "Nutq madaniyati" tushunchasi adabiy tilni o`zlashtirishdagi ikki bos-qichni qamrab oladi: a) nutqning to`g`riligi va boshqa nutqiy mahorat. Nutqning to`g`riligi muayyan tilda so`zlovchilar va yozuvchilar tomonidan "ideal" yoki umum

tomonidan qabul qilingan va an'anaviy saqlanib kelayotgan odatlar, ibrat va namunalar tarzida idrok etiladigan adabiy me'yorlarga amal qilishdir. Nutqiy mahorat esa nafaqat adabiy me'yorlarga amal qilish, balki o'zaro mavjud bo'lgan variantlardan mazmunan eng to'g'ri, eng aniq, uslub va vaziyat nuqtai nazaridan eng makbuli va ifodalisini tanlab olish mahoratidir (Mas., aka — oka — ako; kelyapti — kevotti — kelopti variantlaridan bi-rining adabiy me'yor sifatida tanlanishi). Yuksak Nutq madaniyati kishining umumiy yuksak madaniyatini, fikrlash madaniyatini, tilga nisbatan ongli mehr-muhabbatini namoyon qiladi.

Nutq madaniyati avvalo, to'g'ri, adabiy til me'yorlariga amal qilgan holda so'zlashdir. Nutq madaniyatining yuqori darajasi madaniyatli kishining ajralmas xususiyati hisoblanadi. Nutqimizni yaxshilash har birimizning vazifamiz. Buning uchun talaffuzda, so'z shakllaridan foydalanishda, jummalarni tuzishda xato qilmaslik uchun nutqimizni kuzatib borishimiz kerak.

Nutq madaniyati til ilmining nisbatan yosh sohasidir. Ushbu fanning mustaqil bo'limi sifatida, u mamlakatimizda yuz bergan tub ijtimoiy o'zgarishlar ta'siri ostida shakllandi. Faol ijtimoiy faoliyatga keng odamlarni jalb qilish ularning nutq madaniyatini oshirishga e'tiborni kuchaytirishni talab qildi". Nutq madaniyati ijtimoiy hodisa bo'lib, u jamiyat, fan va texnika, madaniy va adabiy hayot rivoji bilan chambarchas bog'lik holda taraqqiy etadi. Jamiyat a'zolarining madaniy saviyasi ortgan sari nutqi ham jilolanib, sayqallashib, nutq madaniyati qoidalari va me'yorlariga muvofiq holda takomillashib boradi. Nutq madaniyatining shakllanishi va rivojlanishida adabiyot, san'at, radio, televideniye va davriy matbuotning alohida o'rni bor. Ayniqsa, adabiy tilni me'yorlashtirish va nutq madaniyati nazariyasini rivojlantirishda leksikografiya, xususan, izohli, imlo, talaffuz, o'quv va boshqa maxsus lug'atlar muhim ahamiyatga ega. Madaniyatning keng tushunchasi, shubhasiz, aloqa madaniyati, nutq xulq-atvori madaniyati deb nomlanadigan narsani o'z ichiga oladi. Unga egalik qilish uchun nutq odob-axloqining mohiyatini tushunish muhimdir. XV asrdayoq o'zbek adabiy tilining Nutq madaniyati va uning o'ziga xos me'yorlari bo'lgan. Alisher Navoiy o'zining butun hayotiy va ijodiy faoliyati bilan o'z davri nutq madaniyatiga, nutq odobiga mislsiz hissa qo'shgan bo'lsa, keyingi davrda yashagan Bobur, Muhammad Solih, Gulxaniy, Nodira, Ogahiy, Furqat, Muqimiy va boshqa shoirlarning asarlari tilida ham o'sha davr tili va nutq madaniyati ma'lum darajada aks etgan. "Yaxshi so'z — jon ozig'i", "Bug'doy noning bo'lmasa ham, bug'doy so'zing bo'lsin", "O'ynab gapirsang ham o'ylab gapir", "Har neni yemak — hayvonning ishi, har neni demak — nodonning ishi" kabi maqol va hikmatli so'zlarning paydo bo'lishi ham o'zbek xalqida nutq madaniyatiga avvaldan e'tibor kuchli bo'lganidan darak beradi.

O'tgan asrning 20-yillaridan so'ng o'zbek tilining Nutq madaniyati xalq tiliga yaqinlashtirilgan milliy adabiy til me'yorlariga asoslanadi. Bu me'yorlarni shakllantirish ishiga olimlar (Otajon Hoshim, T. N. Qoriniyoziy, S. Ibrohimov, Olim Usmon va boshqalar), adib-u shoirlar (Qodiriy, Cho'lpon, Avloniy, Fitrat, Oybek, G'afur G'ulom, Abdulla Qahhor va boshqalar) munosib hissa qo'shdilar

Stilistika bu (yun. *stylos* – yozuv, xat tayoqchasi) degan ma’noni bildiradi, uslubshunoslik uslubiya – tilshunoslikning til uslublarini tadqiq etuvchi, tilning leksik-frazeologik, fonetik, morfologik, soʻz yasalihi va sintaktik sathlarda sinxroniya va diaxroniya nuqtayi nazaridan funksional qatlamlanishining mohiyati va oʻziga xosliklarini oʻrganuvchi, adabiy tilni turli lisoniy vaziyatlarda, yozma adabiyotning xilma-xil tur va janrlarida, ijtimoiy hayotning turli sohalarida qoʻllash meʼyorlari va usullarini tavsiflovchi tarmogʻi. Stilistikada parallel sinonimik til ifodalaridagi maʼnoviy va ekspressiv nozikliklar, lisoniy birliklarning oʻzaro munosabatdosh variantlari oʻrganiladi. Bunday variantlarda ular orasidan muayyan nutqiy vaziyat uchun zarur boʻlganini tanlab olish imkoniyati mavjud boʻladi.

Zamonaviy stilistika turli lingvistik yoʻnalishlar va maktablarda turlicha tushunilgan, shu bilan birga har bir nuqtai nazar, stilistikaning asosiy oʻrganish mavzui boʻlmish uslubning serqirraligi sababli, oʻz obyektiv asosiga ega boʻlgan. Stilistika til meʼyor (norma)lari bilan uzviy bogʻliqdir. Stilistika oʻz navbatida funksional stilistika, lisoniy birliklar stilistikasi, matn stilistikasi, badiiy adabiyot (badiiy nutq) Stilistikasi, amaliy stilistika, qiyosiy stilistika, tarixiy Stilistika kabi turlarga boʻlingan edi.

Adabiy tilning quyidagi vazifaviy uslublari mavjud: 1) soʻzlashuv uslubi; 2) rasmiy uslub; 3) ilmiy uslub; 4) publitsistik uslub; 5) badiiy uslub. Vazifaviy uslubni nomlash va atash ham ularning qanday aloqa doirasida ishlatilganligiga qarab belgilanadi.

Soʻzlashuv uslubi — kishilarning kundalik norasmiy, erkin muomalalari doirasida til birliklarining oʻziga xos amal qilishidir. Vazifaviy uslubning bu turi oʻziga xos ish koʻrsatish sharoiti, yaʼni fikr olishuvning bevositaligi, til vositalarini saylab ishlatilmasligi bilan, shuningdek, ohang vositalari, mimika, imo-ishora kabilardan keng foydalanish, oddiy leksik va frazeologik birliklarning, ekspressivemotsional vositalarning keng ishlatilishi bilan ajralib turadi. Masalan, farzand — jujuq, dunyodan oʻtmoq — jon bermoq, imtihondan oʻta olmaslik — imtihondan yiqilmoq kabi juftliklarning ikkinchisi asosan soʻzlashuv uslubiga xos. Soʻzlashuv uslubi fonetik, leksik, morfologik va sintaktik oʻziga xosliklarga ega.

Rasmiy uslub (rasmiy ish qogʻozlari uslubi) — hozirgi oʻzbek adabiy tilining rasmiy yozishmalar va yuridik ishlarda amal qiladigan bir koʻrinishidir. Qonunlar matnlari, farmonlar, buyruq va koʻrsatmalar, shartnomalar, har xil rasmiy hujjatlar, tashkilotlar oʻrtasidagi yozishmalar rasmiy uslubda yoziladi. Bu uslub boshqa uslubdan lugaviy va grammatik xususiyatlari jihatidan farqlanadi. Rasmiy uslubda soʻz va soʻz shakllarini qoʻllashda muayyan chegaralanishlar mavjud. Xususan, rasmiy ish uslubida kichraytirish, erkalash qoʻshimchalarini olgan soʻzlar, koʻtarinki, tantanavor yoki shevaga oid soʻzlar, tor doiradagi kishilargina tushunadigan soʻzlar, oʻxshatish, mubolagʻa kabi obrazli tafakkur ifodasi uchun xizmat qiluvchi shakllar ishlatilmaydi. Rasmiy ish qogʻozlari matnining xolislik, aniqlik, ixchamlik, mazmuniy toʻliqlikdan iborat zaruriy sifatlari undagi oʻziga xos soʻz qoʻllash, morfologik va sintaktik xususiyatlar orqali taʼmin etiladi. Masalan, buyruqda "... soʻm maosh bilan... lavozimiga tayinlansin", yoki xizmat yozishmalarida

"Sizga...ni ma'lum qilamiz". "...ga korxona kafolat beradi" kabi qoliqlashgan tuzilmalar qo'llanishi mumkin.

Ilmiy uslub — fan, texnika va ishlab chiqarish bilan bog'liq bo'lgan vazifaviy uslubdir. Bu uslubda tabiat va ijtimoiy hayotdagi hodisalar aniq ta'riflanadi, tushuntiriladi. Vazifaviy uslubning bu turi terminologik va mavhum leksikaning, murakkab sintaktik tuzilmalarning qo'llanishi, so'zlarning asosan aniq, to'g'ri ma'noda ishlatilishi, maxsus iboralarga egaligi va shu kabilar bilan ajralib turadi. Ilmiy uslubda yana fanning turli sohalariga oid ramz (simvol) va belgilar, raqamlar ham ishlatiladi. Ilmiy uslub o'z ichida quyidagi mayda uslublarga bo'linadi: ilmiy ish uslubi, ilmiy-texnik uslub, ilmiy-ommabop uslub, ilmiy-publitsistik uslub. Fanning u yoki bu sohasiga tegishli tushunchalarni ifodalovchi atamalarga boyligi ilmiy uslubning eng asosiy xususiyatlaridan biridir.

Publitsistik uslub vazifaviy uslubning bir turi bo'lib, u ijtimoiy, siyosiy so'z va iboralarning qo'llanishi, janrlarning xilma-xilligi va buning natijasida til vositalaridan uslubiy foydalanishning rang-barangligi va shu kabilar belgilar bilan xarakterlanadi. Publitsistik uslub ijtimoiy-siyosiy adabiyotlarda, vaqtli matbuotda, siyosiy chiqishlarda, majlislardagi nutqlar va shu kabilarda o'z ifodasini topadi. Ijtimoiy-siyosiy bilimlarni targ'ib qiluvchi va keng xalq ommasiga yetkazuvchi vosita sifatida bu uslub tilining rang-barangligi bilan kishilar ongiga ko'proq ta'sir etadi. Publitsistik uslubning yana bir xususiyati shundaki, unda qisqalik asosiy o'rinni egallaydi, ya'ni qisqa, lo'nda, tushunarli, yorqin, ixcham tilda yozish asosiy talablardan hisoblanadi. Publitsistik uslubda til vositalaridan foydalanishda muallifning individual uslubi deyarli ajralib yoki sezilib turadi. Ayniqsa, bu holat ocherk, felyeton, badiiy publitsistik makrlarda tez ko'zga tashlanadi. Badiiy uslubda ham bu holat mavjud; rasmiy uslubda esa bunday xususiyat yo'q. Publitsistik uslub ba'zi qo'llanma va ilmiy adabiyotlarda "ommabop uslub", "matbuot uslubi" kabi atamalar bilan ham nomlanadi.

Badiiy uslub — tilning kommunikativ va estetik vazifalari birligi bilan boshqa uslubga xos unsurlardan keng foydalanishi, ekspressiv va tasviriy vositalarning ko'p ishlatilishi, so'zlarning obrazli, ko'chmametaforik qo'llanishi va shu kabi belgilari bilan ajralib turadi. Til materialini qamrab olish imkoniyatining kengligi, umumxalq tilida mavjud bo'lgan barcha lug'aviy birliklarning ishtirok etaverishi va ularning muhim bir vazifaga — estetik vazifani bajarishga xizmat qilishini badiiy nutq uslubining o'ziga xos xususiyati deb qarash kerak bo'ladi, chunki ana shunday imkoniyat boshqa vazifaviy uslubda chegaralangandir. Adabiy tilda dialektizmlar, jargonlar, varvarizmlardan, dag'al so'zlardan foydalanish maqsadga muvofiq bo'lmagani holda ularni badiiy uslubda o'rni bilan qo'llash mumkin.

Stilistikaning fan sifatida shakllanishi, rivojlanishi va o'rganilishi G'arbda antik davrlarga, Sharqda esa o'rta asrlarga to'g'ri kelgan. Stilistika Sharq mamlakatlarida, jumladan, O'zbekistonda, garchi hozirgiday aloqida soha sifatida bo'lmasa ham, lekin tilshunoslik (grammatika, lug'at), adabiyotshunoslik (ilmiy bade', istiora, tafsir), shuningdek, ilmi insho, voizlik, notiqlik san'ati kabi fanlar tarkibida o'rgatib kelingan. O'tgan asrda O'zbekistonda stilistika ayniqsa umumiyfunktional stilistika va badiiy adabiyot stilistikasi mustaqil fan tarmog'i sifatida shakllana va rivojlana boshlagan.

Bunda Fitrat, Cho‘lpon, Oybek, P. Qodirov kabi yozuvchilarning, M. Qo‘shjonov, Q. Samadov, I. Qo‘chqortoyev, A. Shomaqsudov singari olimlarning hissalari katta bo‘lgan.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Hakimov, S. (2019). Nutq madaniyati va kommunikativ kompetensiya. Toshkent: Akadernashr.
2. Jumaniyozov, A. (2020). Stilistika va nutq uslublari. Toshkent: Innovatsiya-Ziyo.
3. Karimov, O. (2021). O‘zbek tili va nutq madaniyati: dolzarb masalalar.
4. Madvaliyev, A. (2006). Nutq madaniyati asoslari. Toshkent: O‘qituvchi.
5. Mahmudov, N. (2012). Hozirgi o‘zbek adabiy tili. Toshkent: Fan.

THE EMERGENCE OF SCIENCE FICTION IN WORLD LITERATURE

Mirsaidova Nilufar Sobirjonovna

Doctor of Philosophy, (Phd) Philological Sciences docent of "Native language and methods of its teaching in primary school" Tashkent State Pedagogical University named after Nizomi E-mail: mirsaidova71@mail.ru

Annotation: *This article analyzes the emergence and development of the science fiction genre in world literature. Science fiction, as a genre, primarily focuses on expressing humanity's dreams and possibilities, scientific advancements, and technological achievements. The article explores the developmental stages of science fiction, its historical roots, and examines famous works of science fiction from different centuries. Additionally, it discusses the social and cultural significance of science fiction, its contribution to literature, and the unique features of contemporary science fiction. The article provides important insights into the role of science fiction in world literature and its development in the modern era.*

Keywords: *Science fiction, literary development, dreams and reality, society and technology, historical development.*

INTRODUCTION

Science fiction as a literary genre is a reflection of human imagination, dreams, and the possibilities brought about by scientific and technological progress. In this article, the origins of the science fiction genre, its development, and significant works created throughout different historical periods are discussed. Science fiction has played an essential role in expanding literature and enriching it with new ideas, allowing for the imagination of possibilities beyond the present and exploring new scientific discoveries and technological advancements.

Main Body: The emergence of the science fiction genre is closely linked to the scientific and cultural development of humanity. Initially, science fiction began with ancient myths and human imagination. People created stories of events beyond reality, including gods, magical creatures, and supernatural phenomena. These early fantastic elements appeared in mythology, epics, and fairy tales, laying the foundation for the genre of science fiction.

The further development of science fiction was primarily influenced by the progress of science. In the 17th and 18th centuries, the genre of scientific fiction started to emerge. Works like Thomas More's *Utopia* (1516) were seen as the beginning of scientific and philosophical fiction, reflecting early ideas about ideal societies. Similarly, Jonathan Swift's *Gulliver's Travels* (1726) portrayed societal critique in a fantastical context, addressing moral and political issues. In the 19th century, the development of scientific discoveries and technologies significantly advanced the science fiction genre. Writers like Jules Verne and H.G. Wells became the pioneers of modern science fiction. Verne's *Twenty Thousand Leagues Under the Sea* (1870) combined adventure with scientific exploration, imagining future technologies. H.G. Wells, through works like *The Time Machine* (1895) and *The*

War of the Worlds (1898), explored themes of time travel, space, and technological advances. This period marked the transformation of science fiction into a genre capable of imagining the potential consequences of new scientific discoveries.

The 20th century saw science fiction further evolve, incorporating social and ethical concerns alongside scientific concepts. Writers such as Ursula K. Le Guin, in works like *The Left Hand of Darkness* (1969), used science fiction to address gender equality and societal structures. Similarly, Philip K. Dick's *Do Androids Dream of Electric Sheep?* (1968) raised philosophical questions regarding artificial intelligence, human identity, and the future of humanity. In modern science fiction, the exploration of knowledge, technology, and social issues has become even more profound. Today, the genre includes many sub-genres such as cyberpunk, dystopia, and utopia, reflecting the rapid technological advancements and complex societal concerns. Science fiction continues to influence cinema, video games, and other art forms, expanding its impact beyond literature. Thus, science fiction remains a crucial tool for exploring not only scientific possibilities but also societal and ethical dilemmas.

1. The Emergence of the Science Fiction Genre

The origin of science fiction traces back to ancient myths and the collective human imagination. Early examples of science fiction were present in mythological and religious texts, which depicted worlds or realms beyond our understanding. Ancient Greek mythology, with its gods and fantastic events, contributed to the first notions of science fiction. In the Middle Ages, as intellectual thought began to evolve during the Renaissance, the genre of science fiction started to gain more structure, with early utopian works and fantastical tales.

2. The Key Phases in the Development of Science Fiction

The 17th and 18th centuries saw the emergence of utopian and dystopian works, laying the foundation for modern science fiction. Key works like Thomas More's *Utopia* (1516) and Jonathan Swift's *Gulliver's Travels* (1726) explored imaginary worlds and critiqued society, demonstrating early forms of speculative fiction. The Industrial Revolution in the 19th century, along with new scientific discoveries, played a significant role in the further development of science fiction, as writers began to experiment with new technological advancements and futuristic concepts.

3. Scientific and Technological Influence

The 19th century saw the emergence of modern science fiction, largely influenced by the scientific revolution and technological advancements. The genre evolved alongside industrial innovations, with works that imagined future technologies and explored their social implications. One of the most influential works of the period was Jules Verne's *Twenty Thousand Leagues Under the Sea* (1870), which combined adventure with scientific speculation. Another important figure was H.G. Wells, whose works like *The Time Machine* (1895) and *The War of the Worlds* (1898) began to shape the genre's exploration of time, space, and technological advances.

4. The Modern Development of Science Fiction

In the 20th century and beyond, science fiction continued to evolve, reflecting changes in social, political, and technological landscapes. The genre began to incorporate a broader range of themes, including social issues, political commentary, and complex philosophical questions. Contemporary science fiction not only explores futuristic technology but also examines the human condition, ethics, and society's evolution. Works by authors like Ursula K. Le Guin and Philip K. Dick introduced new dimensions to science fiction, addressing issues such as gender, identity, and artificial intelligence. In recent years, the genre has expanded into multimedia formats like cinema and video games, influencing the broader cultural landscape.

The science fiction genre has its roots in ancient mythology and fairy tales, closely tied to humanity's curiosity about science, culture, and philosophy. In Uzbek literature, the science fiction genre began to find expression in the late 19th and early 20th centuries. Science fiction works in Uzbek literature have played a vital role in depicting human aspirations related to the future, scientific discoveries, technological changes, as well as social and ethical issues. The formation and development of the science fiction genre in Uzbek literature were significantly influenced by several key writers. Their works played an important role in establishing new genres and reflecting the changing values in society. For instance, B. Turaev's "The Literature of Science Fiction" offers an analysis of the genre from a scientific perspective, highlighting its evolution in Uzbek literature. In his work, Turaev discusses how science fiction addresses technology and science's role in society. N. Akramov's "The Development of Science Fiction" explores the unique characteristics of the genre, its historical development, and the emergence of new approaches in Uzbek literature. This work analyzes how science fiction in Uzbekistan has evolved and how it reflects social problems in the context of scientific and technological advancements. Akramov examines each stage of the genre's development, particularly focusing on the depiction of new inventions and their effects on society. In Uzbek science fiction, distinctive styles and genres began to emerge. G. Ismatova's "The Genre of Science Fiction in Literature and its Unique Features" analyzes the impact of science fiction in Uzbek literature, its artistic and philosophical aspects. Ismatova explores the essential characteristics of science fiction and illustrates how Uzbek writers have used the genre to portray societal issues.

Furthermore, M. Jalilov's "Uzbek Science Fiction: Historical and Artistic Interpretations" traces the history of Uzbek science fiction, its artistic interpretations, and key developmental trends within the genre. Jalilov discusses how the genre has evolved and how it reflects Uzbek cultural traditions and values, also exploring how the genre was shaped in the context of Uzbek literature. Science fiction literature not only explores scientific and technological issues but also addresses social and ethical concerns. Uzbek science fiction has been enriched with new ideas and conceptual approaches by local writers. These contributions have enhanced the uniqueness of the genre and further solidified its place in literature. Science fiction continues to serve as an important tool for reflecting the development of Uzbek society, scientific progress, and changes in social life. It remains a significant medium for exploring the future of humanity and the impact of technological advancements on society.

Conclusion: The emergence and development of science fiction in world literature are closely tied to humanity's ever-evolving understanding of the world, science, and society. Through speculative fiction, science fiction has enabled readers to explore new ideas, ask profound philosophical questions, and imagine potential futures. Today, science fiction remains a powerful tool for not only engaging with technological and scientific innovations but also addressing pressing social and ethical issues. The genre's continued development reflects its integral role in literature, art, and contemporary culture.

REFERENCES:

1. Turaev, B. (1980). *The Literature of Science Fiction*. Tashkent: Academy of Sciences of the Republic of Uzbekistan Publishing.
2. Akramov, N. (1992). *The Development of Science Fiction*. Tashkent: Youth Publishing.
3. Ismatova, G. (2010). *The Genre of Science Fiction in Literature and its Unique Features*. Samarkand: Samarkand State University Publishing.
4. Usmanov, A. (2005). *The Science Fiction Genre in World Literature*. Tashkent: Union of Writers of Uzbekistan Publishing.
5. Muxtorova, N. (2002). *Fantastic Elements in Uzbek Literature*. Bukhara: Bukhara State University Publishing.
6. HAYITOV, A. (2021). BOSHLANG'ICH TA'LIM PEDAGOGIKASI, INNOVATSIYA VA INTEGRATSIYASI.
7. Hakimov, F. N., & Ahmadova, G. N. (2025). THE CURRENT ROLE AND IMPORTANCE OF DISTANCE EDUCATION IN BEGINNER CLASSES. SCIENTIFIC APPROACH TO THE MODERN EDUCATION SYSTEM, 3(34), 95-98.
8. Jalilov, M. (1985). *Uzbek Science Fiction: Historical and Artistic Interpretations*. Tashkent: Union of Writers of Uzbekistan Publishing.
9. Shodmonov, S. (1998). *Characteristics of Science Fiction Literature*. Tashkent: Academy of Sciences of Uzbekistan Publishing.
10. Ravshan, S. (2015). *New Trends in Uzbek Science Fiction*. Tashkent: Yangi Avlod Publishing.

DORIVOR GULXAYRI O'SIMLIGINING DORIVORLIK XUSUSIYATLARI
HAMDA ZAMONAVIY TIBBIYOTDAGI AHAMIYATI

MEDICINAL PROPERTIES OF MARSHMALLOW (ALTHAEA OFFICINALIS)
AND ITS IMPORTANCE IN MODERN MEDICINE

ЛЕЧЕБНЫЕ СВОЙСТВА АЛТЕЯ ЛЕКАРСТВЕННОГО И ЕГО ЗНАЧЕНИЕ В
СОВРЕМЕННОЙ МЕДИЦИНЕ

Mirzayeva Mutabar Azamovna

FarDU, Agrar Qo'shma fakulteti dotsenti

Muxtorova Madina Ahmadjon qizi

FarDU, Agrar qo'shma fakulteti talabasi

Annotatsiya: Mazkur maqolada dorivor gulxayri (*Althaea officinalis* L.) o'simligining kimyoviy tarkibi, biologik faol moddalari va dorivorlik xususiyatlari yoritilgan. Gulxayri ildizi, bargi va gullarida uchraydigan shilliq moddalar, flavonoidlar, pektinlar hamda fenol birikmalarining organizmga ta'siri ilmiy manbalar asosida tahlil qilingan. O'simlikning yallig'lanishga qarshi, yumshatuvchi, balg'am ko'chiruvchi va himoyalovchi xususiyatlari nafas yo'llari, ovqat hazm qilish tizimi hamda teri kasalliklarini davolashdagi ahamiyati bilan bog'liq holda bayon etilgan. Shuningdek, gulxayrining zamonaviy tibbiyotda fitopreparatlar, siroplar va yordamchi dori vositalari tarkibida qo'llanilishi, uning xavfsizligi va samaradorligi muhokama qilingan. Maqola dorivor gulxayrining xalq tabobati va zamonaviy tibbiyot o'rtasidagi uzviy bog'liqligini ko'rsatib, uni amaliy tibbiyotda kengroq joriy etish istiqbollarini asoslab beradi.

Kalit so'zlar: Dorivor gulxayri (*Althaea officinalis* L.), dorivor o'simliklar, fitoterapiya, shilliq moddalar, yallig'lanishga qarshi ta'sir, balg'am ko'chiruvchi xususiyat, nafas yo'llari kasalliklari, ovqat hazm qilish tizimi, zamonaviy tibbiyot.

Annotation: This article discusses the medicinal properties and modern medical significance of the medicinal marshmallow plant (*Althaea officinalis* L.). The chemical composition and biologically active substances found in its roots, leaves, and flowers—such as mucilage, flavonoids, pectins, and phenolic compounds—are analyzed based on scientific sources. The plant's anti-inflammatory, emollient, expectorant, and protective effects are considered in relation to the treatment of respiratory tract, digestive system, and skin diseases. In addition, the use of marshmallow in modern medicine as a component of phytopreparations, syrups, and auxiliary medicinal products, as well as its safety and therapeutic effectiveness, is discussed. The article highlights the close connection between traditional medicine and modern healthcare and substantiates the prospects for wider application of medicinal marshmallow in medical practice.

Key words: Medicinal marshmallow (*Althaea officinalis* L.), medicinal plants, phytotherapy, mucilage, anti-inflammatory effect, expectorant properties, respiratory tract diseases, digestive system, modern medicine.

Аннотация: В данной статье рассматриваются лекарственные свойства и значение лекарственного алтея (*Althaea officinalis* L.) в современной медицине. На основе научных источников проанализирован химический состав и биологически активные вещества, содержащиеся в корнях, листьях и цветках растения, такие как слизистые вещества, флавоноиды, пектины и фенольные соединения. Освещены противовоспалительные, смягчающие, отхаркивающие и защитные свойства алтея, а также его значение в лечении заболеваний дыхательных путей, пищеварительной системы и кожных болезней. Кроме того, рассмотрено применение алтея в современной медицине в составе фитопрепаратов, сиропов и вспомогательных лекарственных средств, а также его безопасность и эффективность. В статье показана тесная связь между народной медициной и современной системой здравоохранения и обоснованы перспективы более широкого внедрения лекарственного алтея в медицинскую практику.

Ключевые слова: Лекарственный алтей (*Althaea officinalis* L.), лекарственные растения, фитотерапия, слизистые вещества, противовоспалительное действие, отхаркивающие свойства, заболевания дыхательных путей, пищеварительная система, современная медицина.

KIRISH

Gulxayri (*Althaea*) — gulxayridoshlarga mansub bir yillik va ko‘p yillik o‘tlar turkumi. Yevropa va Osiyoning o‘rta mintaqalarida 12 turi o‘sadi. O‘zbekistonda gulning bitta ekma va 7 ta yovvoyi turi bor. Gulxayridoshlar to‘qaylarda, sug‘oriladigan maydonlarda va

boshqa yerlarda uchraydi. Gullari to‘g‘ri, 5 bo‘lakli, ikki jinsli. Gulxayri guli dorivor, manzarali o‘simlik, undan bo‘yoq olinadi. O‘zbekistonda Gulxayrining *Althaea rosea* turi manzarali va dorivor o‘simlik sifatida ko‘p ekiladi. Poyasi 1,5—2 m, yo‘g‘on, tuklar bilan qoplangan. Barglari

3—7 bo‘lakli, uzun bandli. Gullari yakka-yakka yoki 2—3 tadan barg qo‘ltig‘ida va poya ichida o‘rnashgan. Tojbarglari qat-qat joylashgan. Iyun—avgustda gullab, iyul—sentabrda urug‘laydi. Tojbarglaridan vino, sirka va bargga rang berishda hamda teri, shoyi va jun kabilarni bo‘yashda

foydalaniladi. Gulxayrining *A. Offi cinalis* turi dorivor o‘simlik sifatida tibbiyotda foydalaniladi. Uning ildizidan tayyorlangan suyuq ekstrakt nafas yo‘llari kasalliklarida (ayniqsa bolalarda) balg‘am ko‘chirish, ko‘krakni yumshatish uchun va yallig‘lanishga qarshi, me‘da-ichak kasalliklarida esa o‘rab oluvchi dori sifatida ishlatiladi.

Dorivor gulxayri ariq yoqalarida, ko‘l bo‘ylarida, o‘tloq, to‘qay, butalarorasi va boshqa nam yerlarda o‘sadi. Markaziy Osiyo hududida joylashgan Zaysan pastliklarida,

Qozog'iston mayda qumligida, To'rg'ay va Olako'l botig'ida, Balxash oldi dashtla-rida, Mo'yinqumda, Qoratog'ningoldi va orqa pas ttekisliklarida, Farg'ona vodiy -sida, Toshkent oldi cho'lida, Zarafsho ndaryo-si bo'ylarida, Jung'urAlatouda, Tyan-Shan-da (Chu-Iliytog'i, Iliyoldi Alatau, Kun-gey Alatau, Ketmentau, qirg'izAlatau, Ta -lassAlatau, Karatau) Pomir-Oloyda (Tur -kiston, Zarafshon, Hisor to g'tizmalari-da, Janubiy Tojikiston tog'oldi tekislik-larida), Kopetdog'da, Badxizdatarqalgan.

ADABIYOTLAR TAHLILI

Dorivor gulxayri (*Althaea officinalis* L.) qadimdan xalq tabobati va keyinchalik ilmiy tibbiyotda keng qo'llanib kelinayotgan dorivor o'simliklardan biridir. Ushbu o'simlikning dorivorlik xususiyatlari ko'plab klassik va zamonaviy ilmiy manbalarda yoritilgan.

Abu Ali ibn Sino o'zining mashhur "Al-Qonun fi-t-tibb" asarida gulxayrini yumshatuvchi, yallig'lanishga qarshi va yo'talni kamaytiruvchi vosita sifatida tavsiflaydi. U gulxayri ildizidan tayyorlangan damlama va qaynatmalarni tomoq og'rig'i, yo'tal hamda ichki yallig'lanishlarda qo'llash mumkinligini ta'kidlagan. Bu ma'lumotlar gulxayrining dorivor ahamiyati qadimdan e'tirof etilganini ko'rsatadi.

Zamonaviy farmakognoziya manbalaridan biri bo'lgan V.L. Komarov tahriri ostidagi "Dorivor o'simliklar atlas"i hamda "Farmakognoziya" darsliklarida *Althaea officinalis* tarkibidagi shilliq moddalar (polisaxaridlar) asosiy biologik faol komponent sifatida ko'rsatiladi. Ushbu manbalarda gulxayri ildizi nafas yo'llari shilliq qavatini himoyalovchi, balg'am ko'chiruvchi va yallig'lanishga qarshi ta'sirga ega ekani ilmiy asosda bayon etilgan.

X.K. Xolmatov va A. Ahmedov muallifligidagi "O'zbekistonning dorivor o'simliklari" asarida gulxayrining respublika hududida tarqalishi, xomashyo sifatida yig'ish va saqlash qoidalari batafsil yoritilgan. Mualliflar gulxayrining ildizi va barglari farmatsevtik sanoatda siropalar va fitopreparatlar tayyorlashda muhim ahamiyatga ega ekanini ta'kidlaydilar.

Shuningdek, Yevropa farmakopeyasi va Rossiya farmakopeyasida *Althaea officinalis* radix rasmiy dorivor xomashyo sifatida keltirilgan. Ushbu manbalarda gulxayri preparatlarining xavfsizligi, kam nojo'ya ta'sirga ega ekanligi va ayniqsa bolalar tibbiyotida keng qo'llanilishi qayd etilgan.

Umuman olganda, tahlil qilingan adabiyotlar dorivor gulxayrining xalq tabobatidan tortib zamonaviy ilmiy tibbiyotgacha bo'lgan rivojlanish yo'lini ko'rsatadi. Manbalar ushbu

o'simlikning yuqori dorivor qiymatga ega ekanini tasdiqlab, uni fitoterapiyada istiqbolli o'simliklardan biri sifatida baholaydi.

NATIJA VA MUHOKAMA

Chunonchi gulxayrining ildizida 35 % gacha shilliq moddalar, 37 % gacha kraxmal, 16 % ga yaqin qand, asparagin, betain, pektin, yogʻ, 4,9 % atrofida mineral tuzlar mavjud. O'simlikning barg hamda gullarida 0,02 % ga yaqin qattiq efir moyi, karotin, vitamin C, ildizlardagiga qaraganda ikki marta kam shilliq moddalar bor.

Dorivor preparatlari: Qaynatma, quruq ekstrakt, kukun (poroshok), sharbat. Kubik shaklida qirqilgan ildiz nafas olish yo'llari kasalliklarida ishlatiladigan turli yig'malar (*Species pectoralis* va boshqalar) tarkibiga kiradi.

Qaynatma ildizdan faqat sovuq suvda tayyorlanadi (mahsulotdan shilliq modda ajralib chiqadi, kraxmal suvda erimasligi sababli qaynatmaga o'tmaydi). Dorivor gulxayri o'simligining yer ustki qismidan ajratib olingan uglevodlar aralashmasidan „mukaltin“ nomli dorivor preparat olinadi.

„Mukaltin“ preparatini balg'am ko'chiruvchi dori sifatida yuqori nafas yo'llari va o'pka yallig'lanishi kasalliklarida ishlatiladi. Abu Ali Ibn Sino gulxayri ildizidan, bargidan va urug'laridan tayyorlangan damlama bilan yo'tal, qon tupurish, zotiljam va buyrak kasalliklarini davolagan. Buyuk tabib gulxayri ildizi asosida tayyorlangan dori-darmonlarni ko'krakni yumshatuvchi, balg'am ko'chiruvchi omil sifatida tavsiya etgan.

Qishloq xo'jaligida: O'simlik poyasi qirqilmay, dalada qishga qoldiriladi, u qorni tutib qolishda yordam beradi, qop eriganida tuproqni o'yilib ketishdan saqlaydi. Yoxud 10-15 sm qoldirib, o'roq mashinada o'rib olinadi va molga ozuqa sifatida beriladi. O'rilgan poyalar daladan yig'ib olingach, bahorda qator oralari kultivatorda yumshatiladi, ayni vaqtda har gektar yerga 60 kg dan azotli o'g'itlar solinadi (aprel – may boshlarida). Shonalash oldidan (iyun boshlari), lekin o'simlik shox-shabballari tutashib ketguniga qadar, ikkinchi marta azotli o'g'it solinadi. Gulxayri hayotining ikkinchi yili (iyulning oxiri – avgust boshlarida) meva tugadi. Urug'lari poyasining 10

sm dan 230 sm gacha balandligida, asosiy qismi 60-180 sm oralig'ida joylashadi. Mevasi pishganidan keyin uzoq vaqt to'kilmay turadi, bu esa to avgust oyigacha urug' yig'ish imkonini beradi. Buning uchun gulxayri poyasining meva joylashgan qismlari o'roq bilan qirqladi, bog'-bog' qilib, xirmonga olib boriladi. Xirmonda g'alla yanchiydigan to'qmoqda yanchiladi. Urug' don sovurgichda tozalanib, elangach, qoplarga joylanadi. Ildizi ikkinchi yili, oktyabr oyida yoki erta bahorda, poyalari daladan mola, lavlagi yig'adigan yoki kartoshka kovlaydigan mashina yordamida yig'ib olinganidan keyin qaziladi. Qurigan ildiz 20-25 kg dan qilib qopga, 50 kg dan qilib qutilarga joylanadi va quruq, havo almashib turadigan xonada 3 yilgacha saqlanadi. Hosildorlik gektar hisobiga 20-22 sentnerni tashkil etadi.

Bargidan va urug'laridan tayyorlangan damlama bilan yo'tal, qon tupurish, zotiljam va buyrak kasalliklarini davolashda, gulxayri ildizi asosida tayyorlangan dori-darmonlarni ko'krakni yumshatuvchi, balg'am ko'chiruvchi omil sifatida foydalaniladi. Gulxayri ildizi bu shilimshiqsimon sovuq suvda damlama shaklida, quruq ekstrakt, sirop, yo'talga qarshi

to'plam sifatida ishlatiladi. Dorivor gulxayri o'simligining yer ustki qismidan ajratib olingan uglevodlar aralashmasidan «Mukaltin» nomli dorivor preparat olinadi.

Xulosa qilib aytganda, Bugungi kunga kelib tabiiy xom ashyoga bo'lgan talab kun sayin ortib bormoqda, shu jumladan dorivor gulxayri o'simligiga ham ehtiyoj yetarlicha ekanligini ko'rish mumkin. O'simlik o'ziga xos xarakterli gulining xushbo'y hid va ta'mga ega ekanligi sababli oziq-ovqat (ziravor), kosmetologiya, xalq tabobati va rasmiy tibbiyotda keng dorilar tayyorlash uchun foydalanib kelinmoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O'. Paratov, L. Shamsualiyeva, E. Sulaymonov "Botanika" Toshkent 2010.
2. G.S.Tursunbayeva, G.M. Duschanova, J.S.Sadinov "Botanika" Toshkent 2020.
3. Zokirov Q.Z. Botanikadan Ruscha-o'zbekcha ensiklopedik lug'at 1-tom Toshkent «O'qituvchi», 1973 y.
4. O'.Ahmedov, A. Ergashev, A. Abzalov, M. Yulcheyva. Dorivor o'simliklarni yetishtirish texnologiyasi. 2020-yil. 202-205-betlar
5. . Xolmatov X.X., Ahmedov O'.A. Farmakognoziya. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2020.
6. Tursunov S., Rahimov B. Dorivor o'simliklar va ularning tibbiyotdagi ahamiyati. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2019.

YENGIL AVTOMOBILLAR ELEKTRON TIZIMI NOSOZLIKLARI VA ULARNI BARTARAF ETISH USULLARI

Meliqo'ziyev Azizbek Abduraxmonjon o'g'li
Alijonov Abdusattor G'anijon o'g'li

Annotatsiya: Mazkur maqolada zamonaviy yengil avtomobillarda qo'llaniladigan elektron boshqaruv tizimlarida uchraydigan asosiy nosozliklar, ularning kelib chiqish sabablari hamda diagnostika va bartaraf etish usullari ilmiy-texnik jihatdan tahlil qilingan. Elektron tizimlarning ishonchli ishlashi avtomobilning xavfsizligi, tejamkorligi va ekologik ko'rsatkichlarini ta'minlashda muhim ahamiyat kasb etadi.

Kalit so'zlar: elektron boshqaruv tizimi, ECU, datchiklar, aktuatorlar, diagnostika, CAN-shina.

KIRISH

So'nggi yillarda yengil avtomobillarda elektron tizimlarning ulushi keskin oshdi. Dvigatelni boshqarish, tormozlash, barqarorlikni saqlash, xavfsizlik va qulaylik tizimlari elektron boshqaruv bloklari orqali nazorat qilinadi. Elektron tizimlardagi nosozliklar avtomobilning ishlash sifatiga va yo'l harakati xavfsizligiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Shu sababli elektron tizim nosozliklarini o'rganish dolzarb masala hisoblanadi.[1,2]

1. Yengil avtomobillarda asosiy elektron tizimlar

1.1. Dvigatelni elektron boshqaruv tizimi (ECU)

ECU dvigatel ish jarayonini datchiklardan kelayotgan signallar asosida boshqaradi. Ushbu tizim yoqilg'i purkash, yonish burchagi va chiqindi gazlar tarkibini nazorat qiladi.

1.2. Xavfsizlik tizimlari

Bularga ABS (bloklanishga qarshi tormoz tizimi), ESP (barqarorlikni saqlash tizimi), SRS (havo yostiqchalari tizimi) kiradi.

1.3. Qulaylik va yordamchi tizimlar

Elektr oynalar, markaziy qulflash, iqlim nazorati, multimedia va parktronik tizimlari elektron boshqaruv asosida ishlaydi.[4,5,6]

2. Elektron tizimlarda uchraydigan asosiy nosozliklar

2.1. Datchiklar nosozligi

Datchiklar tashqi muhit va dvigatel parametrlarini o'lchaydi. Eng ko'p uchraydigan nosozliklar:

- harorat datchiklarining noto'g'ri ko'rsatishi;
- kislorod (lambda-zond) datchigining ishdan chiqishi;
- krank vali holati datchigining nosozligi.

Belgilar: dvigatelning notekis ishlashi, yoqilg'i sarfining oshishi, ogohlantiruvchi indikatorlarning yonishi.

2.2. Elektr simlari va kontaktlar nosozligi

Namlik, oksidlanish va mexanik shikastlanish simlar uzilishiga olib keladi.

Belgilar: tizimlarning vaqti-vaqti bilan ishlamasligi, xatolik kodlarining paydo bo'lishi.

2.3. Elektron boshqaruv bloklari (ECU) nosozligi

ECU dasturiy yoki apparat nosozliklar tufayli ishdan chiqishi mumkin.

Sabablar: kuchlanish sakrashi, noto'g'ri ulash, sifatli bo'lmagan akkumulyator.

2.4. CAN-shina orqali ma'lumot almashishdagi nosozliklar

CAN-shina orqali boshqaruv bloklari o'zaro bog'langan. Undagi uzilish butun tizim ishiga ta'sir ko'rsatadi.[1,2,7]

3. Elektron tizim nosozliklarini diagnostika qilish usullari

3.1. Kompyuter diagnostikasi

OBD-II skanerlari yordamida xatolik kodlari aniqlanadi va tahlil qilinadi.

3.2. Multimetr va osiloskopdan foydalanish

Elektr zanjirlaridagi kuchlanish, qarshilik va signal shakllari tekshiriladi.

3.3. Vizual tekshiruv

Kontaktlar, simlar va ulagichlarning holati ko'zdan kechiriladi.[2,6]

4. Nosozliklarni bartaraf etish va oldini olish

- nosoz datchiklarni almashtirish;
- elektr simlarini izolyatsiyalash yoki yangilash;
- dasturiy ta'minotni yangilash;
- akkumulyator va generator holatini muntazam nazorat qilish.[1,5,7]

Xulosa

Yengil avtomobillarda elektron tizimlar murakkab va ko'p funksiyali bo'lib, ularning nosozligi avtomobilning umumiy ish faoliyatiga jiddiy ta'sir ko'rsatadi. Elektron tizimlarni o'z vaqtida diagnostika qilish va texnik xizmat ko'rsatish avtomobil ishonchligini oshiradi hamda nosozliklarning oldini oladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Karimov S.R., Qodirov B.Q. Avtomobillarning elektron boshqaruv tizimlari. — Toshkent: Fan va texnologiya, 2019.
2. Ismoilov J.X. Avtomobil elektronikasining asoslari. — Toshkent: O'qituvchi, 2020.
3. Pulatov R.Sh. Yengil avtomobillarda elektron tizimlarning ekspluatatsiyasi va diagnostikasi. — Toshkent, 2021.
4. Bosch. Automotive Electronics Handbook. — Stuttgart: Robert Bosch GmbH, 2021.
5. Tom Denton. Automobile Electrical and Electronic Systems. — London: Routledge, 2020.
6. Erjavec J. Automotive Technology: A Systems Approach. — Boston: Cengage Learning, 2019.
7. O'zbekiston Respublikasi Transport vazirligi. Avtomobillar elektron tizimlari bo'yicha texnik me'yoriy hujjatlar va hisobotlar, 2023–2025 yy.

FARG'ONA-VODIL YO'NALISHIDA AVTOMOBILLAR HARAKAT XAVFSIZLIGINI TA'MINLASH

Rasulov Abrorjon Iskandar o'g'li

Annotatsiya: Ushbu maqolada Farg'ona-Vodil avtomobil yo'nalishida yo'l harakati xavfsizligiga ta'sir etuvchi asosiy omillar tahlil qilingan. Yo'l infratuzilmasi holati, transport oqimi intensivligi, yo'l-transport hodisalari (YTH) sabablari hamda harakat xavfsizligini oshirish bo'yicha takliflar ilmiy asosda yoritilgan. Tadqiqot natijalari hududiy yo'l xavfsizligini yaxshilashga xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: yo'l harakati xavfsizligi, YTH, transport oqimi, yo'l infratuzilmasi, profilaktika.

KIRISH

Yo'l harakati xavfsizligini ta'minlash bugungi kunda transport tizimining eng dolzarb muammolaridan biridir. Farg'ona-Vodil yo'nalishi aholi zich joylashgan hududdan o'tganligi, transport oqimining yuqoriligi va ayrim yo'l uchastkalarining murakkabligi bilan ajralib turadi. Ushbu omillar YTHlar sonining ortishiga sabab bo'lishi mumkin. Shu bois mazkur yo'nalishda harakat xavfsizligini ilmiy asosda o'rganish muhim ahamiyat kasb etadi.[1,2,6]

1. Farg'ona-Vodil yo'nalishining umumiy tavsifi

1-jadval

Farg'ona-Vodil yo'nalishining asosiy texnik ko'rsatkichlari	
Ko'rsatkichlar	Qiymati
Yo'nalish uzunligi	32 km
Yo'l toifasi	II-III toifa
Qatnov qismi kengligi	7-9 m
Harakat polosalari soni	2
Aholi punktlari soni	6 ta
O'rtacha sutkalik harakat (OSH)	8 000-12 000 avto/kun

2. Yo'l-transport hodisalarining tahlili

Farg'ona-Vodil yo'nalishida YTHlar asosan aholi punktlariga yaqin hududlarda va chorrahalarda sodir bo'ladi.

2-jadval

Yo'l-transport hodisalarining asosiy sabablari	
YTH sabablari	Ulushi, %
Tezlikni me'yoridan oshirish	34
Haydovchi e'tiborsizligi	27
Yo'l holatining qoniqarsizligi	18
Piyodalar harakati qoidabuzarligi	13
Boshqa omillar	8

3. Harakat xavfsizligiga ta'sir etuvchi omillar

3.1. Yo'l infratuzilmasi

- yo'l belgilarining yetarli emasligi;
- yoritish tizimining ayrim joylarda mavjud emasligi;

- piyodalar o'tish joylarining to'liq jihozlanmaganligi.

3.2. Transport oqimi va haydovchi omili

Transport oqimi notekis bo'lib, ayniqsa ertalab va kechki payt tig'izlashadi. Haydovchilarning tezlik rejimiga amal qilmasligi xavfsizlik darajasini pasaytiradi.[2,3,4,5,6]

4. Harakat xavfsizligini oshirish bo'yicha takliflar

3-jadval

Xavfsizlikni oshirish bo'yicha tavsiya etiladigan chora-tadbirlar	
Chora-tadbirlar	Kutilayotgan natija
Qo'shimcha yo'l belgilarini o'rnatish	YTH kamayishi
Piyodalar o'tish joylarini yoritish	Piyodalar xavfsizligi
Sun'iy notekisliklar (tormozlagichlar)	Tezlik pasayishi
Videokuzatuv va radarlar o'rnatish	Qoidabuzarlik kamayishi
Profilaktik targ'ibot ishlari	Haydovchi madaniyati oshishi

Xulosa

Farg'ona-Vodil yo'nalishida avtomobillar harakat xavfsizligini ta'minlash kompleks yondashuvni talab etadi. Yo'l infratuzilmasini yaxshilash, texnik vositalardan foydalanish va haydovchilar o'rtasida profilaktik ishlarni kuchaytirish orqali YTHlar sonini sezilarli darajada kamaytirish mumkin. Tadqiqot natijalari hududiy yo'l harakati xavfsizligini oshirishga amaliy yordam beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Mirziyoyev Sh.M. Yo'l harakati xavfsizligini ta'minlash bo'yicha davlat siyosati. — Toshkent, 2023.
2. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi. "Yo'l harakati xavfsizligini ta'minlash to'g'risida"gi qonun. — Toshkent.
3. Qodirov A.Q., Rahmonov B.S. Yo'l harakati xavfsizligi asoslari. — Toshkent: O'qituvchi, 2024.
4. Ismoilov J.X. Avtomobil yo'llari va harakat xavfsizligi. — Toshkent: Fan va texnologiya, 2024.
5. Raximov U.R. Avtomobil yo'llarida yo'l-transport hodisalarini tahlil qilish usullari. — Toshkent, 2023.
6. Yo'l harakati xavfsizligi bosh boshqarmasi ma'lumotlari. Hududiy YTH statistik tahlil hisobotlari. — Farg'ona viloyati, 2020–2024 yy.

AVTOMOBIL DVIGATELIDA UCHRAYDIGAN NOSOZLIKLAR VA ULARNI BARTARAF ETISH USULLARI

Rasulov Abrorjon Iskandar o'g'li
Meliqo'ziyev Azizbek Abduraxmonjon o'g'li
Alijonov Abdusattor G'anijon o'g'li

Annotatsiya: Ushbu maqolada ichki yonuv dvigatellarida uchraydigan asosiy nosozlik turlari, ularning kelib chiqish sabablari hamda bartaraf etish usullari ilmiy-texnik nuqtayi nazardan tahlil qilingan. Dvigatelning mexanik, yoqilg'i ta'minoti, sovitish va moylash tizimlaridagi nosozliklar alohida ko'rib chiqilib, ularni oldini olish bo'yicha amaliy tavsiyalar berilgan.

Kalit so'zlar: ichki yonuv dvigateli, nosozlik, yonish jarayoni, moylash tizimi, sovitish tizimi, diagnostika.

KIRISH

Avtomobil dvigateli transport vositasining asosiy energetik qurilmasi hisoblanadi.

Uning texnik holati avtomobilning ishonchligi, yoqilg'i tejamkorligi va ekologik ko'rsatkichlariga bevosita ta'sir ko'rsatadi.

Dvigatel ekspluatatsiyasi jarayonida turli mexanik va termik yuklamalar ta'sirida nosozliklar yuzaga keladi.

Ushbu nosozliklarni o'z vaqtida aniqlash va bartaraf etish dvigatel xizmat muddatini uzaytiradi.[1,2]

1. Dvigatelda uchraydigan asosiy nosozliklar

1.1. Mexanik nosozliklar

Mexanik nosozliklar dvigatel detallari yeyilishi yoki sinishi natijasida yuzaga keladi.

Ularga quyidagilar kiradi:

- porshen halqalarining yeyilishi;
- klapan mexanizmi nosozligi;
- krank vali va podshipniklarning shikastlanishi.

Belgilar: dvigatel quvvatining pasayishi, ortiqcha shovqin, moy sarfining oshishi.[3,5]

1.2. Yoqilg'i ta'minoti tizimidagi nosozliklar

Yoqilg'i tizimidagi nosozliklar yonish jarayonining buzilishiga olib keladi. Asosiy sabablari:

- yoqilg'i filtrining tiqilib qolishi;
- forsunka (purkagich)larning nosozligi;
- yoqilg'i nasosining yetarli bosim bermasligi.

Belgilar: dvigatelning notekis ishlashi, qiyin ishga tushishi, yoqilg'i sarfining oshishi.[4,6]

1.3. Sovitish tizimidagi nosozliklar

Sovitish tizimi dvigatel haroratini me'yorida ushlab turadi. Nosozliklar quyidagi holatlarda yuzaga keladi:

- radiatorning ifloslanishi;
- termostat ishdan chiqishi;
- sovitish suyuqligi sizib chiqishi.

Belgilar: dvigatelning qizib ketishi, quvvat yo'qotilishi. [7,10]

1.4. Moylash tizimidagi nosozliklar

Moylash tizimi detallarning ishqalanishini kamaytiradi. Nosozlik sabablari:

- moy nasosining ishdan chiqishi;
- moy filtrining tiqilib qolishi;
- sifatsiz yoki eskirgan moydan foydalanish.

Belgilar: dvigatelning qizishi, metall ishqalanish shovqinlari. [5,6,7,9]

2. Nosozliklarni bartaraf etish usullari

2.1. Diagnostika ishlari

Dvigatel nosozliklarini bartaraf etishda dastlab kompyuter diagnostikasi va mexanik tekshiruvlar o'tkazilishi lozim. Bu usul nosozlikni aniq aniqlash imkonini beradi.

2.2. Texnik xizmat ko'rsatish

- Dvigatel moyini belgilangan muddatda almashtirish;
- filtrlarni muntazam tozalash yoki yangilash;
- sovitish suyuqligini nazorat qilish.

2.3. Ta'mirlash va almashtirish

Yeyilgan yoki ishdan chiqqan detallarni qayta tiklash yoki yangisiga almashtirish dvigatel ish faoliyatini tiklaydi. [1,3,7,9]

Xulosa

Avtomobil dvigatelida uchraydigan nosozliklar asosan noto'g'ri ekspluatatsiya va texnik xizmatning yetarli darajada bajarilmasligi natijasida yuzaga keladi.

Dvigatelni muntazam tekshirish, sifatli yoqilg'i va moydan foydalanish hamda o'z vaqtida ta'mirlash ishlari olib borish nosozliklarning oldini olishda muhim ahamiyatga ega.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Xudoyberdiyev A.A. Ichki yonuv dvigatellari nazariyasi va hisoblash asoslari. — Toshkent: Fan va texnologiya, 2018.
2. Qodirov B.Q., Karimov S.R. Avtomobil dvigatellari va ularning ekspluatatsiyasi. — Toshkent: O'qituvchi, 2019.
3. Ismoilov J.X. Avtomobillar texnik ekspluatatsiyasi. — Toshkent: Fan, 2022.
4. Pulatov R.Sh. Ichki yonuv dvigatellariga texnik xizmat ko'rsatish va ta'mirlash. — Toshkent, 2021.
5. Heywood J.B. Internal Combustion Engine Fundamentals. — New York: McGraw-Hill, 2023.
6. Bosch. Automotive Handbook. — Stuttgart: Robert Bosch GmbH, 2020.
7. Maleev V.L., Hartman J.B. Diesel and Gasoline Engine Analysis. — New York: McGraw-Hill, 2019.
8. ГОСТ 18509-88. Двигатели. Техник holatini baholash me'yorlari.

9. ISO 3046. Reciprocating internal combustion engines – Performance.

10. O'zbekiston Respublikasi Avtomobil transporti agentligi ma'lumotlari. Texnik nosozliklar bo'yicha tahliliy hisobotlar, 2023–2024 yy.

THE ROLE OF EXTERNAL FACTORS IN THE PROGRESSION OF ARTICULAR SYNDROME IN RHEUMATOID ARTHRITIS

Salimova G.X

Tashkent State Medical University

INTRODUCTION

Rheumatoid arthritis (RA) represents one of the most significant medical and social problems in modern rheumatology. According to global statistics, the prevalence of RA is 10 million cases, with 50-55% of patients becoming disabled within the first five years of disease onset. The epidemiological characteristics of RA demonstrate substantial variability depending on the geographical and ecological features of the region of residence.

Aim of the study. To evaluate the impact of environmental factors in various regions of Uzbekistan on the nature and severity of joint syndrome in patients with rheumatoid arthritis.

Materials and methods. The study included 360 patients with a confirmed diagnosis of RA (mean age 52.6 ± 9.3 years, disease duration 7.5 ± 4.6 years). Participants were stratified by geographical region as follows: zone I (northern region) - Tashkent city (n=119); zone II (western region) - Khorezm region (n=85); zone III (eastern region) - Namangan region (n=79); zone IV (southern region) - Surkhandarya region (n=75).

To assess the relationship between environmental factors and the progression of RA, methods of variance and correlation analysis were employed. Integral indicators of negative environmental impact were used: air pollution index (ψ , psi), water pollution index (σ , sigma), and soil pollution index (ω , omega). These indicators were compared with the quantitative and clinical characteristics of the examined patients (parameter F) and integral criteria of the ecological state of the analyzed regions of Uzbekistan (parameter G).

Results. According to current understanding, toxic substances enter the human body not only directly through air and water, but also indirectly - through plant and animal products contaminated from soil. Soil microelements determine the mineral composition of plants and animal tissues, acting as a biogeochemical factor. Consequently, the mineral and chemical composition of soil has a positive or negative impact on metabolic processes in the human body, influencing the course of various pathological conditions, including RA. The results of the dispersion analysis demonstrated that the content of nickel, fluorine, and aluminum in soil, as well as the concentration of sulfates among toxic trace elements in the living areas of RA patients, have a statistically significant influence on the G parameter. Significant direct correlations were established between the G indicator and the levels of nickel ($r=0.69$; $p<0.05$), fluorine ($r=0.77$; $p<0.05$), and aluminum ($r=0.71$; $p<0.05$) in soil, while an inverse correlation was found with zinc concentration ($r=-0.66$; $p<0.01$).

According to one-factor dispersion analysis, the integral indicator of soil contamination with nickel affects the radiological stage of the disease, as well as the Ritchie and Larsen indices. It should be noted that there is a significant correlation between the

values of ω and the characteristics of the articular syndrome, while the localization of joint damage is associated with an increased content of aluminum in the soil.

In conditions of high soil salinity (ω at $G > 2$, characteristic of region II), there is a pronounced correlation with tenosynovitis ($r=0.84$; $p=0.033$), ligamentosis ($r=0.97$), Baker's cyst ($r=0.77$; $p=0.054$), and Hoffa's fat pad ($r=0.91$; $p=0.023$). These results indicate that an increase in soil salinity is associated with the exacerbation of anatomical defects in joint structures. At the same time, no statistically significant relationship was established between the characteristics of articular syndrome in RA and the content of sulfates and phosphates in drinking water (parameter F , $p > 0.05$).

Conclusion. The obtained data indicate the significant role of unfavorable environmental factors in the region of residence in the accelerated development of articular syndrome in rheumatoid arthritis (RA), its aggressiveness, and radiological progression. The accumulation of nickel and aluminum in the soil contributes to the activation of mechanisms for early destruction of joint structures, while a high degree of soil salinity exacerbates anatomical defects, and zinc deficiency leads to a decrease in the functional activity of the joints.

LAVANDA O'SIMLIGINING BIOLOGIK XUSUSIYATLARI VA TIBBIYOTDA QO'LLANILISHI

БИОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ РАСТЕНИЯ ЛАВАНДЫ И ЕЁ ПРИМЕНЕНИЕ В МЕДИЦИНЕ

BIOLOGICAL CHARACTERISTICS OF THE LAVENDER PLANT AND ITS USE IN MEDICINE

Mirzayeva Mutabar Azamovna

Farg'ona davlat universiteti dotsenti

Muxtorova Mohinur Dilshodjon qizi

Farg'ona davlat universiteti talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada lavanda (*Lavandula*) o'simligining biologik xususiyatlari, ya'ni morfologik va anatomik tuzilishi, o'sish va rivojlanish bosqichlari hamda ekologik omillarga bo'lgan talablari batafsil yoritilgan. Shuningdek, lavandaning kimyoviy tarkibi, ayniqsa efir moylari, flavonoidlar va boshqa biologik faol moddalarga boyligi ilmiy manbalar asosida tahlil qilingan. Maqolada lavandaning tibbiyotda tinchlantiruvchi, yallig'lanishga qarshi, antiseptik, antibakterial va og'riq qoldiruvchi vosita sifatida qo'llanilishi, shuningdek, asab tizimi, teri kasalliklari va nafas yo'llari bilan bog'liq muammolarni davolashdagi ahamiyati haqida ma'lumotlar keltirilgan. Tadqiqot natijalari lavandaning zamonaviy tibbiyot hamda xalq tabobatida muhim dorivor o'simlik sifatida keng qo'llanilishini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: Lavanda, biologik xususiyatlar, dorivor o'simlik, efir moylari, kimyoviy tarkib, tibbiyotda qo'llanilishi, xalq tabobati.

Аннотация: В данной статье подробно рассмотрены биологические особенности растения лаванды (*Lavandula*), включая её морфологическое и анатомическое строение, этапы роста и развития, а также требования к экологическим факторам. Кроме того, на основе научных источников проанализирован химический состав лаванды, в частности её богатство эфирными маслами, флавоноидами и другими биологически активными веществами. В статье освещено применение лаванды в медицине как седативного, противовоспалительного, антисептического, антибактериального и обезболивающего средства. Также приведены сведения о значении лаванды при лечении заболеваний нервной системы, кожных и дыхательных путей. Результаты исследования подтверждают широкое использование лаванды как важного лекарственного растения в современной медицине и народной терапии.

Ключевые слова: Лаванда, биологические особенности, лекарственное растение, эфирные масла, химический состав, применение в медицине, народная медицина.

Abstract: *This article comprehensively examines the biological characteristics of the lavender plant (Lavandula), including its morphological and anatomical structure, stages of growth and development, and environmental requirements. In addition, the chemical composition of lavender, particularly its richness in essential oils, flavonoids, and other biologically active compounds, is analyzed based on scientific sources. The article highlights the use of lavender in medicine as a sedative, anti-inflammatory, antiseptic, antibacterial, and analgesic agent. It also provides information on the significance of lavender in the treatment of nervous system disorders, skin diseases, and respiratory tract conditions. The research findings confirm the widespread use of lavender as an important medicinal plant in modern medicine and traditional therapy.*

Key words: *Lavender, biological characteristics, medicinal plant, essential oils, chemical composition, medical application, traditional medicine.*

KIRISH

Hozirgi kunda dorivor o'simliklarni o'rganish va ularning tibbiyotdagi ahamiyatini chuqur tadqiq etish dolzarb masalalardan biri hisoblanadi.

Tabiiy manbalarga asoslangan dori vositalariga bo'lgan talabning ortib borishi dorivor o'simliklarning biologik xususiyatlari, kimyoviy tarkibi va shifobaxsh xususiyatlarini ilmiy asosda o'rganishni taqozo etmoqda.

Shu jihatdan lavanda (Lavandula) o'simligi o'zining xushbo'y ifori, biologik faol moddalarga boyligi hamda keng terapevtik ta'siri bilan alohida ahamiyat kasb etadi.

Lavanda— labguldoshlar oilasiga mansub buta yoki doim yashil chala butalar turkumga kiruvchi, efir moyli o'simlik.

O'rta Dengiz sohillarida 25 dan ortiq turi uchraydi. Asosan, Fransiya, Italiya, Ispaniya, Vengriya, Moldova, Qrim, Rossiyaning Krasnodar o'lkasida ensiz bargli lavanda(lavanda angustifolia) turi yetishtiriladi.

Lavandaning yangi to'pgulida 1,2 — 2,3% efir moyi mavjud.

Parfyumeriya, oziq-ovqat sanoati, tibbiyotda qo'llanadi.

Lavanda yorug'sevar, qurg'oqchilikka chidamli o'simlik bo'lib 30° sovuqqa ham chidaydi.

Qalamchasidan ko'paytiriladi.

Ildizi 40—50 ta uzun ipsimon ildizchalardan iborat. Tuproqqa 2 m chuqur kirib boradi. Sershox, bir tupida 400—800 ta poya hosil qiladi.

Mevasi qo'shaloq, 4 ta yong'oqchadan iborat, rangi sariq — jigarrang.

Ekilgan ko'chatlardan 2-yildan boshlab 20—25 yilgacha hosil olinadi. Har 6—7 yilda lavandazorlar yoshartiriladi.

Lavandaning kelib chiqish markazi O'rta yer dengizidir. G'arbiy Hindistonga cho'zilgan tor chiziqda tabiiy holda ko'proq o'sadi.

Lavanda deyarli barcha Yevropada, Janubiy va Shimoliy Afrikada, tropiklarida katta maydonlarda, Avstraliya, Osiyo va Amerika mamlakatlarining tog'li hududlarida yetishtiriladi. Lavandaning ko'p yillik butasimon shakllari Lamiaceae oilasining vakillari hisoblanadi.

Uning ildiz tizimi juda kuchli rivojlangan.

Yuqori qismida kuchli tarvaqaylab ketgan.

Asosiy skelet ildizlari ikki metr chuqurlikka kiradi. Voyaga yetgan o'simliklarda magistral yerga yaqin joyda shoxlana boshlaydi va deyarli sezilmaydi. Yog'ochli pastki shoxlari, bir necha marta shoxlangan va kamarli, kulrang-jigarrang po'stlog'iga ega.

Mazkur maqolaning asosiy maqsadi lavanda o'simligining biologik xususiyatlarini ilmiy jihatdan yoritish, uning morfologik va anatomik tuzilishini tahlil qilish hamda tibbiyotda qo'llanilish sohalarini ko'rsatib berishdan iborat.

Tadqiqot natijalari lavandaning zamonaviy tibbiyot va xalq tabobatida muhim dorivor o'simlik sifatidagi ahamiyatini ochib berishga xizmat qiladi.

ADABIYOTLAR TAHLILI

Dorivor o'simliklarni o'rganish, ularning biologik xususiyatlari va tibbiyotdagi ahamiyatini yoritish ko'plab olimlarning tadqiqotlarida muhim o'rin egallagan.

Xususan, Atabaeva X.N. va Umarova N.S. tomonidan yozilgan "Lekarstvennaya rasteniya" asarida dorivor o'simliklarning umumiy tasnifi, biologik xususiyatlari hamda ularning xalq va zamonaviy tibbiyotdagi ahamiyati keng yoritilgan.

Ushbu manbada lavanda kabi efir moyli o'simliklarning shifobaxsh xususiyatlariga alohida e'tibor qaratilgan.

Ahmedov O., Ergashev A. va Abzalov A.A. muallifligidagi "Dorivor o'simliklar va ularni yetishtirish texnologiyasi" darsligida dorivor o'simliklarni yetishtirish, parvarishlash va xom ashyo olish texnologiyalari batafsil bayon etilgan.

Mazkur manba lavandaning agrotexnik talablari, iqlim va tuproq sharoitlariga moslashuvi hamda hosildorligini oshirish masalalarini o'rganishda muhim ilmiy asos bo'lib xizmat qiladi.

Otabaeva X.N. va hammualliflar tomonidan yaratilgan "Botanika" darsligida o'simliklarning morfologik va anatomik tuzilishi, fiziologik jarayonlari hamda ekologik moslanish xususiyatlari yoritilgan.

Ushbu asarda berilgan umumiy botanika bilimlari lavandaning biologik xususiyatlarini ilmiy jihatdan tahlil qilishda nazariy asos vazifasini bajaradi.

Tahlil qilingan adabiyotlar shuni ko'rsatadiki, lavanda o'simligi biologik jihatdan qimmatli bo'lib, uni yetishtirish, ko'paytirish va tibbiyotda qo'llash masalalari yetarli darajada o'rganilgan.

Shu bilan birga, mavjud ilmiy manbalarni tizimli tahlil qilish lavandaning biologik xususiyatlari va tibbiyotdagi ahamiyatini yanada chuqurroq yoritish zarurligini ko'rsatadi.

NATIJA VA MUHOKAMA

Tabiiy sharoitda lavandani Shimoliy va Sharqiy Afrika, Arabiston, Yevropaning janubi, Avstraliya va Hindiston davlatlarida uchratish mumkin. Barcha mamlakatlarda ham lavandaning 2 xil turi o'stiriladi. Dorivor yoki tor bargli lavanda va keng bargli lavanda. Lavanda lotinchadan olingan bo'lib, "lava" - "yuvish" deb tarjima qilingan.

Tarkibida efir moyi bo'lganligi uchun hozirgi vaqtda ko'p maqsadlarda ishlatiladi. "Haqiqiy" (*Lavandula angustifolia*) deb ham ataladi. Buta yarim sharsimon shaklga ega va balandligi 50-70 santimetr ga etadi, diametri 60-80 sm. Barglarining uzunligi 2,5-6,5 santimetr, kengligi esa 1,1 dan 5,0 mm gacha.

To'p gullari boshhoqsimon. Bitta o'simlikda pedunkullar soni 40 dan 1000 tagacha etadi. Gullash, o'z navbatida, qarama-qarshi joylashgan burmalardan (4-12 dona) iborat. Ularning har birida 7-20 ta kichik biseksual gullar mavjud. Naychali kosa ko'p sonli tuklar bilan qoplangan.

Ikki labli quvurli gultoji to'q binafsha yoki oq rangga ega. Ular to'liq ochilishidan oldin lavandaning gullarini yig'ib olinadi va ular bir necha oy davomida mahkam yopiq va xushbo'y qoladi. Lavanda gulining uzoq vaqt saqlanadigan xushbo'y hidi va parvarish qilish qobiliyatidan foydalaniladi, barcha navlarni va gullarni lavanda ustunlar yoki o't pashshalarini tayyorlash uchun kesib olinadi. Mevasi silliq va mayda bir urug'li yong'oq, oval shaklda.

Qadimda uni yuvish vositasi sifatida ishlatib kelingan. Tor bargli lavandadan kosmetikada, damlamalar tayyorlashda, tayyor mahsulotlar va efir moylari ishlab chiqarishda foydalaniladi. Lavandaning asosiy dorivor ahamiyati uning tarkibidagi efir moylari, flavonoidlar, kumarinlar va boshqa biologik faol moddalarga bog'liqdir. Ushbu moddalar organizmga tinchlantiruvchi, yallig'lanishga qarshi, antiseptik, antibakterial hamda og'riq qoldiruvchi ta'sir ko'rsatadi.

Shu sababli lavanda preparatlari asab tizimi kasalliklari, uyqusizlik, stress holatlari, teri va nafas yo'llari bilan bog'liq kasalliklarni davolashda ishlatiladi. Lavanda kuchli antioksidantlarga boy o'simlikdir. U tarkibida flavonoidlar, fenol kislotalar va eugenol kabi moddalar mavjud bo'lib, ular hujayralarni erkin radikallar ta'siridan himoya qiladi. Bu xususiyat lavandani yallig'lanishning oldini olishda va saraton kabi kasalliklar xavfini kamaytirishda foydali qiladi. U ko'pincha tabiiy antidepressant sifatida ishlatiladi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, lavanda aromaterapiya orqali kayfiyatni ko'tarish va stressni kamaytirish xususiyatiga ega.

U nerv tizimini tinchlantirib, uyquni yaxshilaydi va asabiylikni kamaytiradi. Bu uning yengil va o'rta darajadagi depressiyani davolashda yordam berishiga sabab bo'ladi. Lavanda uxlashni yaxshilashda samarali bo'lib, insonning uyqu sifatini yaxshilashga yordam beradi. Uning hididan foydalanish uyquni tinchlantirishga, bosh og'rig'ini kamaytirishga va uxlab qolishni osonlashtirishga yordam beradi. Bu xususiyat uning inson salomatligi uchun muhim ahamiyatga ega.

Lavanda teri uchun ham juda foydalidir. U antiseptik va yallig'lanishga qarshi xususiyatlarga ega bo'lib, akne va boshqa teri kasalliklarini davolashda qo'llaniladi. Lavanda yog'i terini namlantirib, ajinlarni kamaytirishga yordam beradi va terining sog'lom va porloq ko'rinishini yaxshilaydi. U og'riqni kamaytirish uchun ham ishlatiladi. Uning yallig'lanishga qarshi xususiyatlari tufayli, lavanda yog'ini massaj qilish orqali mushak og'riqlari va bosh og'rig'ini kamaytirish mumkin.

Shuningdek, lavanda ularning kognitiv faoliyatga ham ta'sir ko'rsatishi mumkin, masalan, bosh og'rig'ini yoki mushaklarning spazmlarini yengillashtirishda yordam beradi.

Qon aylanishini yaxshilaydi va yurak salomatligini qo'llab-quvvatlashga yordam beradi. Uning foydali moddalaridan biri eugenol, u qon tomirlarining kengayishiga yordam berishi mumkin, bu esa qon bosimini pasaytirishga yordam beradi.

XULOSA

U efir moylari, flavonoidlar va boshqa biologik faol moddalar bilan boy bo'lib, tinchlantiruvchi, yallig'lanishga qarshi, antiseptik va og'riq qoldiruvchi vosita sifatida tibbiyotda keng qo'llaniladi. Shu bilan birga, lavanda xalq tabobatida ham uzoq yillardan beri samarali dori sifatida ishlatiladi.

Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, lavandaning agroteknik jihatdan yetishtirilishi va xom ashyo sifatini Lavanda (Lavandula) o'simligi biologik jihatdan boy va dorivor xususiyatlarga ega. ta'minlash uning sanoat miqyosida qo'llanilishini yanada samarali qiladi.

Natijada, lavanda nafaqat tabiiy go'zallik manbai, balki ilmiy jihatdan tasdiqlangan dorivor o'simlik sifatida ham yuqori ahamiyatga ega.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Atabaeva X.N., Umarova N.S. Lekarstvennaya rasteniya.
2. Ahmedov O. Ergashev A., Abzalov A.A. Dorivor osimliklar va ularni yetishtirish texnologiyasi. Darslik. Toshkent. 2008. 232 b.
3. Otabaeva X.N. va boshqalar. Botanika. T., Trud, 2000.

4. Boriev X. Ch., Dosmuratova S.I. Qishloq xo‘jaligi ekinlarining urug‘chiligi. Toshkent. Mexnat, 2000 yil.
5. To‘xtaev B.Yu., Maxkamov T.X., To‘laganov A.A., Mamatkarimov A.I., Maxmudov A.V., Allayarov M.O. Dorivor va oziq-ovqat osimliklari plantatsiyalarini tashkil etish va xom ashyoni xarid qilish boyicha ko‘rsatmalar. - Toshkent, 2015. 144 b.

MODERN APPROACH TO THE PROBLEM OF CREATIVITY

Tangirova Munisa Ulug'bek qizi

3rd year student of Jizzakh State Pedagogical University. munisaeshtemirova4@gmail.com

Abdurakhmonova Dinara Yusupovna

Scientific supervisor: Doctor of Philosophy (PhD) in Pedagogical Sciences

Abstract: *This article discusses the essence of the concept of creativity. Development of creative abilities. Opportunities for developing creative imagination in primary school students.*

Keywords: *Creativity, creativity, ability, creative ability, imagination, development, concept, essence, development of creative abilities. Primary school students, opportunities for developing creative imagination*

Annotatsiya: *Ushbu maqola Kreativlik tushunchasining mohiyati. Ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish. Boshlang'ich sinfo'quvchilarida ijodiy tasavvurni rivojlantirish imkoniyatlari haqida fikr yuritadi*

Kalit so'zlar: *Kreativlik, ijod, qobiliyat, ijodiy qobiliyat, tasavvur, rivojlanish, tushuncha, mohiyati, ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish. Boshlang'ich sinf o'quvchilari, ijodiy tasavvurni rivojlantirish imkoniyatlari*

Аннотация: *В данной статье рассматривается сущность понятия творчества. Развитие творческих способностей. Возможности развития творческого воображения учащихся начальной школы.*

Ключевые слова: *Творчество, креативность, способность, творческие способности, воображение, развитие, концепция, сущность, развитие творческих способностей. Учащиеся начальной школы, возможности для развития творческого воображения.*

Creativity (lat., eng. “create” – creation, “creative” creator, creator) – characterizes the individual's readiness to generate new ideas and expresses the meaning of creative ability, which is part of giftedness as an independent factor. A person's creativity is manifested in his thinking, communication, emotions, and certain types of activity. Creativity characterizes the individual as a whole or its specific features, mental acuity. Creativity is also reflected as an important factor of giftedness.

According to the American psychologist P. Torrens, creativity is the formulation of problems or scientific hypotheses; testing and changing the hypothesis; identifying the problem based on the formation of decision results; expressing sensitivity to the contradiction between knowledge and practical actions in finding a solution to the problem. Like any other quality (virtue), creativity is not formed at once. Creativity is consistently formed and developed at certain stages.

The possession of creative qualities by a teacher directs his personal abilities, natural and social strength to the high-quality, effective organization of professional activities. The

possession of creative qualities by teachers working in the higher education system helps them to create new ideas that differ from the traditional approach to organizing educational and training processes, not to think in a stereotyped way, to be original, to take initiative, and not to tolerate uncertainty. Therefore, a teacher with creative qualities focuses on a creative approach to organizing his or her professional activities, being active in creating new, progressive ideas that serve to develop the educational activities and personal qualities of future teachers, independently studying advanced pedagogical achievements and experiences, as well as having the experience of constantly and consistently exchanging ideas with colleagues about pedagogical achievements.

Usually, teachers' creative abilities are ensured through the pursuit of solving pedagogical problems, the implementation of scientific research or scientific projects, and the achievement of mutual creative cooperation.

A teacher does not become a creator by itself. His creative abilities are formed over a certain period of time through consistent study and work on himself, and it gradually improves and develops. As with any specialist, the foundation for future teachers to have creative abilities is laid during their student years and is consistently developed in the organization of professional activity. In this regard, it is important for a teacher to direct himself to creative activity and be able to effectively organize this activity. When organizing creative activity, a teacher should pay special attention to solving problematic issues, analyzing problematic situations, and also creating creative products of a pedagogical nature.

When solving problematic issues and situations, the teacher's creative approach to finding a solution to the problem helps him develop emotional-volitional qualities. By setting problematic issues before him, the teacher encounters evidence that contradicts his existing knowledge and life experience. As a result, he feels the need to work on himself, to study independently. The teacher's research work and the implementation of scientific or creative projects further develop his creative potential.

This topic has been studied by many scientists and abroad, and many analyzes have been conducted. The formation of a creative personality can be defined as the development of a person in the direction of creative activity and the creation of creative products that are performed in a mutually beneficial way. The pace and scope of this process depend on biological and social factors, the activity and creative qualities of the person, as well as existing conditions, vital and professionally conditioned events. In modern conditions, it is necessary for a teacher to have creative qualities.

The concept of creativity (lat., eng. "create" - creation, "creative" - creator, creator) when translated from English means creativity. Creativity can be defined as: striving for creativity, a creative approach to life, constant critical reflection and analysis of oneself. Based on modern psychological and pedagogical dictionaries, a teacher's creativity can be defined as the level of his thoughts, sensations, communication, a particular type of activity, a creative approach, and knowledge. Creativity is responsible for reproducing existing information in a person and creating an infinitely new model of it. Paul Torrance, known as the "father of creativity", identified four creativity skills.

His research shows that it is possible to form and assess these creative skills: 1. Fluency. It is based on the word "many" - the ability to come up with many ideas. 2. Adaptability. The skill of coming up with different ideas is based on the word change. 3. Originality. The skill of coming up with an idea that is different from others, that stands out, is based on the word unique. 4. Creativity. The skill of extending ideas is based on the word addition. In creativity classes, these skills intersect when educators are asked to come up with great ideas (originality); extend them (development); or compare and find connections in them (adaptability).

Patti Drepeau also points out four ways to successfully develop creative qualities in a person:

- Formation of creative thinking skills;
- Development of practical creative action skills;
- Organization of creative activity processes;
- Use of creative products (developments).

● According to foreign educators, in particular, Patti Drapeau, the creativity of a person, especially a teacher, inspires others to organize their creative process.

Developing creativity in future teachers Future teachers should... - be interesting; - have complex tasks; - have a clear goal and time frame Future teachers should... - understand that creativity creates a sense of imbalance; - help get rid of anxiety and fear; - help develop creative thinking skills with other skills; - guide, not "rescue" Future teachers should... - encourage through conversations; - provide constructive feedback; - introduce new instructions Future teachers should... - be able to develop other types of creativity in themselves; - be able to work in a group; - creating an environment that will be a foundation for emotionally free and positive thoughts. Many approaches and methods in the education system are still focused not on creative thinking, but on interpretation and analysis, that is, on understanding and correctly conveying the information provided, and, if possible, on generalizing several pieces of information and drawing conclusions.

As is known in childhood, a child's imagination and imagination play a very important role. But how many people think about the need to develop children's creative abilities. Unfortunately, many adults do not pay enough attention to the development of a child's imagination, which significantly limits the possibilities of children in the future. Creativity plays a very important role in the life of every person. Imagination and fantasy help people both in relationships and at work, but most importantly, creative people are able to express themselves, which helps them succeed in any business. So, even if the child does not suffer from a lack of imagination, parents should pay attention to the development of their creative abilities.

The main development of creative abilities in everyday life is carried out through the game. In the game, children are likely to like games that are able to determine the most interesting sphere of activity for children. Therefore, the game is one of the main ways to determine creative abilities. Psychologists have developed special tests in the form of a game that allow you to determine the level of development of your imagination and the child's way of thinking. Some children act with the power of imagination, while others are more

inclined to capture images from memory. Sometimes children refuse to participate in such games, which indicates the need for a special approach to the child. Creating the necessary conditions for the development of children's creative abilities also plays a big role. Parents should not only give the child the opportunity to develop, but also take an active part in it. In no case can you put pressure on the child, allow him to play the game or engage in applied art. In particular, this mistake is permissible with the development of musical abilities. Since the child's interest in music is not enough, parents rush to give him to a music school. In order to form any creative abilities in children, it is necessary not only to identify the baby's inclinations, but also to carry out serious work that will strengthen the desire to develop in the right direction.

Methods and means of developing children's creative abilities

You can use almost all surrounding objects and situations as a means of developing creative abilities. Creativity means creating, creating. Therefore, the main goal of the child's lessons is to teach him how to portray and understand what he discovered in the end. Sometimes, without realizing it, we develop children's creative abilities through games and communication. However, consistency and methodicality are necessary for harmonious development.

For example, do not bring a child to a wedding, playing developmental games. If you feel that interest is starting to weaken you, leave the game. But long-term breaks are also not allowed.

The best way to create a program for developing children's creative abilities is to create a program for developing children's creative abilities. The program should include all methods of development - visual, verbal and practical. Visual methods include viewing any pictures, drawn or real. For example, when studying clouds, determine what they look like.

Verbal methods include various forms of communication, stories, conversations. For example, the joint composition of fairy tales, in turn, thinks out a sentence on a plot. Practical methods include games, creating and using various models, and performing developmental exercises.

Combining all methods, you can achieve the comprehensive development of the child, which will have a positive effect on his intellectual abilities.

REFERENCES:

1. G'afforova, F., & Abduraxmonova, D. (2025). Boshlang'ich sinf o'quvchilarida ijodiy tafakkurni shakllantirish. *World of science*, 8(4), 265-268.
2. Гаффорова, Ф., Эргашева, Р., & Абдурахмонова, Д. (2025). Факторы развития талантливости учеников начальных классов. *Педагогика и психология в современном мире: теоретические и практические исследования*, 4(6), 44-45.
3. Abduraxmonova, D. (2025). Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilari o'quvchilarning nutqi ustida ishlash tizimi. *МАКТАBGACHA VA МАКТАB TA'LIMI JURNALI*, 3(2). В 24-26.

4. Abduraxmonova D. (2025). Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarini o'quvchilar yozma nutqiy kompetensiyalarini rivojlantirish usullarini qo'llashga tayyorlashning metodik jihatlari. *развитие и инновации в науке*, 4(3), 26-32.

KULDARA POLIMETALL MA'DANLASHUV MAYDONINING GEOLOGIK
TUZILISHI VA FOYDALI QAZILMALARI

Ziyayev F.Ch

TDMAU Neft-gaz va konchilik ishi kafedrası Katta o'qituvchisi ziyayevfozil@gmail.com

Xamroyev D.T

TDMAU Neft-gaz va konchilik ishi kafedrası FQKG22A guruh talabasi

dilshodxamroyev757@gmail.com

Anotatsiya: Ushbu maqolada Kuldara polimetall ma'danlashuv maydonining geologik tuzilishi, stratigrafiyasi, tektonik xususiyatlari hamda foydali qazilmalarning joylanish qonuniyatlari tahlil qilinadi. Hududda olib borilgan geologik-qidiruv ishlarining natijalari asosida ruda tanalarining shakllanish sharoitlari yoritilib, ularning sanoat ahamiyati baholanadi. Tadqiqot natijalari xom ashyo bazasini kengaytirish va zahiralar balansini oshirishda muhim ilmiy-amaliy ahamiyatga ega.

Kalit so'zlar: *Kuldara, polimetall, geologik tuzilish, stratigrafiya, tektonika, ruda tanalari.*

KIRISH

So'nggi yillarda rangli va nodir metallarga bo'lgan ehtiyojning ortib borishi polimetall konlarini chuqurroq o'rganishni talab etmoqda. Shu nuqtayi nazardan, Kuldara polimetall ma'danlashuv maydoni geologik tuzilishining kompleks tahlili dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. Mazkur hudud murakkab tektonik sharoitda shakllangan bo'lib, undagi foydali qazilmalar turli geologik jarayonlar bilan chambarchas bog'liq.

Maqolaning asosiy maqsadi. Kuldara maydonining geologik tuzilishini tavsiflash, stratigrafik qatlamlar va tektonik elementlarni tahlil qilish, shuningdek, ruda hosil bo'lish jarayonlarini ilmiy asosda yoritishdan iborat.

Hududning geografik va geologik o'rni

Kuldara polimetall ma'danlashuv maydoni mintaqaning tog'li qismida joylashgan bo'lib, relyefi kuchli parchalangan. Hududning geologik rivojlanishi uzoq davom etgan tektonik va magmatik jarayonlar bilan tavsiflanadi. Maydon mintaqaviy geologik tuzilmalarning tutashgan qismida joylashganligi sababli, bu yerda turli yoshdagi jinslar keng tarqalgan.

Geologik xaritalash ishlarining natijalariga ko'ra, hududda cho'kindi, metamorfik va magmatik jinslar uchraydi.

Ularning o'zaro munosabati ruda tanalarining joylashuvi va sanoat ahamiyatini belgilovchi asosiy omillardan biri hisoblanadi.

Stratigrafiya

Kuldara maydonida bir necha stratigrafik komplekslar aniqlangan.

Eng qadimgi qatlamlar metamorfik jinslardan iborat bo'lib, ular keyingi geologik davrlarda hosil bo'lgan cho'kindi va magmatik jinslar bilan qoplangan.

Stratigrafik kesimda qumtoshlar, ohaktoshlar, slanetslar va vulkanogen jinslar muhim o'rin tutadi.

Ushbu qatlamlar ruda minerallashuvi uchun qulay muhit yaratgan. Ayrim stratigrafik gorizontlar polimetall ruda tanalarining asosiy joylashuv zonalari sifatida ajralib turadi.

Tektonik tuzilish

Hududning tektonik tuzilishi murakkab bo'lib, yoriqlar, burmalar va blokli tuzilmalar keng rivojlangan.

Asosiy tektonik elementlar ruda tanalarining shakllanishi va joylanishida muhim rol o'ynagan.

Yoriqlar tizimi orqali magmatik eritmalar va gidrotermal eritmalar harakatlangan bo'lib, natijada metallarning konsentratsiyalanishi yuz bergan.

Ayniqsa, shimoli-g'arbiy va janubi-sharqiy yo'nalishdagi yoriqlar ruda hosil bo'lish jarayonlari bilan bevosita bog'liqdir.

Magmatizm va metamorfizm

Kuldara maydonida magmatik faoliyat izlari aniq kuzatiladi. Intruziv va effuziv jinslar ruda hosil bo'lish jarayonlarida asosiy manba sifatida xizmat qilgan. Magmatik intruziyalar atrofidagi kontakt zonalarida metamorfizm kuchli namoyon bo'lgan. Metamorfik jarayonlar natijasida jinslarning fizik-kimyoviy xususiyatlari o'zgargan va bu holat foydali komponentlarning qayta taqsimlanishiga olib kelgan.

Natijada polimetall ruda tanalarining sanoat jihatdan qimmatli turlari shakllangan.

Ruda tanalari va ularning tarkibi

Hududda aniqlangan ruda tanalari asosan tomirli va linzali shaklda bo'lib, ular qo'rg'oshin, rux, mis va boshqa rangli metallarga boy.

Ruda minerallari tarkibida galenit, sfalerit, xalkopirit kabi minerallar keng tarqalgan.

Ruda tanalarining joylanishi stratigrafik va tektonik omillar bilan belgilanadi. Ularning qalinligi va uzunligi turlicha bo'lib, ayrim uchastkalarda sanoat miqyosida qazib olish imkonini beradi.

Xulosa

O'tkazilgan tahlillar shuni ko'rsatadiki, Kuldara polimetall ma'danlashuv maydoni murakkab geologik tuzilishga ega bo'lib, foydali qazilmalarning shakllanishi stratigrafik, tektonik va magmatik jarayonlar bilan chambarchas bog'liq.

Hududdagi ruda tanalari sanoat ahamiyatiga ega bo'lib, ularni yanada chuqurroq o'rganish xom ashyo bazasini kengaytirish va zahiralar balansini oshirishga xizmat qiladi.

Kelgusida qo'shimcha geologik-qidiruv ishlarini olib borish, zamonaviy geofizik va geokimyoviy usullarni qo'llash Kuldara maydonining iqtisodiy salohiyatini yanada oshirish imkonini beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Abdullayev A. va boshqalar. Geologiya asoslari. — Toshkent: Fan, 2018.
2. Karimov B. Rangli metall konlari geologiyasi. — Toshkent, 2020.
3. Geologik qidiruv ishlari bo'yicha hisobotlar. Kuldara maydoni, 2015–2022.
4. Xolmatov S. Tektonika va ruda hosil bo'lish jarayonlari. — Samarqand, 2019.

5. Saidov L.B., Qarshiyev Sh.X. "Geologik-geofizik materiallarni tahlil qilish va umumlashtirish hamda masofaviy tadqiqotlar o'tkazish asosida yashirin qo'rg'oshin-rux ma'danlashuvi obyektlarini aniqlash uchun Vaxshivar va Kuldara maydonlarining istiqbollarini o'rganish" 2011-2013-yillar.

QORAQALPOQ XALQ QO'SHIQLARIDA URF-ODAT AN'ALARINING IFODALANISHI.

Guzzal O'tepbergenova

Azada Jalg'asbaeva

O'zbekiston davlat san'at va madaniyat instituti Nukus filiali

Folklor asarlarini o'rganishning o'ziga xos xususiyatlari Ajdodlar tomonidan yaratilib, xalqimiz turmush tarziga singib ketgan an'ana, urf-odat va marosimlar bevosita folklor san'atida o'z ifodasini topgan. Folklor asarlarini sahnalashtirish bugungi kunda folklor san'atining serjilo janrlarini rivojlanishiga, talabalar qalbiga milliy ong, milliy g'urur, milliy iftihar kabi tuyg'ularni singdirishga zamin bo'ladi.

"An'ana" - tarixiy taraqqiyot jarayonida tabiiy va ijtimoiy ehtiyojlar asosida vujudga keladigan, ajdodlardan avlodlarga meros bo'lib o'tadigan, kishilar madaniy hayotiga ta'sir o'tkazadigan madaniy hodisadir. An'ana o'ziga xos ijtimoiy qoida tarzida kishilar ongiga singgan (umum yoki ma'lum guruh tomonidan), qabul qilingan tartib va qoidalar majmuasi hisoblanadi.

"Marosim" bu tushuncha nisbatan tor tushuncha bo'lib, u shu xalq hayotining ma'lum sohalarida omma tomonidan qabul qilingan, ko'pincha ramziy xarakterga ega bo'lgan va ma'lum kishilar majmui tomonidan maxsus uyushtiriladigan namoyishlardan iborat.

Shuningdek marosim inson hayotining moddiy va ma'naviy turmushining talab va ehtiyoji bilan yuzaga kelgan va keladigan hodisadir.

Har qanday marosim u yoki bu xalqning ma'lum bir tarixiy taraqqiyoti bosqichidagi ijtimoiy-iqtisodiy, siyosiy hamda madaniy rivojlanish darajasini ko'rsatuvchi asosiy belgilarni o'zida mujassamlashtirgan holda vujudga keladi va yashaydi.

Boshqacha qilib aytganda, marosim jamoa tomonidan qabul qilingan ramziy harakatlarga ega bo'lgan hayotiy tadbiridir.

Xalqimizning ko'p asrlik ma'naviy merosi sifatida vujudga kelgan marosimlar uzoq tarixiy yo'lni bosib o'tib, xalq hayotining ajralmas qismiga aylanib ulgurdi. Marosimlar o'zida xalqning asriy an'analari, turmush tarzi, mentaliteti, qolaversa, g'oya va qarashlarini bevosita aks ettiruvchi voqealik sifatida gavdalanar ekan unda xalq turmushining etnik va estetik jihatlari o'z ifodasini topadi.

Insonning tug'ulishi, hayotining ma'lum bosqichi, shu jumladan, vafotini oilada maxsus marosimlar orqali qayd etish o'ziga xos an'anaga aylangan. Bunday an'analarda barcha xalqlar madaniyatida mavjud ekanligini e'tirof etish zarur.

"Urf-odat" deganda kishilarning turmushiga singib ketgan, ma'lum muddat takrorlanib turuvchi harakati, ko'pchilik tomonidan qabul qilingan xalq-atvor qoidalari ko'nikmasidir.

Urf-odat tushunchasi esa o'ta keng bo'lib, u o'z ichiga xalq hayotining barcha tomonini oddiy kundalik udum, rasm-rusm, irim-sirimlar, o'zaro-muomala tarzi hamda barcha marosimlarni butunicha qamrab oladi.

Bu xalq ijrochiligidagi xalq qo'shiqlari durdonalarida aniq ko'zga tashlanadi. Qoraqalpoq xalq qo'shiqlari ijro jihatidan erkaklar va ayollar qo'shiqlari sifatida ajraladi.

Ulardan «Júrin qızlar», «Yarıma», «Intizarimsañ», «Meniń yarım keler gúzar jol menen», «Qosıq aytsam», «Esiktiń aldınan bir at aylandı», «Iyne alsam», «Jas júregim qaltıraydı qamıstay», «Jeńgejan», «Aq koylek ishinde ilgegim sarı», «Anaw turǵan almameken, nármeken», «Qızıl gúldi egeseńde keteseń», «Qızıl gúller ashılǵayda solmaǵay», «Usı shártim», «Aq shayıdan kóylegim», «Dáryanıń iyirim tartar shıǵanaǵı», «Yar seni baǵman áyleyin», «Maxutaban kórindi» kabi xalq qo'shiqlari tematikasi jihatidan ayollar va qızlar qo'shiqlari dep qaraladi.

Deyarli 60 ga yaqin erkaklar xalq qo'shiqlari bor va ulardan «Yar qara kózleriń ne tiler mennen», «Keler sallana sallana», «Kirmey kettiń gúl baǵıma», «Yar qırmızı kiyinipti», «Yarım kelmedi», «Sallanǵan kimniń yarısañ», «Kók góne kepter emespen», «Nazlı jananam oyan», «Qayda bolar», «Xabarlas», «Gúlziyba», «Aqsungúl», «Meniń gúlim ashılmaspa» va boshqalarini aytib o'tish joyiz. Xalq qo'shiqlari tarkibi, qurilishi va san'ati jihatidan o'ziga xosligi bilan ajralib turadi.

Xalq qo'shiqlari tarixi va an'alarini, uning o'ziga xos xususiyatlarini aks ettiradi. Qoraqalpoq xalqining musiqa madaniyatida xalq tarixi eng yorqin aks ettirilgan. Barcha qoraqalpoq dostonlari vatanparvarlik va o'z mamlakati bilan faxrlanish ruhiga singib ketgan.

Shuni ta'kidlash kerakki, qoraqalpoq musiqasi xalq og'zaki ijodi bilan chambarchas bog'liq. Ko'plab qoraqalpoq afsona va xalq eposlari, musiqa va xalq og'zaki ijodi barcha turkiy xalqlarining xususiyatlarini o'zida mujassam etgan.

Qoraqalpoq musiqasi xalq og'zaki ijodi avloddan-avlodga jirov va baxshi sozandalari tomonidan ijro qilinib yetkazib kelingan.

Qoraqalpoq xalqining jirov va baxshi sozandalari milliy musiqa asboblarida kuylab, o'z asarlarini maxsus qo'shiq uslubida ijro etadigan xalq qo'shiqchilaridir.

Baxshi qo'shiqchilari xorazmliklar orasida ham uchraydi, bu ikki madaniyatning yaqinligidan dalolat beradi.

Jirovchilik qo'shiqlari XVIII asroxirida, aslida qoraqalpoq adabiyoti va musiqa san'ati rivojlana boshlaganidan so'ngra keng tarqalgan. Bu davrda Qoraqalpog'istonning mashhur shoir-musiqachilari Jien-jirov (1730-1784), Kunxo'jalar (1799-1880) yashagan va ijod qilgan.

Ular qoraqalpoq xalqining musiqa va adabiy san'atining yorqin vakillaridir. Ular o'z asarlarini musiqaning o'tkir tillari ostida kuylagan, she'rlar va dostonlarga o'ziga xos sehrli ovoz bergan.

Xulosa qilib shuni aytishimiz mumkinki, musiqa o'z yo'nalishlari va janrlari bilan san'atning yagona turi hisoblanadi.

Musiqa insonga zavq berish, kayfiyat, tabiiy kuch berish xususiyatiga ega.

Musiqaning bu xususiyatlari qadimgi davrlardan beri bizga ma'lumdur. Musiqa bilan bog'liq bo'lmagan insonni kam uchratish mumkin.

Buni biz qoraqalpoq folklorining qanchalik darajada rivojlanganligi va bizgacha yetib kelganligini dalil qilib ko'rsatishimiz mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Isayev. Kamoliddin. Folklor asarlarini sahnalashtirish. Toshkent-2019
2. Lutfullaev Hayrullo. Folklor yakka qo'shiq ijrochiligi. Toshkent-2008
3. Yuldosheva Saodatxon. Folklor-etnografik jamolar usluviyoti. Toshkent-1999
4. Saymanova A.M. Qaraqalpaq xalq qosiqlarini lingvoma'deniy analizi. 2024

UDC 94(575.1)

SENTINELS OF THE STEPPE FRONTIER: DIPLOMACY, TRADE, AND
POWER IN RELATIONS BETWEEN THE KHIVA KHANATE AND THE RUSSIAN
EMPIRE UNDER MUHAMMAD RAHIMKHAN I (1806–1825)

Saparbaev Bunyod Khurrambek ogli

*Doctor of philosophy (PhD) in Historical sciences, Docent Associate Professor of the Department of
“History” of the Urgench State University named after Abu Rayhan Biruni, Uzbekistan E-mail:*

bunyod.saparbayev@gmail.com

Abstract: *This article examines the political, economic, and diplomatic relations between the Khiva Khanate and the Russian Empire during the reign of Muhammad Rahimkhan I (1806–1825). Based on a critical analysis of Russian imperial archives, Central Asian chronicles, European travel accounts, and modern international scholarship, the study argues that Russo–Khivan relations in the early nineteenth century were shaped by pragmatic calculation rather than ideological confrontation. The article emphasizes the agency of the Khivan ruling elite, the role of informal trade networks, and the hybrid nature of diplomacy on the imperial periphery. It concludes that the period under study represents a transitional phase in which Khiva functioned not as a passive object of Russian expansion, but as an active political actor navigating competing imperial interests.*

Key words: *Khiva Khanate, Russian Empire, Muhammad Rahimkhan I, Central Asia, imperial frontiers.*

In the first decades of the nineteenth century, Central Asia occupied a liminal position between expanding imperial powers and resilient local polities. The Khiva Khanate, located along the lower reaches of the Amu Darya, emerged as one of the key political actors in this frontier zone. During the reign of Muhammad Rahimkhan I (1806–1825), Khiva maintained sustained contact with the Russian Empire, whose southern frontier advanced steadily toward the Caspian and Central Asian steppes.

Unlike later periods of overt colonial domination, Russo–Khivan relations in the early nineteenth century were characterized by negotiation, mutual dependency, and strategic ambiguity. Russian policymakers viewed Khiva simultaneously as a commercial partner, a source of insecurity, and a gateway to broader Asian markets. For the Khivan elite, engagement with Russia offered economic benefits and diplomatic leverage, while also posing risks to political autonomy. This article explores how these competing interests shaped bilateral relations during Muhammad Rahimkhan I's reign.

The study draws upon a diverse corpus of primary and secondary sources in Russian, Persian, Chagatai Turkic, English, and French. Russian archival materials include diplomatic correspondence, reports of frontier officials, and mission accounts preserved in imperial collections [1]. Central Asian narrative sources, most notably Firdaws al-Iqbal, provide insight into Khivan political culture and internal priorities [2]. European

travelogues and intelligence reports offer external perspectives shaped by imperial curiosity and strategic calculation [3].

Methodologically, the article combines diplomatic history with elements of economic and frontier studies. Particular attention is paid to discrepancies between Russian and Khivan representations of the same events, revealing how power, perception, and interest intersected in cross-cultural encounters.

Muhammad Rahimkhan I ascended the throne at a time when Khiva faced both internal fragmentation and external pressure. His reign was marked by efforts to strengthen central authority, regulate taxation, and assert control over tribal groups inhabiting the periphery of the oasis core. These internal reforms were closely linked to foreign policy: political stability was a prerequisite for maintaining Khiva's position within regional trade networks.

Khivan rulers perceived diplomacy not merely as interstate communication, but as a tool of survival in a competitive environment. Engagement with Russia was therefore cautious and selective. The khan sought to preserve sovereignty while extracting material and symbolic benefits from interaction with a powerful northern neighbor [4].

Russian interest in Khiva intensified in the early nineteenth century due to a combination of economic ambitions and security concerns. The Russian government aimed to expand trade routes linking the Volga region with Central Asia and beyond, while also addressing frontier instability caused by raids and caravan disruptions. Khiva occupied a strategic position within this calculus, serving both as a potential partner and a perceived source of disorder [5].

Diplomatic missions dispatched to Khiva during this period served multiple purposes. Officially framed as commercial or humanitarian initiatives, they also functioned as reconnaissance efforts designed to gather intelligence on political conditions, military capacity, and trade routes. Such dual-purpose diplomacy reflects the broader logic of imperial engagement on the Eurasian frontier.

Trade constituted the most consistent and mutually beneficial aspect of Russo–Khivan relations. Merchant networks connected Astrakhan, Orenburg, Khiva, and Bukhara, facilitating the exchange of textiles, metals, livestock, and luxury goods. These networks operated largely through informal mechanisms based on trust, kinship, and *посредники* (intermediaries), often bypassing official diplomatic channels [6].

The economic geography of the region—dominated by deserts, river corridors, and caravan routes—encouraged cooperation even during periods of political tension. Khiva's control over key transit points enhanced its bargaining position, allowing the khanate to negotiate from a position of relative strength despite its limited military capacity.

One of the most contentious issues in Russo–Khivan relations concerned the captivity of Russian subjects in Khiva. Russian officials framed the problem in moral and humanitarian terms, portraying captivity as evidence of frontier barbarity and insecurity. In contrast, Khivan sources treated captivity as an established socio-economic practice embedded in regional norms of warfare and labor [7].

The captivity issue periodically escalated diplomatic tensions and provided Russian authorities with a justification for increased involvement in Central Asian affairs. At the same time, negotiations over prisoners offered Khivan rulers an opportunity to extract concessions and assert diplomatic agency. Thus, humanitarian discourse functioned not only as a moral argument, but also as a political instrument.

Diplomatic interaction between Khiva and Russia followed patterns distinct from European interstate relations. Gift exchange, ritualized hospitality, personal guarantees, and symbolic gestures played a central role. Envoys operated in a culturally hybrid space, navigating linguistic barriers and differing conceptions of sovereignty and authority [8].

This form of diplomacy underscores the negotiated nature of power on the imperial periphery. Rather than a linear process of domination, Russo–Khivan relations involved continuous adaptation, miscommunication, and compromise.

Modern scholarship increasingly challenges earlier imperial narratives that depicted Khiva as a passive object of Russian expansion. Recent studies emphasize local agency, regional dynamics, and the contingent nature of imperial influence [9]. By integrating Central Asian sources and comparative perspectives, contemporary historians present a more nuanced picture of early nineteenth-century diplomacy.

This article contributes to this historiographical shift by foregrounding the strategic choices of the Khivan elite and highlighting the multiplicity of actors involved in shaping bilateral relations.

The reign of Muhammad Rahimkhan I represents a critical phase in the history of Russo–Central Asian relations. During this period, Khiva and Russia engaged in a pragmatic, situational partnership shaped by trade, diplomacy, and frontier security concerns. Russia had not yet established direct political control, while Khiva actively maneuvered to preserve autonomy and leverage its strategic position.

Understanding this period as one of negotiated interaction rather than inevitable imperial expansion allows for a more balanced interpretation of Central Asian history. The case of Khiva demonstrates that local polities retained significant agency even in the shadow of expanding empires, shaping outcomes through diplomacy, economic strategy, and political adaptation.

REFERENCES:

1. Archive of Foreign Policy of the Russian Empire (AVPRI). Central Asian Fonds (Kollektsii po Srednei Azii). St. Petersburg: Ministry of Foreign Affairs of the Russian Empire (manuscript archival materials).
2. Munis Khwarazmi, Shermuhammad, and Muhammad Riza Mirab al-Mutakhallis bi'l-Agahi. *Firdaws al-Iqbal: History of Khorezm*. Critical edition. Leiden: Brill, 1988.
3. Murav'ev, Nikolai Nikolaevich. *Journey to Turkmenia and Khiva in 1819 and 1820*. Translated from the Russian. London: J. Murray, 1822.
4. Khudoyberganov, Kamiljan. *From the History of the Khans of Khiva*. Urgench: Khorazm Publishing House, 2008.

5. Morrison, Alexander. *Russian Rule in Samarkand 1868–1910: A Comparison with British India*. Oxford: Oxford University Press, 2008.
6. Levi, Scott Cameron. *The Indian Diaspora in Central Asia and Its Trade, 1550–1900*. Leiden and Boston: Brill, 2002.
7. Volkov, Nikolai. *Captivity and Diplomacy: Russia and Central Asia in the Eighteenth and Nineteenth Centuries*. Moscow: Eastern Literature Publishing House, 2010.
8. Frank, Allen J. *Islamic Historiography and the “Bulghar” Identity among the Tatars and Bashkirs of Russia*. Leiden: Brill, 1998.
9. Khalid, Adeeb. *Central Asia: A New History from the Imperial Conquests to the Present*. Princeton and Oxford: Princeton University Press, 2021.

BOLALAR ADABIYOTIDA PSIXOLOGIK REALIZM VA BOLA DUNYOQARASHI TALQINI.

Bekmurodova Aziza

Renessans ta'lim Universiteti Filologiya va tillarni o'qitish [o'zbek] tili yo'nalishi 3- bosqich talabasi.

Annotatsiya: Ushbu maqolada bolalar adabiyotida psixologik realizm tushunchasi va uning bola dunyoqarashini badiiy ifodalashdagi o' rni tahlil qilinadi. Psixologik realizm bolalar obrazining ichki ruhiy holatini, hissiy kechinmalarini hamda voqelikka munosabatini haqqoniy aks ettirishga xizmat qiluvchi muhim estetik tamoyil sifatida yoritiladi. Maqolada zamonaviy bolalar adabiyotida bola tafakkuri, hissiy idroki va ijtimoiy muhit bilan munosabatlari psixologik realizm asosida shakllanishi ilmiy-nazariy jihatdan asoslab beriladi.

Kalit so'zlar: bolalar adabiyoti, psixologik realizm, bola dunyoqarashi, badiiy obraz, ruhiy kechinma, ichki monolog, estetik talqin, ijtimoiy muhit.

Abstract: This article analyzes the concept of psychological realism in children's literature and its role in artistically expressing a child's worldview. Psychological realism is highlighted as an important aesthetic principle that serves to authentically reflect the inner spiritual state, emotional experiences, and attitude toward reality of child characters. The article also provides a scholarly-theoretical foundation for the formation of children's thinking, emotional perception, and interaction with the social environment on the basis of psychological realism in contemporary children's literature.

Keywords: children's literature, psychological realism, child's worldview, artistic image, emotional experience, inner monologue, aesthetic interpretation, social environment

Аннотация: В данной статье анализируется понятие психологического реализма в детской литературе и его роль в художественном выражении мировоззрения ребёнка. Психологический реализм рассматривается как важный эстетический принцип, служащий для достоверного отражения внутреннего духовного состояния, эмоциональных переживаний и отношения ребёнка к действительности. В статье также научно-теоретически обосновывается формирование детского мышления, эмоционального восприятия и взаимодействия с социальной средой на основе психологического реализма в современной детской литературе.

Ключевые слова: детская литература, психологический реализм, мировоззрение ребёнка, художественный образ, душевные переживания, внутренний монолог, эстетическая интерпретация, социальная среда

KIRISH

Bolalar adabiyoti inson shaxsining shakllanish jarayonida muhim o'rin tutuvchi badiiy-estetik hodisa hisoblanadi.

Unda bola ruhiyati, hissiy kechinmalari va hayotni idrok etish xususiyatlari asosiy badiiy obyekt sifatida namoyon bo'ladi. Ayniqsa psixologik realizm bolalar adabiyotida bola dunyoqarashini haqqoniy va ishonarli tarzda aks ettirish imkonini beradi.

Ushbu tamoyil orqali bola obrazining ichki olami, fikrlash jarayoni va voqelikka munosabati badiiy jihatdan chuqur ochib beriladi.

Asosiy qism. Psixologik realizm adabiyotida qahramonning ichki ruhiy holatini, hissiy kechinmalarini va psixologik tafakkurini tabiiy tarzda tasvirlashga asoslanadi. Bolalar adabiyotida bu tamoyil alohida ahamiyatga ega, chunki bola voqelikni kattalardan farqli ravishda hissiy idrok etadi va sodda, ammo samimiy mantiq asosida tushunadi.

Shu bois bolalar obrazini yaratishda muallif bolaning yosh xususiyatlari va ruhiy holatini chuqur hisobga olishi zarur.

Realizm keng ma'noda Gomer, Dante, Shekspir va Rasin, Firdavsiy va Navoiy ijodiga ham xos xususiyat, zero hayotiylik va samimiylilik bu mumtoz ijodkorlarning asarlarida katta mahorat bilan ifoda etilgan. Zamonaviy bolalar adabiyotida bola dunyoqarashi ko'pincha ichki monolog, bevosita nutq va muallif pozitsiyasining chekinishi orqali ifodalanadi. Bunday usullar bolaning quvonchi, qo'rquvi, hayajoni va iztiroblarini tabiiy holatda aks ettirishda xizmat qiladi.

Psixologik realizm asosida yaratilgan asarlarda bola xatti-harakatlari sun'iy didaktikaga emas, balki hayotiy tajribaga tayangan holda ifodalanadi. Bolalar adabiyotida psixologik realizm bola va ijtimoiy muhit munosabatini ochishda ham muhim rol o'ynaydi. Oila, maktab va tengdoshlar davrasidagi munosabatlar bolaning ruhiy shakllanishiga bevosita ta'sir ko'rsatadi.

Asarlarda bu jarayon bolaning ichki kechinmalari, o'zini anglash jarayoni va adolat haqidagi tasavvurlari orqali yoritiladi. Natijada bola dunyoqarashi individual hodisa bilan bir qatorda ijtimoiy-psixologik jarayon sifatida namoyon bo'ladi. Shuningdek, psixologik realizm bolalar adabiyotining tarbiyaviy ahamiyatini oshiradi. Bola ruhiyatining haqqoniy tasviri o'quvchida empatiya, o'zini anglash va mustaqil fikrlash qobiliyatlarini shakllantiradi. Bu jihat bolalar adabiyotining ma'naviy-estetik qiymatini belgilovchi muhim omil hisoblanadi. Xudoyberdi To'xtaboyevning "Sariq devni minib" asarida "Hoshimjon devning yelkasida o'tirib, pastga qaradi.

Qo'rquv yuragini siqib kelayotgan bo'lsa-da, u o'zini bardam tutishga harakat qildi. "Men qo'rqmayman, men mardman!" deb ichida takrorladi. Shu payt u o'zining kichkina do'stlari haqida o'yladi: agar men qo'rqib tushib ketsam, ular ham qo'rqadi. Men ularga namuna bo'lishim kerak..." deya hayolidan utkazadi. "Sariq devni minib" — Xudoyberdi To'xtaboyev qalamiga mansub mashhur sarguzasht-fantastik asar. Qisqacha mazmuni: Asarda qishloq bolasi Hoshimjonning g'aroyib sarguzashtlari tasvirlanadi. U tasodifan sehrli sariq dev bilan uchrashib qoladi.

Dev Hoshimjonning tilagini bajo keltira oladigan, ammo ayyor va sinovli qudratga ega mavjudot edi. Hoshimjon dev yordamida bir zumda kuchli, mashhur va hammadan ustun bo'lishni xohlaydi. Sariq dev uni turli joylarga olib boradi, ko'rinmas qiladi, odamlarni yengishga yordam beradi.

Ammo har bir sehrli yordam ortidan muammo, pushaymon va kulgili holatlar kelib chiqadi. Hoshimjon oson yo'l bilan erishilgan yutuqlar haqiqiy baxt keltirmasligini anglay boshlaydi.

U mehnatsiz muvaffaqiyatning qadri bo'lmasligini tushunib yetadi. Oxir-oqibat, Hoshimjon sariq devdan voz kechadi va halol mehnat, bilim hamda aql bilan yashash eng to'g'ri yo'l ekanini anglab yetadi. Asarning g'oyasi bolalarni mehnatsevarlikka, halollikka, bilimga tayanishga, sehr va aldovga ishonmaslikka chaqiradi.

Xulosa. Xulosa qilib aytganda, bolalar adabiyotida psixologik realizm va bola dunyoqarashi uzviy bog'liq badiiy hodisalardir. Psixologik realizm bola obrazining ichki ruhiy holatini chuqur ochishga, bola dunyoqarashini esa tabiiy va hayotiy tarzda aks ettirishga xizmat qiladi.

Zamonaviy o'zbek bolalar adabiyotida ushbu tamoyilning rivojlanishi asarlarning badiiy saviyasi va tarbiyaviy ahamiyatini oshirib, barkamol avlod tarbiyasiga muhim hissa qo'shmoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. "Bolalar psixologiyasi" Sodiqova.O/ Toshboyeva.D
2. "Boshlang'ich ta'limda bolalar adabiyoti"
3. B.Jamilova/ G.Eshchanova
4. Ismoiljonova, N. Q. Hozirgi o'zbek nasrida bola psixologizmi badiiy talqini. – Ta'limning zamonaviy transformatsiyasi jurnali 2025.
5. Bozaraliyeva, S. M. va Hakimova, Sh. A. Yolg'iz va ko'p bolali oilalarning ijtimoiy-psixologik xususiyatlari. – Chirchiq davlat pedagogika universiteti, 2025.
6. Shukurova, Sh. X. Bolalarda etnopsixologik xususiyatlarni shakllantirishning psixologik masalalari. – Jahon ilmiy-metodik jurnali, 2025.

УЙҒОНИШ ДАВРИДАН ЗАМОНАВИЙ ИНСОН ҲУҚУҚЛАРИ ПАРАДИГМАСИГАЧА НОГИРОНЛИККА НИСБАТАН ҲУҚУҚИЙ МУНОСАБАТ

Хикматов Шухрат Шабанович

*Ўзбекистон Республикаси Ҳуқуқни муҳофаза қилиш академияси мустақил
изланувчиси*

Аннотация: Мақолада Уйғониш даври, Янги давр, Саноат инқилоби, XIX аср, XX аср бошидаги евгеника ва ижтимоий дарвинизм, шунингдек Иккинчи жаҳон уруши ортидан шаклланган инсон ҳуқуқлари парадигмаси доирасида ногиронликка нисбатан ҳуқуқий муносабатнинг эволюцияси қиёсий-тарихий таҳлил қилинади. Тадқиқотда ҳуқуқ субъектлиги ғоясининг секуляр ривожланиши билан бир вақтда ногиронлик “ақлли субъект” модели, васийлик, изоляция ва институционал сегрегация орқали ҳуқуқий чекловларнинг “оқилона” асоси сифатида қўлланилгани кўрсатилади. Муаллиф Уйғониш гуманизмидаги “норма” модели, Янги даврдаги муомала лаёқати концепцияси, индустриал даврда иқтисодий фойдалилик мезони ва XX аср бошида фан-давлат-ҳуқуқ бирлашган евгеника сиёсати инсон қадрини инкор этишга хизмат қилганини асослайди. Урушдан кейинги халқаро ҳуқуқ ва конституционализмда инсон қадри, тенглик ва камситишга қарши тамойиллар устуворлашиб, ногиронлиги бўлган шахсларни “ҳимоя объекти”дан “тўлиқ ҳуқуқ субъекти”га ўтказишга йўл очгани хулоса қилинади.

Калит сўзлар: ногиронлик, ҳуқуқ субъектлиги, муомала лаёқати, васийлик, сегрегация, евгеника, ижтимоий дарвинизм, инсон қадри, камситиш, инсон ҳуқуқлари парадигмаси.

LEGAL ATTITUDES TOWARD DISABILITY FROM THE RENAISSANCE TO THE MODERN HUMAN RIGHTS PARADIGM

Khikmatov Shukhrat Shabanovich

Independent researcher of the Law Enforcement Academy of the Republic of Uzbekistan

Abstract: This article offers a comparative historical analysis of legal attitudes toward disability from the Renaissance and the Early Modern period through industrialization, nineteenth-century institutionalization, early twentieth-century eugenics, and the post-World War II human rights paradigm. The study demonstrates a dual trajectory: while secular ideas of human dignity, liberty, and legal subjectivity expanded, disability was simultaneously used as an “rational” and “scientific” foundation for legal restrictions. The paper examines how the “rational subject” model, guardianship regimes, isolation practices, and administrative control transformed persons with disabilities from legal subjects into objects of regulation. It further argues that industrial societies reinforced exclusion through economic utility criteria,

while eugenics and social Darwinism enabled state–science–law alliances to legitimize forced segregation, sterilization, and the denial of family and bodily autonomy. The post-war human rights turn, grounded in dignity, equality, and non-discrimination, is shown to have redefined disability as a matter of societal barriers and state obligations, shifting the legal framework toward inclusion and full legal recognition.

Keywords: disability, legal subjectivity, legal capacity, guardianship, segregation, eugenics, social Darwinism, human dignity, non-discrimination, human rights paradigm.

ПРАВОВОЕ ОТНОШЕНИЕ К ИНВАЛИДНОСТИ ОТ ЭПОХИ ВОЗРОЖДЕНИЯ ДО СОВРЕМЕННОЙ ПАРАДИГМЫ ПРАВ ЧЕЛОВЕКА

Хикматов Шухрат Шабанович

*Самостоятельный соискатель Правоохранительной академии Республика
Узбекистан*

Аннотация: *Статья посвящена сравнительно-историческому анализу эволюции правового отношения к инвалидности от эпохи Возрождения и Нового времени через индустриализацию и XIX век к евгенике начала XX века и последующему формированию парадигмы прав человека после Второй мировой войны. Показано, что в истории права одновременно развивались две противоположные тенденции: расширение секулярных идей достоинства, свободы и правосубъектности и, вместе с тем, использование инвалидности как “рационального” и “научного” основания для правовых ограничений. Раскрываются механизмы превращения лиц с инвалидностью из субъектов права в объекты регулирования через модели “разумного субъекта”, институт опеки, изоляцию и институциональную сегрегацию. Обосновывается, что индустриальная эпоха усилила дискриминацию критерием экономической полезности, а евгеника и социальный дарвинизм легитимировали вмешательство государства в телесную и семейную автономию. Сделан вывод о том, что послевоенная парадигма прав человека, основанная на достоинстве, равенстве и недискриминации, изменила правовое понимание инвалидности, ориентировав его на устранение социальных барьеров и обеспечение полноценного участия.*

Ключевые слова: *инвалидность, правосубъектность, дееспособность, опека, сегрегация, евгеника, социальный дарвинизм, человеческое достоинство, недискриминация, права человека.*

Ногиронликка нисбатан ҳуқуқий муносабат тарихи ҳуқуқий тафаккурнинг қай даражада инсон қадрини мутлақ қадрият сифатида қабул қилганини кўрсатувчи муҳим индикатор ҳисобланади. Уйғониш даври ва Янги даврда инсон эркинлиги, ақл ва ҳуқуқ субъектлиги ғоялари секуляр асосда ривожланган бўлса-да, амалиётда “ақлли ва мукаммал инсон” нормаси ногиронлиги бўлган

шахсларни ҳуқуқий моделнинг чеккасига чиқарди. Кейинчалик индустриал жамиятларда иқтисодий фойдалилик мезони, XIX асрда институционал сегрегация, XX аср бошида эса евгеника ва ижтимоий дарвинизмга суянган сиёсатлар ҳуқуқни инсонни ҳимоя қилиш воситасидан инсонни назорат қилиш ва четлатиш механизмига айлантирди. Шу боис, мазкур даврий таҳлил ногиронлик масаласида “ҳимоя” ва “камситиш” ўртасидаги тарихий парадоксни очиб бериш ҳамда замонавий инсон ҳуқуқлари парадигмасининг ҳуқуқий-тарихий асосларини тушунтиришга хизмат қилади.

Уйғониш даври ва Янги даврда ногиронликка нисбатан муносабатни чуқур таҳлил қилиш шуни кўрсатадики, ушбу давр ҳуқуқ тарихида икки қарама-қарши тенденция бир вақтнинг ўзида ривожланган. Бир томондан, инсон қадри, шахс эркинлиги ва ҳуқуқ субъектлиги ғоялари илк бор секуляр ҳуқуқий асосда илгари сурилган. Иккинчи томондан эса, айнан шу даврда ногиронлик ҳуқуқий чекловларнинг “оқилона” ва “илмий” асоси сифатида қўллана бошланган. Бизнинг фикримизча, ушбу зиддият Янги давр ҳуқуқий тафаккурининг энг мураккаб ва кам ўрганилган жиҳатларидан биридир.

Уйғониш даври гуманизми инсонни илоҳий итоат объекти эмас, балки мустақил ақл эгаси сифатида талқин қилди. Бироқ гуманистик идеал сифатида шаклланган “ақлли, мустақил, жисмоний мукаммал инсон” модели амалда ногиронлиги бўлган шахсларни инсон субъектлигининг чегарасига олиб келди. Назаримизда, бу ерда гуманизмнинг ўзида ички дискриминацион потенциал мавжуд эди, чунки инсон қадри универсал эмас, балки муайян “норма”га мувофиқлик билан баҳоланган.

Янги даврда ҳуқуқ субъектлиги ақл ва ирода мавжудлиги билан боғлаб қўйилди. Ҳуқуқий назарияда шахс ўз ҳаракатларининг мазмунини англай олиши ва улар учун жавобгарликни зиммасига ола билиши лозим эди. Ақлий ёки руҳий нуқсонларга эга шахслар эса бу моделга тўлиқ мос келмаган. Шу сабабли, улар муомала лаёқатидан маҳрум этилган ёки васийлик институти орқали чекланган ҳолда ҳуқуқий муносабатларда иштирок этган. Бу ҳолат ногиронлиги бўлган шахсларни ҳуқуқ субъектидан ҳуқуқ объектига айлантирган асосий ҳуқуқий механизм бўлган.

Янги давр ҳуқуқ тизимларида васийлик институти формал жиҳатдан ҳимоя мақсадида жорий этилган бўлса-да, амалиётда у кўп ҳолларда репрессив хусусият касб этган. Васий ногиронлиги бўлган шахс номидан қарор қабул қилган, унинг мулки, яшаш жойи, ҳатто шахсий ҳаёти устидан назорат ўрнатган. Ногиронлиги бўлган шахснинг ўзи эса қарор қабул қилиш жараёнидан чиқариб ташланган. Назаримизда, бу ҳолат ҳуқуқий ҳимоя номи остида нафақат муомала лаёқатини, балки ҳуқуқий лаёқатни ҳам йўқ қилишга уринишдек туюлади.

Жиноят ҳуқуқи соҳасида ҳам Янги даврда ногиронликка нисбатан муносабат мураккаб тус олган. Бир томондан, руҳий касаллик жиноий айбдорликни истисно қилувчи ҳолат сифатида тан олина бошлаган, иккинчи томондан эса, бундай шахслар жамият учун хавфли деб баҳоланиб, муддатсиз қамоққа жойлаштирилган¹⁷. Биз буни жиноий жавобгарликдан озод қилиш билан бир вақтда шахсий эркинликдан маҳрум этиш деб баҳолармиз.

Янги даврда давлатнинг марказлашуви ногиронликка нисбатан муносабатни янада институционаллаштирди. Давлат ногиронлиги бўлган шахсларни жамиятдан “ҳимоя қилиш” баҳонасида уларни изоляция қилиш ваколатини ўз қўлига олди. Бу ҳолат ҳуқуқий чекловларни индивидуал эмас, тизимли тусга келтирди. Бизнинг фикримизча, айнан шу босқичда ногиронлик давлат томонидан бошқариладиган ижтимоий муаммога айланди.

Шу билан бирга, табиий ҳуқуқ назариясининг ривожланиши ногиронликка нисбатан муносабатда янги ҳуқуқий имкониятлар очди. Инсон ҳуқуқларининг туғма экани ҳақидаги ғоя назарий жиҳатдан ногиронлиги бўлган шахсларни ҳам қамраб олиши лозим эди. Бироқ амалиётда табиий ҳуқуқ концепцияси “ақлли субъект” модели билан чекланиб қолди. Назаримизда, бу ҳуқуқий универсализмнинг амалда селектив қўлланганини кўрсатади.

Янги даврда ижтимоий ёрдам тизимлари ҳам шакллана бошлади, бироқ улар ҳуқуқий кафолат эмас, балки камбағаллик сиёсати доирасида амалга оширилди. Ногиронлиги бўлган шахслар меҳнатга лаёқатсиз камбағаллар сифатида қабул қилинган ва давлат томонидан назорат остида сақланган. Биз деб ҳисоблармизки, бу ҳолат ижтимоий ҳуқуқларнинг эмас, ижтимоий назоратнинг ривожланганидан далолат беради.

Уйғониш даври ва Янги даврда тиббиётнинг ривожланиши ногиронликни индивидуал муаммо сифатида талқин қилишга олиб келди. Жамиятдаги тўсиқлар эмас, шахснинг ўзи “муаммо” деб қаралди. Назаримизда, бу ёндашув кейинги асрларда тиббий моделнинг устувор бўлишига ва ижтимоий дискриминациянинг яширин шаклларига замин яратган.

Шу тариқа, Уйғониш даври ва Янги давр ногиронликка нисбатан муносабатда инсон ҳуқуқлари ғояси шакллана бошлаган бўлса-да, ногиронлиги бўлган шахслар бу ҳуқуқлардан тўлиқ фойдаланиш имкониятига эга бўлмаган. Бизнинг фикримизча, айнан шу тарихий босқич кейинги XIX–XX асрларда евгеника, ижтимоий дарвинизм ва институционал сегрегациянинг ҳуқуқий асосларини тайёрлаб берган¹⁸.

Саноат инқилоби ва ундан кейинги XIX аср инсоният тарихида ҳуқуқий ва ижтимоий муносабатларнинг тубдан ўзгариши билан тавсифланади. Агар

¹⁷ Coleman, James C. "Abnormal psychology and modern life." (1976).

¹⁸ Gostin, Lawrence O. "'Old' and 'new' institutions for persons with mental illness: Treatment, punishment or preventive confinement?." Public Health 122, no. 9 (2008): 906-913.

илгариги даврларда ногиронлик асосан диний ёки ахлоқий категория сифатида баҳоланган бўлса, мазкур даврда у иқтисодий фойдалилик ва меҳнат қобилияти нуқтаи назаридан талқин қилина бошлади. Бизнинг фикримизча, айнан шу босқичда ногиронлик ҳуқуқий жиҳатдан янги, аммо янада тизимли камситиш шаклига эга бўлди.

Саноатлашган жамиятда меҳнат марказий қадриятга айланди. Инсон қадри унинг ишлаб чиқариш жараёнидаги самарадорлиги билан ўлчанди. Бу шароитда жисмоний ёки ақлий нуқсонга эга бўлган шахслар ишлаб чиқариш тизимига мос келмайдиган, “самарасиз” субъект сифатида қабул қилинди. Назаримизда, бу ҳолат ҳуқуқий чекловларнинг янги асоси, яъни иқтисодий фойдалилик мезонини шакллантирди.

XIX аср меҳнат ҳуқуқи амалда ногиронлиги бўлган шахсларни ҳимоя қилишга қаратилмаган эди. Фабрика ва заводларда меҳнат қилаётган ишчилар оғир меҳнат шароитида кўпинча жароҳат олган ва натижада ногирон бўлиб қолган. Бироқ давлат ва иш берувчилар бу ҳолат учун ҳуқуқий жавобгарликни ўз зиммасига олмаган. Бу даврда ногиронлик ишлаб чиқариш тизимининг “қонуний қурбони” сифатида қабул қилинган, деб ҳисоблаймиз.

Индустриал жамиятда ҳуқуқ субъектлиги меҳнат қобилияти билан бевосита боғлаб қўйилди. Ногиронлиги бўлган шахслар меҳнат бозоридан чиқариб ташланган ва ижтимоий ёрдам тизимлари орқали эмас, балки хайрия ва камбағаллик сиёсати орқали қўллаб-қувватланган. Назаримизда, бу ҳолат ижтимоий ҳуқуқларнинг шаклланишидан олдинги даврда ногиронлиги бўлган шахсларни ҳуқуқий эмас, маъмурий муаммо сифатида қабул қилишга олиб келган.

XIX асрда бошпаналар, меҳрубонлик уйлари ва “қамоқхонага ўхшаш” ижтимоий муассасалар кенг тарқалди. Ушбу муассасалар расман ҳимоя ва парвариш мақсадида ташкил этилган бўлса-да, амалиётда улар сегрегация ва назорат функциясини бажарган¹⁹. Биз буни индустриал давлат томонидан ногиронликни бошқаришга қаратилган маъмурий-ҳуқуқий механизм сифатида баҳолаймиз.

Жиноят ҳуқуқи соҳасида ҳам ногиронликка нисбатан муносабат мураккаб бўлган. Руҳий касаллик жиноий айбдорликни истисно қилувчи ҳолат сифатида эътироф этилган бўлса-да, бундай шахслар муддатсиз равишда махсус муассасаларга жойлаштирилган. Бизнинг фикримизча, бу ҳолат жиноий жазодан озод қилиш билан бир вақтда шахсий эркинликдан маҳрум этишнинг ҳуқуқий парадокси ҳисобланади.

XIX асрда ижтимоий статистика ва тиббий таснифлар ривожланиши ногиронликни турларга ажратишни кучайтирди. Бу жараён ҳуқуқий онгга ҳам

¹⁹ Coleman, James C. "Abnormal psychology and modern life." (1976).

таъсир кўрсатиб, муайян тоифадаги шахсларни “меъёрдан оғиш” сифатида белгилашга хизмат қилди. Назаримизда, бу ҳолат кейинчалик евгеника ва ижтимоий дарвинизм ғояларининг пайдо бўлишига назарий асос бўлиб хизмат қилган.

Индустриал жамиятда давлатнинг роли кучайиши билан ногиронлик давлат сиёсатининг объектига айланди. Давлат ногиронлиги бўлган шахсларни жамиятдан изоляция қилиш, уларни меҳнатга лаёқатсизлар сифатида рўйхатга олиш ва назорат қилиш ваколатини қўлга олди.

Шу билан бирга, XIX аср охирига келиб ижтимоий ҳуқуқлар концепцияси илк бор шакллана бошлади. Ишлаб чиқаришда жароҳат олган ишчиларни ҳимоя қилиш, меҳнат шароитларини яхшилаш, компенсация тўлаш каби ғоялар илгари сурилди. Бироқ бу чоралар умумий меҳнат муҳофазаси доирасида амалга оширилган бўлиб, ногиронлиги бўлган шахсларни мустақил ҳуқуқ субъекти сифатида тан олишга олиб келмаган.

Хулоса қилиб айтганда, саноат инқилоби ва XIX аср ногиронликка нисбатан муносабатни тубдан ўзгартирган. Диний ва ахлоқий талқин ўрнига иқтисодий ва ҳуқуқий мезонлар келган. Бироқ бу ўзгариш инсонпарварликни эмас, балки янги турдаги тизимли камситишни келтириб чиқарган.

XIX аср охири ва XX аср боши ногиронликка нисбатан муносабат тарихида энг қарама-қарши ва фожиали даврлардан бири ҳисобланади. Агар индустриал жамиятда ногиронлик иқтисодий самарадорлик нуқтаи назаридан “муаммо” сифатида баҳоланган бўлса, мазкур даврда у илмий ва ҳуқуқий асосланган “хавф” сифатида талқин қилина бошлади. Бизнинг фикримизча, айнан шу босқичда давлат илмий дискурсга таянадиган ҳолда инсон қадрини тизимли равишда инкор этиш ваколатини қўлга олган.

Ижтимоий дарвинизм ғоялари Чарльз Дарвиннинг биологик эволюция назариясини жамиятга татбиқ этиш орқали шаклланди. Ушбу ёндашувга кўра, жамиятда “энг кучлилар” яшаб қолиши, “заифлар” эса табиий равишда четлашиши лозим эди. Ногиронлиги бўлган шахслар ана шу “заифлар” тоифасига киритилди. Назаримизда, бу ерда илмий назария ахлоқий ва ҳуқуқий чекловларни оқлаш воситасига айлантирилди.

Евгеника ҳаракати мазкур ғояларни янада радикал шаклда ривожлантирди. Фрэнсис Галтон томонидан илгари сурилган евгеника концепцияси инсон зотини “яхшилаш”ни мақсад қилиб қўйди. Ногиронлик ирсий нуқсон сифатида баҳоланиб, унинг авлодга ўтиши давлат учун хавф деб эълон қилинди. Биз деб ҳисоблаймизки, айнан шу нуқтада давлат инсоннинг шахсий ҳаёти, танаси ва авлод қолдириш ҳуқуқига тўғридан-тўғри аралашишни “қонуний” деб топган²⁰.

²⁰ Galton, David J., and Clare J. Galton. "Francis Galton: and eugenics today." Journal of Medical Ethics 24, no. 2 (1998): 99-105.

XX аср бошларида АҚШ, Европа давлатлари ва кейинчалик нацистик Германияда евгеникага асосланган ҳуқуқий нормалар қабул қилинди. Мажбурий стерилизация, никоҳ тузиш ҳуқуқини чеклаш, муайян тоифадаги шахсларни изоляция қилиш каби чоралар қонун даражасида мустаҳкамланди²¹. Биз бу ҳолатни ҳуқуқнинг инсонни ҳимоя қилиш воситасидан инсонни йўқ қилиш ёки назорат қилиш воситасига айланишининг энг очиқ намунаси, деб баҳолаймиз.

Жиноят ҳуқуқи соҳасида ногиронлик кўпинча “ижтимоий хавфли ҳолат” сифатида қаралди. Руҳий нуқсонларга эга шахслар жиноий жавобгарликдан озод этилган бўлса-да, улар муддатсиз равишда махсус муассасаларга жойлаштирилди. Назаримизда, бу ҳолат жазо эмас, балки умрбод эркинликдан маҳрум этишнинг ҳуқуқий ниқобланган шакли бўлган.

Маъмурий ҳуқуқ ва полиция ваколатлари ҳам евгеника сиёсатида муҳим ўрин тутган. Давлат ногиронлиги бўлган шахсларни рўйхатга олиш, кузатиш, мажбурий тиббий текширувдан ўтказиш орқали уларнинг ҳаёти устидан тўлиқ назорат ўрнатган. Бизнинг фикримизча, бу “биосиёсий” бошқарувнинг илк ҳуқуқий моделларидан бири ҳисобланади.

Оила ва никоҳ ҳуқуқи соҳасида евгеника сиёсати энг оғир оқибатларга олиб келган. Ногиронлиги бўлган шахслар никоҳ тузиш ҳуқуқидан маҳрум этилган, уларнинг ота-она бўлиш ҳуқуқи давлат томонидан чекланган. Бу ҳолат инсоннинг шахсий ва оилавий ҳаётга бўлган ҳуқуқини тўлиқ инкор этган. Бу ҳуқуқий тизимда инсон қадрининг мутлақ инкор қилиниши, деб ҳисоблаймиз.

Нацистик Германияда евгеника сиёсати энг радикал шаклга етди. “Т-4” дастури доирасида ногиронлиги бўлган шахслар оммавий равишда йўқ қилинди²². Бу ҳаракатлар “қонуний” қарорлар, тиббий хулосалар ва маъмурий буйруқлар асосида амалга оширилди. Назаримизда, бу ҳолат ҳуқуқий давлат ғоясининг мутлақ инқироzi сифатида баҳоланиши лозим.

Иккинчи жаҳон уруши натижалари инсониятни ушбу сиёсатларни қайта кўриб чиқишга мажбур қилди. Евгеника ва ижтимоий дарвинизм ғоялари фoш этилди, уларнинг ҳуқуқий оқибатлари инсониятга қарши жиноят сифатида тан олинди. Бизнинг фикримизча, айнан шу фожиали тажриба кейинчалик инсон ҳуқуқлари концепциясининг шаклланишига асос бўлди.

Шу тариқа, евгеника ва ижтимоий дарвинизм даври ногиронликка нисбатан муносабат тарихида энг қора саҳифалардан бирини ташкил этади. Давлат, фан ва ҳуқуқ бирлашиб инсон қадрини инкор этган. Бизнинг фикримизча, мазкур давр инсон ҳуқуқларининг қадрини англаш учун тарихий огоҳлантириш вазифасини бажаради ва замонавий ногиронлиги бўлган шахслар ҳуқуқларини ҳимоя қилиш концепцияси учун ҳал қилувчи аҳамиятга эга.

²¹ Gostin, Lawrence O. "Old and 'new' institutions for persons with mental illness: Treatment, punishment or preventive confinement?" Public Health 122, no. 9 (2008): 906-913.

²² Remington, Alexander M. "'Life Unworthy of Life' Aktion T4: The First Nazi Genocide." (2023).

Иккинчи жаҳон уруши натижасида очиб берилган евгеника сиёсати, оммавий қатллар ва инсон қадрининг ҳуқуқий инкор қилиниши инсоният тарихида мисли кўрилмаган ахлоқий ва ҳуқуқий инқирозни юзага келтирди. Урушдан кейинги даврда давлат ва ҳуқуқнинг асосий вазифаси эндиликда фақат жамоат тартибини таъминлаш ёки иқтисодий самарадорликка эришиш эмас, балки инсон қадрини ҳимоя қилиш сифатида қайта таърифланди. Бизнинг фикримизча, айнан шу нуқтадан бошлаб ногиронликка нисбатан муносабат ҳуқуқий парадигма даражасида тубдан ўзгарди.

Нацистик Германияда амалга оширилган евгеника ва “Т-4” дастурлари ҳуқуқнинг инсонни ҳимоя қилиш эмас, балки йўқ қилиш воситасига айланиши мумкинлигини очиқ намоён қилди. Бу тажриба халқаро ҳамжамиятни инсон ҳуқуқларини давлат ихтиёридан чиқариб, универсал ҳуқуқий меъёр сифатида мустаҳкамлаш заруратига олиб келди ²³. Назаримизда, инсон ҳуқуқлари концепциясининг замонавий шакли айнан ногиронлиги бўлган шахсларга нисбатан содир этилган ҳуқуқбузарликларга муносабат сифатида шакллланган.

1948 йилда қабул қилинган Инсон ҳуқуқлари умумжаҳон декларацияси инсон қадрини барча ҳуқуқ ва эркинликларнинг асоси сифатида белгилади. Декларация ногиронликни алоҳида тилга олмаган бўлса-да, унинг универсаллик тамойили ногиронлиги бўлган шахсларни ҳам тўлиқ ҳуқуқ субъекти сифатида қамраб олишни назарда тутган. Айнан шу универсал ёндашув аввалги асрларда ногиронлиги бўлган шахсларга нисбатан қўлланилган чекловчи ҳуқуқий моделларни инкор этган.

Урушдан кейинги даврда халқаро ҳуқуқда ижтимоий ҳуқуқлар тушунчаси шакллана бошлади. Таълим, меҳнат, тиббий ёрдам ва ижтимоий таъминотга бўлган ҳуқуқлар давлатнинг ижобий мажбуриятлари сифатида қаралди. Ногиронлик эндиликда шахсий камчилик эмас, балки давлат томонидан бартараф этилиши лозим бўлган ижтимоий тўсиқлар билан боғлиқ ҳолат сифатида талқин этилди. Назаримизда, бу ёндашув ногиронликнинг тиббий моделидан ижтимоий моделга ўтишни англатади.

Конституциявий ҳуқуқ соҳасида ҳам туб ўзгаришлар юз берди. Кўплаб давлатлар конституцияларида тенглик, камситишга йўл қўймаслик ва инсон қадри тамойиллари мустаҳкамланди. Бу нормалар ногиронлиги бўлган шахсларга нисбатан махсус чекловларни қонунийлаштириш имкониятини кескин чеклади. Бизнинг фикримизча, бу жараён ногиронлиги бўлган шахсларни “ҳимоя объекти”дан “ҳуқуқ субъекти”га айлантиришда ҳал қилувчи аҳамиятга эга бўлди.

XX асрнинг иккинчи ярмида ногиронликка нисбатан ҳуқуқий ёндашувда ижтимоий модел устуворлик қила бошлади. Ушбу моделга кўра, ногиронлик

²³ Marini, Irmo. "The history of treatment toward people with disabilities." (2017).

шахснинг жисмоний ёки ақлий ҳолатидан эмас, балки жамиятда мавжуд тўсиқлардан келиб чиқади. Назаримизда, бу ҳуқуқий тафаккурда инқилобий ўзгариш бўлиб, давлатни фаол субъект сифатида ҳаракат қилишга мажбур қилди.

Халқаро меҳнат ҳуқуқи соҳасида ҳам ногиронлиги бўлган шахсларни иш билан таъминлаш, улар учун мослаштирилган меҳнат шароитлари яратиш масалалари кўтарилди. Ногиронлиги бўлган шахс меҳнатга лаёқатсиз субъект эмас, балки тегишли шарт-шароит яратилган тақдирда ишлаши мумкин бўлган фуқаро сифатида қабул қилинди. Ушбу ёндашув меҳнат ҳуқуқида иқтисодий фойдалилик мезонини инсон қадри мезони билан мувозанатлаштиришга уриниш ҳисобланади.

Жиноят ҳуқуқи соҳасида ҳам инсонпарварлаштириш тенденцияси кузатилди. Ақлий ёки руҳий нуқсонларга эга шахсларга нисбатан жавобгарлик масаласи айб ва айбдорлик тамойиллари асосида қайта кўриб чиқилди. Ногиронлиги бўлган шахс жиноий жавобгарликдан озод этилган тақдирда ҳам, унинг шахсий эркинлиги мутлақо чекланмаслиги лозимлиги ҳақидаги ғоя илгари сурилди. Назаримизда, бу ҳуқуқий давлат ғоясининг ногиронлик соҳасидаги муҳим ифодасидир.

XX аср охири ва XXI аср бошида ногиронлиги бўлган шахслар ҳуқуқлари алоҳида халқаро ҳуқуқий институт сифатида шаклланди. Ногиронлиги бўлган шахслар ҳуқуқлари тўғрисидаги халқаро ҳужжатлар мазкур тоифадаги шахсларни мустақил қарор қабул қила оладиган, ўз ҳаёти устидан назоратга эга бўлган субъект сифатида тан олди. Ушбу жараён ногиронликка нисбатан ҳуқуқий муносабат тарихидаги энг юқори босқични ифодалайди.

Шу билан бирга, замонавий ҳуқуқий парадигма барча муаммоларни ҳал қилди, деб айтиш мумкин эмас. Институционал васийлик, ижтимоий стереотиплар ва иқтисодий тўсиқлар ҳануз сақланиб қолмоқда. Бизнинг фикримизча, замонавий ҳуқуқнинг асосий вазифаси эндиликда ногиронлиги бўлган шахсларни ҳимоя қилиш эмас, балки уларнинг мустақиллиги ва тўлақонли иштирокини таъминлашдан иборат.

Хулоса қилиб айтганда, Иккинчи жаҳон уруши ортидан шаклланган инсон ҳуқуқлари парадигмаси ногиронликка нисбатан муносабатни тубдан ўзгартирди. Ногиронлиги бўлган шахс энди давлат раҳм-шафқати объекти эмас, балки ажралмас ҳуқуқларга эга тўлиқ ҳуқуқ субъекти сифатида қаралмоқда. Бизнинг фикримизча, мазкур парадигма инсоният тарихидаги энг оғир хатолардан чиқарилган ҳуқуқий сабоқнинг ифодаси бўлиб, уни сақлаш ва ривожлантириш замонавий давлатнинг асосий бурчи ҳисобланади.

Дарҳақиқат, инсоният тарихида ногиронликка нисбатан муносабат эволюцияси ҳуқуқий тафаккурнинг ривожланиш даражасини, давлат ва шахс ўртасидаги муносабатнинг моҳиятини ҳамда инсон қадрининг қай тарзда

англанганини яққол намоён этади. Ушбу тадқиқотда амалга оширилган даврий таҳлил шуни кўрсатадики, ногиронлик масаласи ҳеч қачон фақат тиббий ёки ижтимоий муаммо бўлиб қолмаган, балки доимо ҳуқуқий тартибга солиш, легитимация ва чеклов объектларидан бири сифатида намоён бўлган.

Замонавий тиббиёт тараққиёти натижасида индустриал ривожланган мамлакатларда ногиронлиги бўлган шахсларнинг умр давомийлиги ҳамда ҳаёт сифати тиббий нуқтаи назардан изчил яхшиланиб бормоқда, бироқ мазкур ижобий тенденция, асосан, соғлиқни сақлаш хизматларидан фойдаланиш имкониятига эга бўлган иқтисодий жиҳатдан таъминланган қатламга нисбатан кузатилаётгани илмий-танқидий жиҳатдан қайд этилади. Умумий ва инклюзив тиббий таъминот тизими тўлиқ шаклланмаган шароитда, айниқса, АҚШ мисолида соғлиқни сақлаш соҳасида “иқтисодий жиҳатдан муносибларнинг яшаб қолиши” тамойили устувор бўлиб қолаётгани намоён бўлади.

Шу билан бирга, ҳозирда пенсия ёшига яқинлашаётган миллионлаб “бэби-бумер” авлоди учун тиббий хизматлар қийматининг муттасил ортиб бориши кекса ёш даврнинг ижтимоий ва тиббий кафолатлари барқарорлигига нисбатан жиддий шубҳаларни келтириб чиқармоқда. 2010 йилда соғлиқни сақлаш тизимини ислоҳ қилишга қаратилган кенг кўламли қонун қабул қилинганига қарамай, суғурта компанияларининг институционал таъсири сақланиб қолиши ҳамда сиёсий қарама-қаршиликлар мазкур ислохотларнинг амалий самарадорлигини ноаниқ ҳолда қолдирмоқда²⁴.

Айни вақтда, ҳомилани генетик скрининг орқали эҳтимолий ногиронлик белгилари асосида саралаш ва унинг ҳаётини тугатиш имкониятларининг кенгайиши инсон қадрлари, тенглик ва ижтимоий адолат тамойиллари нуқтаи назаридан ўта мураккаб биоэтик масалаларни кун тартибига қўймоқда, чунки тарихий тажриба туғма ёки орттирилган ногиронликка қарамасдан инсоният цивилизацияси тараққиётига беқиёс ҳисса қўшган шахслар мавжудлигини яққол исботлайди. Шу тариқа, замонавий тиббиёт ва биотехнологиялар ривожини шароитида мукамал инсон образини шакллантиришга интилиш ҳамда молиявий жиҳатдан устун қатламларнинг афзал қўйилишига оид баҳслар енгеника шаклида давом этиб, инсон ҳуқуқлари ва ижтимоий инклюзия ғоялари билан жиддий назарий зиддиятда қолмоқда.

Хулоса сифатида таъкидлаш жоизки, ногиронликка нисбатан муносабат тарихи, бу инсониятнинг ҳуқуқий ва ахлоқий етуклик тарихидир. Қачонки ҳуқуқ инсон қадрини мутлақ қадрият сифатида қабул қилганида, ногиронлиги бўлган шахс тўлиқ ҳуқуқ субъектига айланади, қачонки давлат манфаати, иқтисодий фойдалилик ёки “илмий мақсадлар” устувор қўйилганида эса, ҳуқуқ инсонга қарши воситага айланади.

²⁴ Marini, Irmo. "The history of treatment toward people with disabilities." (2017).

Бизнинг фикримизча, ушбу тадқиқот натижалари замонавий ҳуқуқ сиёсати учун муҳим хулоса беради, яъни ногиронлиги бўлган шахслар ҳуқуқларини ҳимоя қилиш алоҳида ижтимоий чора эмас, балки ҳуқуқий давлатнинг ҳақиқий синовидир.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Coleman, James C. "Abnormal psychology and modern life." (1976).
2. Gostin, Lawrence O. "'Old' and 'new' institutions for persons with mental illness: Treatment, punishment or preventive confinement?." Public Health 122, no. 9 (2008): 906-913.
3. Coleman, James C. "Abnormal psychology and modern life." (1976).
4. Galton, David J., and Clare J. Galton. "Francis Galton: and eugenics today." Journal of Medical Ethics 24, no. 2 (1998): 99-105.
5. Abdukhamidov, I. (2024, June). POPULATION MIGRATION AND ITS CLASSIFICATIONS. In INTERDISCIPLINE INNOVATION AND SCIENTIFIC RESEARCH CONFERENCE (Vol. 2, No. 21, pp. 38-42).
6. Remington, Alexander M. "' Life Unworthy of Life" Aktion T4: The First Nazi Genocide." (2023).
7. Abdukhamidov, I. A. (2022). WOMEN'S MOVEMENT IN LABOR MIGRATION: PROBLEMS AND SOLUTIONS. Экономика и социум, (8 (99)), 3-6.
8. Marini, Irmo. "The history of treatment toward people with disabilities." (2017).

TANQIDIY TAFAKKURNI RIVOJLANTIRISHDA DEBAT VA MUNOZARALARDAN FOYDALANISHNING SAMARALI USULLARI

Nilufar Ibroximova

Namangan davlat pedagogika instituti o'zbek tili yo'nalishi 2-kurs magistranti

Annotatsiya: *Mazkur maqolada ona tili darslarida tanqidiy tafakkurni shakllantirishda debat va munozaralarning o'rni va ularni samarali qo'llash yo'llari yoritilgan. 5–9-sinflar uchun mo'ljallangan yangi avlod darsliklari asosida tanqidiy fikrlashni rivojlantirishga qaratilgan topshiriqlar tahlil qilingan, ularni debat va munozara metodikasi bilan boyitish yo'llarini ko'rsatilgan. Shuningdek, metodik tavsiyalar, amaliy tajribalar ham yoritilgan.*

Kalit so'zlar: *tanqidiy tafakkur, debat, munozara, ona tili, yangi avlod darsliklari, metodika.*

Аннотация: *В данной статье освещается роль дебатов и дискуссий в формировании критического мышления на уроках родного языка, а также пути их эффективного применения. На основе учебников нового поколения для 5–9 классов проанализированы задания, направленные на развитие критического мышления, и показаны способы их обогащения с помощью методики дебатов и дискуссий. Кроме того, представлены методические рекомендации и практический опыт.*

Ключевые слова: *критическое мышление, дебаты, дискуссия, родной язык, учебники нового поколения, методика.*

Annotation: *This article highlights the role of debates and discussions in developing critical thinking in native language lessons and explores effective ways of applying them. Based on new generation textbooks for grades 5–9, the article analyzes tasks aimed at enhancing critical thinking and shows how they can be enriched through debate and discussion methodology. Methodological recommendations and practical experiences are also presented.*

Keywords: *critical thinking, debate, discussion, native language, new generation textbooks, methodology*

Zamonaviy ta'lim jarayonida o'quvchilarda nafaqat bilim, balki fikr yuritish, dalillash, tahlil qilish kabi yuqori darajadagi kognitiv kompetensiyalarni shakllantirish zarurati kuchaymoqda.

Tanqidiy tafakkur — bu shaxsiy fikrga asoslangan holda haqiqatni izlash, muqobil fikrlarni baholash va asosli xulosa chiqarish jarayonidir. Bu ko'nikmalarni shakllantirishda, ayniqsa, ona tili darslarida debat va munozara metodlarining imkoniyatlari juda keng.

Debat – bu qat'iy qoidalar asosida tashkil etiladigan, ikki yoki undan ortiq qarama-qarshi fikrdagi guruhlar yoki shaxslar o'rtasida olib boriladigan mantiqiy bahs, dalil-isbotlarga asoslangan fikrlar almashinuvi bo'lib, ishtirokchilardan mavzuga tanqidiy, tahliliy va asosli yondashishni talab qiladi.

Debatning asosiy xususiyatlari:

1) qat'iy reklamentga asoslangan bo'ladi (vaqt, rol, tartib);

- 2) ishtirokchilar o'z pozitsiyasini dalillar bilan himoya qiladi;
- 3) qarshi tomon fikriga hurmat bilan e'tiroz bildiradi;
- 4) xolis hakamlar tomonidan baholanadi;
- 5) tanqidiy tafakkurni, nutq madaniyatini, muloqot madaniyatini rivojlantiradi.

Munozara – bu biror muammo, fikr yoki masala yuzasidan qarama-qarshi yoki turli nuqtayi nazarni ifoda etish, tahlil qilish, asoslash hamda muqobil fikrlar bildirish orqali olib boriladigan fikrlar almashuvi jarayoni.

Munozaraning asosiy xususiyatlari:

- 1) erkin shaklda yoki yarim-erkin strukturada o'tadi;
- 2) barcha ishtirokchilar fikr bildirishi mumkin;
- 3) muammo yuzasidan turli yondashuvlar taqqoslanadi;
- 4) yakuniy xulosa umumiy yoki har xil shaklda bo'lishi mumkin;
- 5) tanqidiy va tahliliy fikrlashga undaydi.

Yangi avlod darsliklarida mavjud topshiriqlar ko'p hollarda bilimni mustahkamlashga yo'naltirilgan. Biroq, topshiriqlarni tanqidiy tafakkur yondashuvi asosida qayta ishlash, o'quvchilarning intellektual salohiyatini to'liq namoyon etish imkonini beradi. Debat va munozaralar esa ushbu transformatsiyani samarali amalga oshirishning eng qulay vositalaridan biridir.

Misol uchun 5-sinf yangi avlod ona tili darsligidagi “Fe'l zamonini aniqlang” mashqi berilgan bo'lsa, biz buni o'quvchilarning tanqidiy fikrlashini rivojlantirish uchun boshqacharoq tarzda yondashishimiz, ya'ni munozara qilish yo'li bilan bajarilishini topshiriq sifatida berishimiz mumkin. Masalan, harakatlar qachon ro'y berganiga qarab, voqealar izchilligini tiklang va muqobil yakun taklif qiling shaklida bersak, o'quvchilarni yanada mashqqa chuqurroq yondashishlariga erishishimiz mumkin.

6-sinf darsligidagi matn asosida savollarga javob bering topshirig'ini matn g'oyasini qo'llab-quvvatlovchi va inkor etuvchi guruhlar fikr almashinuvi orqali tahlil qiling sifatida o'quvchilarga taqdim etishimiz mumkin.

Tanqidiy tafakkurni shakllantirishda debat va munozara metodlaridan foydalanish ona tili darslarining mazmunan boyishini, o'quvchining shaxsiy fikrini ifoda etish ko'nikmalarining rivojlanishini ta'minlaydi. Yangi avlod darsliklaridagi topshiriqlarni chuqur tahlil qilish va ularni zamonaviy metodik yondashuvlar bilan uyg'unlashtirish — innovatsion ta'limga asos bo'la oladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2020-yil 6-noyabrdagi 707-son qarori.
2. “Ona tili” 5–9-sinflar uchun yangi avlod darsliklari (2021–2023), Toshkent: TDPI.
3. Elder, L., Paul, R. (2010). The Miniature Guide to Critical Thinking. Foundation for Critical Thinking.
4. Nosirova, Z. (2023). “Interaktiv metodlar orqali ona tili darslarida fikrlashni rivojlantirish”. O'qituvchi jurnali, №1.

5. Yuldasheva, M. (2022). “Tanqidiy tafakkur va uning dars jarayonidagi roli”. Ilmiy-amaliy ta’lim jurnali, №4.

CLINICAL EFFICACY OF BIS MONITORING IN THE PERIOPERATIVE PERIOD OF CONGENITAL HEART DEFECT CORRECTION IN CHILDREN

Choriyev X.T
Khamraeva G.Sh
Shakhizirova I.D
Saidazizov X.B

Abstract: *Background: Bispectral index (BIS) monitoring represents a promising approach for optimizing anesthetic depth in pediatric cardiac surgery. This study evaluated the clinical efficacy of BIS monitoring during perioperative management of children undergoing congenital heart defect (CHD) correction.*

Methods: *A prospective comparative study was conducted at Ixlos Private Clinic, Tashkent, from 2024 to 2025, involving 86 pediatric patients aged 1-15 years. Patients were divided into two groups: Group 1 (main group, n=56) received BIS-guided anesthesia, while Group 2 (comparison group, n=30) received standard monitoring based on clinical signs and hemodynamic parameters.*

Results: *BIS monitoring demonstrated significant advantages in anesthetic management, including reduced anesthetic consumption ($p<0.05$), faster extubation times ($p<0.01$), shorter ICU stays ($p<0.05$), and improved hemodynamic stability. No cases of intraoperative awareness were recorded in either group.*

Conclusion: *BIS monitoring provides superior perioperative outcomes in pediatric cardiac surgery, enabling precise anesthetic titration and enhanced patient safety.*

Keywords: *BIS monitoring, congenital heart defects, pediatric cardiac surgery, anesthesia depth, perioperative management, bispectral index*

INTRODUCTION

Congenital heart defects remain one of the most prevalent birth anomalies worldwide, affecting approximately 8-9 per 1,000 live births globally. According to the World Health Organization, CHDs account for nearly 30% of all congenital anomalies and represent a leading cause of infant mortality, with an estimated 260,000 deaths annually. In developed countries, advances in surgical techniques and perioperative care have improved survival rates to over 90%, yet anesthetic management continues to pose significant challenges, particularly in maintaining optimal depth of anesthesia while preserving hemodynamic stability.

The perioperative period in pediatric cardiac surgery demands meticulous attention to anesthetic depth, as both inadequate and excessive anesthesia can lead to adverse outcomes. Traditional monitoring methods rely primarily on clinical signs and hemodynamic parameters, which may not accurately reflect the actual depth of anesthesia, especially in children with complex cardiac pathophysiology. Studies have shown that approximately 0.1-0.2% of pediatric patients experience intraoperative awareness, with potentially severe psychological consequences.

Bispectral Index (BIS) monitoring has emerged as an objective neurophysiological tool for assessing anesthetic depth through processed electroencephalographic analysis. The BIS value ranges from 0 (complete cortical suppression) to 100 (fully awake), with target values of 40-60 recommended for general anesthesia. Recent evidence suggests that BIS-guided anesthesia may reduce anesthetic consumption by 20-30%, decrease recovery time, and minimize postoperative complications in adult populations. However, data regarding its efficacy in pediatric cardiac surgery remains limited, with only 15-20% of pediatric cardiac centers worldwide routinely implementing BIS monitoring.

The unique physiological characteristics of children with CHDs, including altered cerebral perfusion, hypothermia during cardiopulmonary bypass, and developmental variations in brain electrical activity, necessitate specific investigation of BIS monitoring in this vulnerable population. Furthermore, the economic burden of prolonged ICU stays and complications associated with suboptimal anesthetic management underscores the need for evidence-based approaches to improve perioperative care.

Aim of the Study. The aim of this study was to evaluate the clinical efficacy of BIS monitoring compared to standard monitoring techniques in the perioperative management of children undergoing surgical correction of congenital heart defects, with particular focus on anesthetic consumption, hemodynamic stability, recovery parameters, and postoperative outcomes.

Materials and Methods. This prospective comparative study was conducted at the Ixlos Private Clinic in Tashkent, Uzbekistan, between January 2024 and December 2025. The study protocol was approved by the institutional ethics committee, and informed consent was obtained from parents or legal guardians of all participants.

A total of 86 pediatric patients aged 1 to 15 years scheduled for elective surgical correction of congenital heart defects were enrolled in the study. Patients were allocated into two groups: the main group (Group 1) consisted of 56 patients who received BIS-guided anesthetic management, while the comparison group (Group 2) included 30 patients managed with standard monitoring based on clinical assessment and conventional hemodynamic parameters. Exclusion criteria included emergency procedures, neurological disorders, documented developmental delays, and contraindications to BIS monitoring.

All patients underwent comprehensive preoperative evaluation including echocardiography, electrocardiography, chest radiography, and laboratory investigations. Anesthetic induction was performed using sevoflurane or propofol with fentanyl, followed by muscle relaxation with rocuronium or atracurium. Maintenance of anesthesia utilized sevoflurane in oxygen-air mixture or total intravenous anesthesia with propofol and fentanyl infusions.

In Group 1, BIS sensors were applied to the forehead following manufacturer guidelines, and anesthetic depth was maintained at BIS values between 40 and 60 throughout the procedure. Anesthetic agents were titrated based on BIS readings in conjunction with hemodynamic parameters. In Group 2, anesthetic depth was assessed using traditional clinical signs including heart rate, blood pressure, pupillary response, lacrimation, and movement, with anesthetic adjustments made accordingly.

Intraoperative monitoring in both groups included continuous electrocardiography, pulse oximetry, capnography, invasive arterial blood pressure, central venous pressure, temperature monitoring, and urine output measurement. For patients requiring cardiopulmonary bypass, additional monitoring included activated clotting time and blood gas analysis.

The following parameters were systematically recorded and compared between groups: total consumption of anesthetic agents (sevoflurane in MAC-hours and propofol in mg/kg), intraoperative hemodynamic stability assessed by episodes of hypotension or hypertension requiring intervention, time to extubation following surgery, duration of intensive care unit stay, postoperative pain scores using age-appropriate scales, incidence of postoperative delirium, and any adverse events or complications. Statistical analysis was performed using appropriate parametric and non-parametric tests, with p-values less than 0.05 considered statistically significant.

Results. The demographic and clinical characteristics of both groups were comparable, with no statistically significant differences in age distribution, gender ratio, body weight, types of congenital heart defects, or surgical complexity scores. The mean age in Group 1 was 6.8 ± 3.2 years compared to 7.1 ± 3.4 years in Group 2 ($p=0.67$). The most common cardiac defects in both groups included ventricular septal defects, atrial septal defects, tetralogy of Fallot, and atrioventricular septal defects.

Analysis of anesthetic consumption revealed significant differences between the two groups. Patients in the BIS-monitored group demonstrated substantially reduced requirements for anesthetic agents compared to the standard monitoring group, reflecting more precise titration of anesthesia depth (Table 1).

Table 1.

Anesthetic Consumption in Study Groups

Parameter	Group 1 (BIS, n=56)	Group 2 (Standard, n=30)	p-value
Sevoflurane (MAC-hours)	2.8 ± 0.6	3.9 ± 0.8	<0.001
Propofol (mg/kg/h)	8.2 ± 1.4	11.6 ± 2.1	<0.001
Fentanyl ($\mu\text{g/kg}$)	12.4 ± 2.8	15.9 ± 3.6	<0.01
Total anesthetic cost (USD)	284 ± 52	398 ± 67	<0.001

The reduction in anesthetic consumption in the BIS group was approximately 28% for sevoflurane, 29% for propofol, and 22% for fentanyl, translating to significant cost savings and potentially reduced drug-related adverse effects.

Hemodynamic stability throughout the perioperative period showed marked improvement in the BIS-monitored group. The incidence of hemodynamic interventions and deviations from target parameters was significantly lower in Group 1 (Table 2).

Table 2.

Hemodynamic Stability and Interventions

Parameter	Group 1 (BIS, n=56)	Group 2 (Standard, n=30)	p-value
Episodes of hypotension (n)	18 (32.1%)	17 (56.7%)	<0.05

Episodes of hypertension (n)	12 (21.4%)	14 (46.7%)	<0.05
Vasopressor use (n)	15 (26.8%)	16 (53.3%)	<0.05
Mean intraop HR variability (%)	12.4±4.2	18.7±5.8	<0.01
Mean intraop MAP variability (%)	14.6±3.9	22.3±6.1	<0.001

The BIS-monitored group demonstrated superior hemodynamic stability with fewer episodes requiring intervention, suggesting that precise control of anesthetic depth contributes to cardiovascular stability in this vulnerable population.

Recovery parameters and postoperative outcomes revealed significant advantages for BIS-guided anesthesia. Patients in Group 1 experienced faster emergence from anesthesia, earlier extubation, and reduced intensive care unit length of stay (Table 3).

Table 3.

Recovery Parameters and Postoperative Outcomes

Parameter	Group 1 (BIS, n=56)	Group 2 (Standard, n=30)	p-value
Time to extubation (hours)	4.2±1.8	6.8±2.4	<0.01
ICU length of stay (hours)	28.6±8.4	42.3±12.6	<0.05
Time to first oral intake (hours)	8.4±2.6	11.7±3.8	<0.05
Postoperative delirium (n)	4 (7.1%)	8 (26.7%)	<0.05
Hospital length of stay (days)	6.8±1.9	8.4±2.6	<0.05

The accelerated recovery profile in the BIS group resulted in reduced ICU and hospital stays, with potential implications for healthcare resource utilization and patient comfort.

Postoperative complications and adverse events were systematically monitored in both groups. The overall complication rate was lower in the BIS-monitored group, though some differences did not reach statistical significance due to the relatively small sample size (Table 4).

Table 4.

Postoperative Complications and Adverse Events

Complication	Group 1 (BIS, n=56)	Group 2 (Standard, n=30)	p-value
Respiratory complications (n)	3 (5.4%)	5 (16.7%)	<0.05
Neurological complications (n)	2 (3.6%)	4 (13.3%)	0.08
Postoperative nausea/vomiting (n)	8 (14.3%)	11 (36.7%)	<0.05
Intraoperative awareness (n)	0 (0%)	0 (0%)	-
Reoperation requirement (n)	1 (1.8%)	2 (6.7%)	0.24

Notably, no cases of intraoperative awareness were documented in either group, suggesting adequate anesthetic depth was maintained regardless of monitoring technique. However, the BIS group showed reduced incidence of respiratory complications and postoperative nausea and vomiting, likely related to reduced anesthetic exposure.

Conclusion. This prospective comparative study demonstrates that BIS monitoring provides significant clinical advantages in the perioperative management of children undergoing congenital heart defect correction. The implementation of BIS-guided anesthesia resulted in approximately 25-30% reduction in anesthetic agent consumption, enhanced hemodynamic stability with fewer interventions required, accelerated recovery

with earlier extubation times, shortened intensive care unit and hospital stays, and reduced incidence of postoperative complications including delirium and respiratory events.

The findings suggest that BIS monitoring enables more precise titration of anesthetic depth, avoiding both inadequate anesthesia and excessive drug administration. This is particularly relevant in pediatric cardiac surgery, where patients present unique physiological challenges and heightened vulnerability to anesthetic-related complications. The improved hemodynamic stability observed in the BIS group likely reflects the avoidance of anesthetic overdosing, which can depress cardiovascular function in children with already compromised cardiac reserve.

The economic implications of BIS monitoring are noteworthy, with reduced anesthetic consumption translating to direct cost savings, while shorter ICU and hospital stays contribute to decreased overall healthcare expenditure. Furthermore, the improved recovery profile and reduced complication rates enhance patient safety and family satisfaction.

Based on these results, we conclude that BIS monitoring should be considered a valuable adjunct in the anesthetic management of pediatric patients undergoing cardiac surgery for congenital heart defects.

The technology provides objective, real-time assessment of anesthetic depth that complements traditional monitoring methods and enables individualized anesthetic management. Future research should explore long-term neurodevelopmental outcomes and cost-effectiveness analysis in larger multicenter populations.

REFERENCES:

1. Smith JK, Anderson PL, Martinez-Rodriguez D, et al. Bispectral index monitoring in pediatric cardiac surgery: a systematic review and meta-analysis. *Pediatr Anesth.* 2023;33(4):312-324. doi:10.1111/pan.14589
2. Chen Y, Wang L, Zhang H, et al. Impact of BIS-guided anesthesia on postoperative outcomes in children with congenital heart disease: a randomized controlled trial. *J Cardiothorac Vasc Anesth.* 2024;38(2):445-453. doi:10.1053/j.jvca.2023.11.023
3. Davidson AJ, Vutskits L, Jevtovic-Todorovic V, et al. Neurodevelopmental outcome at 5 years of age after general anesthesia or awake-regional anesthesia in infancy (GAS): an international, multicentre, randomised, controlled equivalence trial. *Lancet.* 2024;403(10429):664-677. doi:10.1016/S0140-6736(23)02835-8
4. Patel SS, Ghai B, Mahajan R, et al. Comparative evaluation of bispectral index and entropy monitoring during general anesthesia in pediatric cardiac surgery. *Ann Card Anaesth.* 2023;26(1):45-52. doi:10.4103/aca.aca_156_22
5. Rodriguez-Gonzalez D, Martinon-Torres F, Perez-Munuzuri A, et al. BIS monitoring reduces anesthetic consumption and improves recovery in pediatric patients: a prospective study. *Paediatr Anaesth.* 2022;32(8):924-931. doi:10.1111/pan.14467
6. Liu H, Xu Y, Wang W, et al. Clinical efficacy of BIS monitoring in reducing anesthetic depth variability during pediatric cardiac surgery with cardiopulmonary bypass. *Front Pediatr.* 2023;11:1156789. doi:10.3389/fped.2023.1156789

7. Mahmoud M, Mason KP, Szmuk P, et al. Bispectral index monitoring in pediatric anesthesia: current evidence and future directions. *Curr Opin Anaesthesiol*. 2024;37(3):289-297. doi:10.1097/ACO.0000000000001358
8. Kim EJ, Park SJ, Kim HS, et al. Effect of BIS-guided anesthesia on postoperative delirium in pediatric cardiac surgery: a randomized controlled study. *J Clin Med*. 2023;12(15):4982. doi:10.3390/jcm12154982
9. Thompson A, Baluch AR, Farber NE, et al. Processed electroencephalogram monitoring in pediatric anesthesia: current applications and limitations. *Anesth Analg*. 2023;136(4):678-689. doi:10.1213/ANE.0000000000006234
10. Vlasov H, Rantanen T, Puolakka T, et al. BIS monitoring and postoperative outcomes in pediatric cardiac surgery: a propensity-matched analysis. *Acta Anaesthesiol Scand*. 2024;68(3):334-343. doi:10.1111/aas.14356
11. Zhang Y, Liu X, Chen Q, et al. Economic evaluation of BIS monitoring in pediatric anesthesia: a cost-effectiveness analysis. *Health Econ Rev*. 2023;13(1):28. doi:10.1186/s13561-023-00438-2
12. Sessler DI, Turan A, Stapelfeldt WH, et al. Triple-low alerts do not reduce mortality: a real-time randomized trial. *Anesthesiology*. 2025;142(1):47-58. doi:10.1097/ALN.0000000000004808

INTEGRATIV O'QUV METODLARINING TURLARI VA ULARNING KOMMUNIKATIV KO'NIKMALARNI RIVOJLANTIRISHDAGI AHAMIYATI

Isaboyeva Dilyora Zokirjon qizi

Qo'qon davlat universiteti

Boshlang'ich ta'lim kafedrası o'qituvchisi

Kalit so'zlar: *metod, metodika, intellektual, lingvistik kompetensiya, integratsiya, innovatsiya, kommunikativ ko'nikma, didaktik vositalar, debatlar, keys tahlillar*

Amaliy jihatdan integrativ metodlar turli fanlarning elementlarini uyg'unlashtirgan holda muloqotga asoslangan faol o'quv muhitini yaratadi. Masalan, adabiyot va san'at uyg'unligidagi darsda o'quvchi qahramonning obrazini nafaqat so'z bilan tavsiflaydi, balki uni rasmda ifoda etadi, bu jarayonda esa leksik boylik, ifoda qobiliyati va hissiy muloqot rivojlanadi. Yoki tabiatshunoslik va ona tili fanlari uyg'unlashtirilgan mashg'ulotda bola so'z boyligidan foydalangan holda voqealarni tushuntiradi, savol beradi va xulosa chiqaradi.

Integrativ metodlar amaliy jihatdan ta'limning individuallashuvini ham ta'minlaydi: har bir bola o'z bilish tarzi, qiziqishi va nutqiy salohiyatiga qarab faoliyatda ishtirok etadi. Kimdir rolli o'yinda o'zini erkin his etsa, boshqasi tadqiqotga asoslangan yozma ish orqali o'zini ko'rsatishi mumkin. Bu esa har bir bolaning nutqiy qobiliyatini rivojlantirish uchun keng imkoniyat yaratadi. Shu sababli, integrativ metodlarning amaliy ko'rinishlarini bilish va ularni maqsadga muvofiq tanlab qo'llash o'qituvchi uchun faqat metodik vazifa emas, balki ta'lim jarayonini faollashtirish, shaxsning nutqiy va ijtimoiy rivojlanishiga xizmat qilishning muhim shartidir.

Amaliy usullar orqali tashkil etilgan mashg'ulotlar bolalarda nutqiy faollikni kuchaytiradi, ularni guruhda ishlash, fikrlash, savol berish va o'z nuqtai nazarini himoya qilishga rag'batlantiradi. Masalan, rolli o'yinlar, keys-tahlillar, jamoaviy hikoya tuzish, debat va ijodiy topshiriqlar orqali o'quvchi ma'lumotni faqat eshitmaydi, balki uni qayta ifoda etadi, shaxsiy munosabat bildiradi va o'rtoqlari bilan fikr almashadi. Bu jarayonda bolalar so'z boyligini boshiradi, nutqiy strukturalarni ongli ravishda qo'llashni o'rganadi va nutq madaniyatini shakllantiradi. Bu haqda taniqli pedagog olim V.V. Davыdov shunday yozadi: "Bola nutqiy faoliyatni faqat amaliy muloqot jarayonida o'zlashtiradi, u yerda u fikr almashadi, muhokama qiladi va ijtimoiy munosabat qurishni o'rganadi".²⁵ Shu nuqtai nazardan, amaliy usullar bolalarning kommunikativ rivojlanishida nafaqat vosita, balki markaziy mexanizm vazifasini bajaradi.

Integrativ nuqtai nazardan, muammoli va tadqiqot elementlariga asoslangan mashg'ulotlar adabiyot, ijtimoiy fanlar, axloqshunoslik va hatto tabiatshunoslik bilimlarini uyg'unlashtirish imkonini yaratadi. Masalan, ekologik muammo muhokamasida bolalar tabiatshunoslikdagi bilimlarini ishga solib, axloqiy pozitsiyasi orqali o'z munosabatini bildirishi, adabiy qahramonlar haqida gap ketganda esa badiiy obrazlarni tahlil qilish orqali

²⁵ Давыдов В.В. Теория развивающего обучения. – М.: Институт развития личности, 2000. – С. 128.

mulohazali xulosalar chiqarishi mumkin. Shu bois, muammoli va tadqiqot elementlariga asoslangan mashg'ulotlar bolalarda mustaqil fikrlash, muloqotga kirishish, ijtimoiy munosabatlar o'rnatish va yechim topish qobiliyatini rivojlantiradi. Ular ta'lim jarayonini jonli va mazmunli qiladi, bolalarni faol ishtirokchiga aylantirib, hayotiy kompetensiyalarni shakllantirishda muhim rol o'ynaydi.

Fanlararo uyg'un darslar boshlang'ich ta'limda integrativ yondashuvning eng yorqin ifodasi bo'lib, ular orqali o'quvchilar turli fanlar o'rtasidagi bog'liqlikni anglaydilar, bilimlarni hayotiy va ma'naviy jihatdan boyitib, muloqot va ijodiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantiradilar. Bunday darslar, odatda, bir vaqtda ikki yoki undan ortiq fanning mazmuniy elementlarini uyg'unlashtirgan holda tashkil etiladi. Masalan, san'at va til uyg'unligidagi mashg'ulotlarda o'quvchilar tasviriy san'at yoki musiqa orqali matn mazmunini chuqurroq his etish, uning hissiy-obrazli jihatlarini anglash, o'z tasavvurini so'zlar bilan ifoda qilish imkoniga ega bo'ladilar. Masalan, she'r yoki hikoyadan keyin rasm chizish, musiqa qo'yib badiiy obrazlarni tasvirlash, suratlar orqali hikoya tuzish kabi mashg'ulotlar bolalarda ijodiy mulohaza, obrazli fikrlash va nutqiy ifoda qobiliyatini rivojlantiradi.

Fanlararo uyg'un darslarning integrativ ahamiyati shundaki, ular bolalarning bilimlarini alohida parchalar sifatida emas, balki bir-biri bilan bog'liq, uzviy yaxlit jarayon sifatida qabul qilish qobiliyatini shakllantiradi. Masalan, bir mavzuda adabiyot, tarix, san'at va axloqshunoslik elementlarini uyg'unlashtirish bolalarda bilimlarni kompleks anglash, ma'naviy va hissiy rivojlanish, shaxsiy munosabat bildirish va ijtimoiy muloqotda ishtirok etish salohiyatini kuchaytiradi.

Ijtimoiy muloqot ko'nikmalarini faollashtirish boshlang'ich sinfda qo'llaniladigan integrativ metodlarning eng muhim vazifalaridan biri hisoblanadi. Chunki bolalar yoshida muloqot faqat axborot almashish orqali emas, balki shaxsiy munosabatlarni shakllantirish, his-tuyg'ularni ifoda etish, tengdoshlar bilan hamkorlikda umumiy maqsad sari harakat qilish jarayonida rivojlanadi. Integrativ mashg'ulotlarda bolalar guruhli topshiriqlar, ijodiy ishlar, rolli o'yinlar, kvestlar va debatlar qatnashib, muloqotga kirishish, o'z fikrini bayon qilish, boshqalarning fikrini tinglash, baholash va zarur hollarda o'z pozitsiyasini qayta ko'rib chiqish imkoniyatiga ega bo'ladilar. Shu jarayonda ular ijtimoiy aloqalar quradi, ishonchli muloqot, hurmat va hamkorlik ko'nikmalari shakllanadi. A.Xajong, V.Ambedkar ta'kidlaganidek: "Maktabda guruhli muloqot va tengdoshlar bilan hamkorlikka asoslangan mashg'ulotlar orqali bolalar ijtimoiy malaka va muloqot strategiyalarini asta-sekinlik bilan egallab boradilar, bu esa ularning kelgusi shaxsiy va akademik muvaffaqiyati uchun asos bo'lib xizmat qiladi".²⁶ Shu jihatdan integrativ metodlar bolalarda nafaqat ma'naviy va aqliy rivojlanishni ta'minlaydi, balki ularni jamoada ishlash, maslahatlashish, bir-birini qo'llab-quvvatlash, mushtarak vazifalarni birgalikda hal etishga yo'naltiradi. Bu esa ijtimoiy muloqot salohiyatini faollashtirishning eng samarali pedagogik vositalaridan biri hisoblanadi.

²⁶ Hajong A., Ambedkar V. Enhancing communication skills and self-confidence through constructivist teaching: A comparative study // [Electronic resource]. — May 2025.

Integrativ metodlar: debatlar, keys-tahlillar, PMI yoki kvestlar orqali bolalarda erkin fikr yuritish, biror masalaga bir nechta qarash nuqtasidan yondashish, standart javoblar bilan cheklanmaslik imkoniyatini yaratadi. Bu esa ularning tanqidiy fikrlash salohiyatini shakllantirib, bilimlarni yangicha uyg'unlashtirish, original yechimlar taklif etish va ijodiy chiqish yo'llarini topish qobiliyatini rivojlantiradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Matkarimov M.A. "PISA" xalqaro o'quvchilarining savodxonligini baholash tadqiqotining rivojlanish bosqichlari, maqsad va vazifalari/ "Zamonaviy ta'lim" jurnali, №8(93) 2020 yil.
2. Najmitdinova T.N. Boshlang'ich sinf o'quvchilari o'quv-bilish faoliyatini shakllantirishning didaktik asoslari: dis. kand. ped. nauk.- Toshkent, 2006. - 159 b.
3. Nishonova Z. Mustakil fikr rivojlanganligining psixologik mezonlari // Xalk ta'limi. - Toshket, 2001. №1.- 38 – 40 b.
4. Olimov T. Ta'lim texnologiyalari. Monografiya. -T.: 2007. -102 b.
5. Piaget J. The Origins of Intelligence in Children. – New York: International Universities Press, 1952. – 419 p.
6. Raximov Z.T. Pedagogik kompetentlik ta'lim jarayoni rivojlanishining muhim omili sifatida. // "Zamonaviy ta'lim" ilmiy-amaliy ommabop jurnali, 2019 yil № 7-son. - 3-8-b.

ПРОБЛЕМА ХУДОЖЕСТВЕННОГО ОБРАЗА В ЛИТЕРАТУРЕ

Карабаева Азизахон Садыковна

Научный руководитель: преподаватель кафедры теории и практики русского языка Андижанского государственного института иностранных языков

Гуламжанова Зебинисо Козимжон кизи

*Студентка 4 курса направления «Теория и практика переводоведения»
Андижанского государственного института иностранных языков*

Аннотация: В статье рассматривается проблема художественного образа как ключевой категории литературоведения. Анализируется сущность и функции художественного образа, его роль в формировании эстетической целостности произведения. Особое внимание уделяется взаимодействию автора и читателя через систему образов, а также изменениям понимания образа в контексте различных литературных эпох и направлений. В работе рассматривается современное осмысление художественного образа в условиях цифровой культуры и мультимедийного дискурса. Подчеркивается значение художественного образа как средства выражения авторского мировоззрения и способа познания человеческой природы.

Ключевые слова: художественный образ, литература, автор, читатель, поэтика, символ, эстетика, стиль, восприятие, композиция, жанр, идея, интерпретация.

Художественный образ является одним из центральных понятий литературоведения, без которого невозможно полное понимание природы искусства слова. Через художественный образ литература не просто воспроизводит реальность, но и создает новую, осмысленную и эмоционально насыщенную картину мира. В нём соединяются конкретное и обобщённое, рациональное и чувственное, индивидуальное и типическое.

Актуальность изучения проблемы художественного образа заключается в том, что именно через него осуществляется взаимодействие автора и читателя. Художественный образ становится не только средством выражения авторских идей, но и способом их осмысления и интерпретации в сознании читателя [1; с. 27].

В истории литературоведения категория художественного образа рассматривалась с различных точек зрения. В античности Аристотель понимал образ как «подражание действительности», подчёркивая его миметическую природу [2; с. 35]. В эпоху романтизма акцент сместился на творческое преобразование реальности, когда образ перестал быть лишь отражением и стал актом художественного самовыражения. В XX веке в рамках структурной и

семиотической поэтики художественный образ рассматривается как система знаков, способная передавать сложные культурные и эмоциональные смыслы [3; с. 142].

Художественный образ представляет собой сложное единство содержания и формы. Его можно рассматривать как своеобразную модель человеческого восприятия мира, воплощённую в слове. Каждый элемент художественного произведения — сюжет, персонаж, пейзаж, диалог, деталь — может выполнять функцию образа, если он несёт смысловую нагрузку и вызывает эстетическое впечатление.

Функции художественного образа многогранны. Прежде всего, он выполняет познавательную функцию, так как через образы литература исследует и объясняет жизнь. Эмоциональная функция заключается в том, что художественный образ вызывает у читателя чувства и сопереживание. Коммуникативная функция связана с передачей авторского опыта и мировоззрения, а символическая — с выражением универсальных идей и смыслов.

Художественный образ не является статичным — он меняется в зависимости от эпохи, жанра и индивидуального стиля автора. В реалистической литературе он стремится к жизненной достоверности, в романтизме — к выражению внутреннего мира личности, в модернизме — к передаче субъективных состояний сознания. Эволюция художественного образа отражает развитие самой литературы как искусства [4; с. 89].

Восприятие художественного образа читателем предполагает активное соучастие: один и тот же образ может вызывать разные ассоциации и эмоциональные отклики. Через систему образов писатель раскрывает собственное понимание мира, морали и красоты.

Современная литература, находясь в диалоге с цифровыми технологиями и изменением читательских практик, переосмысляет традиционные способы репрезентации действительности. Художественный образ выходит за пределы текста, становясь частью мультимодального дискурса. Таким образом, он продолжает выполнять свою главную функцию — духовное и нравственное воздействие на человека.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Аристотель. Поэтика. — М.: Искусство, 1990. — 144 с.
2. Бахтин М. М. Вопросы литературы и эстетики. — М.: Художественная литература, 1975. — 504 с.
3. Жирмунский В. М. Теория литературы. Поэтика. Стилистика. — Л.: Наука, 1977. — 356 с.

4. Лотман Ю. М. Структура художественного текста. — М.: Искусство, 1970. — 384 с.
5. Мелетинский Е. М. Поэтика мифа. — М.: Наука, 1976. — 408 с.
6. Тынянов Ю. Н. Поэтика. История литературы. Кино. — М.: Наука, 1977. — 330 с.
7. Эйхенбаум Б. М. О прозе. — Л.: Художественная литература, 1986. — 292 с.
8. Хатамова Д. А., Алтундаг М. Эстетика художественного образа: современные подходы. — Казань: Университет, 2021. — 234 с.
9. [Электронный ресурс] <https://www.dissercat.com/>
10. [Электронный ресурс] <https://www.gramota.net/editions/2.html>

“TA’LIMDA LOYIHALARNI SAMARALI BOSHQARISHDA XORIJ TAJIRIBALARIDAN FOYDALANISH YO‘LLARI”

Mamaraximova Nigora Mahmudjonovna

Ona tili va adabiyot fani o‘qituvchisi Toshkent iqtisodiyot va soliq texnikumi

Annotatsiya: Ta'limni boshqarish har qanday ta'lim tizimining muhim tarkibiy qismi bo'lib, o'qitish va o'rganish tajribasi sifatiga ta'sir qiladi. Ushbu maqola turli mamlakatlardagi ta'limni boshqarish amaliyotining qiyosiy tahlilini o'rganadi, olingan saboqlar va butun dunyo bo'ylab ta'lim natijalarini yaxshilash uchun moslashtirilishi mumkin bo'lgan ilg'or tajribalarni ta'kidlaydi.

Kalit soʻzlar: ta'limni boshqarish, xorijiy tajribalar, o'rta ta'lim, ta'lim natijalari.

Abstract: Learning management is a critical component of any educational system and affects the quality of the teaching and learning experience. This article explores a comparative analysis of education management practices in different countries, highlighting lessons learned and best practices that can be adapted to improve educational outcomes worldwide.

Keywords: educational management, foreign experiences, secondary education, educational outcomes

KIRISH

Ta'limni samarali boshqarish har qanday ta'lim tizimining muvaffaqiyatining asosidir. Ta'limni boshqarish bo'yicha xorijiy tajribalarni o'rganib chiqib, biz turli kontekstlarda muvaffaqiyat qozongan innovatsion amaliyot va yondashuvlar haqida qimmatli tushunchalarga ega bo'lishimiz mumkin. Ushbu qiyosiy tahlil global miqyosda ta'limni boshqarish amaliyotini yaxshilash uchun qo'llanilishi mumkin bo'lgan asosiy strategiyalarni aniqlashga qaratilgan.

Xorijiy o'quv yurtlarining tajribasi shuni ko'rsatadiki, ularning muvaffaqiyati asosan sifat menejmenti tizimlarini yaratish orqali sifatni oshirishga bog'liq bo'lib, unda o'qituvchilar faoliyatining sifatini baholash tizimi kichik bir tizimdir. Chet ellik tadqiqotchilar 1980-yillarning boshidan o'zlarining o'quv rejalari va dasturlarini takomillashtirish, texnik vositalardan foydalanish va hokazolar orqali o'qitish sifatini oshirishga qaratilgan urinishlarni amalga oshirdilar.

Buyuk Britaniyada ikkita ta'lim tizimi mavjud: birinchi - Angliya, Uels va Shimoliy Irlandiya; ikkinchisi - Shotlandiyada. Bu ikki tizim bir birini inkor qilmaydi.

O'zbekiston bilan diplomatik munosabatlarni 1992-yil 18-fevral o'rnatgan. Milliy bayram - qirolicha tugilgan kuni.

Davlat sektori (state school) - o'quvchilarning 93%. Xususiy sektor (private school) - o'quvchilarning 7%.

1988-yilda Buyuk Britaniyada yagona davlat ta'lim standartlari kiritilgan. 5 yoshdan 16 yoshgacha barcha bolalar majburiy ta'lim olishlari shart.

- Boshlang'ich maktab 5-11 yosh
- O'rta maktab

- 11-16 yosh GCSE
- Kollejda maktabdan keyin ta'lim 16-18 yosh Sixth Form
- Oliy ta'lim 18 yoshdan keyin Maktabgacha ta'lim

3 yoshdan 5 yoshgacha bolalar bog'chalari va maktabgacha sinflarga borishi mumkin : davlat (nursery school playgroup) yoki xususiy (kindergarten)

Boshlang'ich ta'lim

- 5 yoshdan 7 yoshgacha kichik bolalar uchun maktab (infant-school yoki pre – preparatory school). Matematika, ingliz tili, geografiya, musiqa va san'at o'qitiladi.

- 7 yoshdan 11 yoshgacha boshlang'ich maktab (junior school yoki preparatory school)

Primary school yoki elementary school

- An'anaviy fanlarni chuqurlashtirilgan o'rganilishi
- Tabiiy fanlarni va axborot texnologiyalar o'qitilishi boshlanishi
- Test shaklida asosiy o'rganiladigan fanlardan Common Entrance

Examination (CEE) Umumiy kirish va intellect rivojlanish darajasini aniqlaydigan (IQ) imtixon topshiradilar.

O'rta ta'lim

- Davlat o'rta maktablari: yagona o'rta maktab (comprehensive school); klassik maktab (grammar school)

- Xususiy maktablar (public school) Buyuk Britaniyada maktab xususiyatlari
- O'rganilayotgan fanlarni mustaqil tanlash imkoniyati
- 4-6 fanlar chuqurlashtirilib o'rganiladi, boshqa qo'shimcha fanlarni kichik xajmda o'zlashtirish mumkin

- O'rta ta'lim jarayoni bolalarni o'rta ta'lim britaniya sertifikat General Certificate of Secondary Education (GCSE) olish uchun imtixonini topshirish tayyorlashga qaratilgan

Oliy ta'lim

- Kollejl, universitetlar, politexnik institutlari
- Katta sinflar o'quvchilari uchun tayyorlov kolleji (6 th Form College) 16 yoshdan 18 yoshgacha

- CHuqurlashtirilgan ta'lim darajasi to'g'risida umumiy sertifikat (General Certificate of Education Advanced Level)

Buyuk Britaniya ta'lim tizimining afzalliklari

Britaniya sertifikatlari, diplomlari va berilgan darajalari butun dunyoda tan olinadi. Eng zamonaviy ta'lim metodlari, doimo modernizatsiyalashgan ta'lim vositalari va, eng asosiysi, mahoratli professor- o'qituvchilar. Doimiy nazorat va mustaqil tanlash imkoniyatlari.

Buyuk Britaniya ta'lim tizimining xususiyatlari

- Intizom
- Erta ixtisoslashtirish.
- Ta'lim olishda mustaqillik. Asosiy e'tibor ilmiy tadqiqot
- Ishlarni olib borishga va esselarni tayyorlashga qaratilgan.
- Ijtimoiy va jamoatchilik tadbirlarda qatnashish. Buyuk Britaniyada boshlang'ich va o'rta ta'lim

Buyuk Britaniyada maktab ta'limi 13 yil davom etadi. Bola 5 yoshida boshlang'ich maktabga kiradi va 18 yoshida o'rta maktabni tugatadi. Maktab o'quvchilari 14 yoshgacha davlat maktablarining majburiy o'quv dasturiga muvofiq ko'p sonli umumiy ta'lim fanlarini o'rganadilar. Keyingi 2 yilida maktab o'quvchilari

5-10 ta fanni o'rganadilar, 16 yoshida esa GCSEning o'rta ma'lumotli majburiy sertifikatini uchun imtihon topshiradilar. Ammo, agar talaba universitetga kirmoqchi bo'lsa, u yana 2 yil o'qishi va Adarajasida imtihon topshirishi kerak. Bu imtihonlar natijalariga ko'ra, oliy o'quv yurtiga qabul qilinadi. O'qishning ushbu bosqichida (16-18 yosh) maktab maqsadli ravishda tanlangan mutaxassislik bo'yicha universitetga kirishga tayyorlaniladi.

Shuningdek, boshqa mamlakatlarda, Jumladan:

1. Finlyandiya:

- O'qituvchining mustaqilligi va professionalligiga katta e'tibor.
- o'qituvchilarni tayyorlash va qo'llab-quvvatlashning kompleks tizimlari.
- O'quvchiga yo'naltirilgan ta'lim va individual ta'limga e'tibor qaratish.

2. Singapur:

- mas'uliyat va natijalarga qaratilgan markazlashtirilgan ta'lim tizimi.
- Ma'lumotlarga asoslangan qarorlar qabul qilish orqali doimiy takomillashtirishga urg'u berish.

- Ta'lim sohasida kuchli yetakchilik va boshqaruv tuzilmalari.

3. Kanada:

- ta'limda inklyuzivlik va xilma-xillikka e'tibor.
- ta'lim qarorlarini qabul qilishda hamkorlikda yondashuv.
- Talabalarining har tomonlama rivojlanishi va farovonligiga e'tibor qaratish.

O'rganilgan saboqlar:

- O'qituvchining mustaqilligini mas'uliyat bilan muvozanatlash talabalar natijalarini yaxshilashga olib keladi.

- Ma'lumotlarga asoslangan qarorlar qabul qilish va doimiy takomillashtirish ta'lim muvaffaqiyati uchun muhimdir.

- Ta'limni samarali boshqarish uchun kuchli yetakchilik va boshqaruv tuzilmalari hal qiluvchi ahamiyatga ega.

Xulosa: Xulosa qilib aytgach, ta'limni boshqarish bo'yicha xorijiy tajribalarni o'rganish va tahlil qilish orqali biz butun dunyo bo'ylab ta'lim tizimini yaxshilash uchun moslashtirilishi mumkin bo'lgan ilg'or tajriba va muvaffaqiyatli strategiyalarni aniqlashimiz mumkin. Turli kontekstlardan hamkorlikda o'rganish ta'limni boshqarish amaliyotida innovatsiyalar va takomillashtirishga olib kelishi mumkin, natijada talabalar, o'qituvchilar va jamoalarga foyda keltiradi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Tan, J. va Pakvud, A. (2019). Singapurda ta'lim boshqaruvi va boshqaruvi. Springer.

2. YUNESKO. (2020). Barqaror rivojlanish uchun ta'lim: Barqarorlikka erishishni o'rganish. Birlashgan Millatlar Tashkilotining Ta'lim, fan va madaniyat masalalari bo'yicha tashkiloti.
3. Shokirova, Rahmonova Manzura. "Management Directions Of Human Capital Development." Academia Repository 4.10 (2023): 259-263.
4. Shokirova, R. M. (2023). Management directions of human capital development. Academia Repository, 4(10), 259-263.
5. Saidova, X. R. "Effectiveness of quality management in the organization of activities of educational institutions." Publishing House "Baltija Publishing" (2023).
6. Saidova, X. R. "Mechanism for attracting staff to improve the quality of education." international journal of social science & interdisciplinary research issn: 2277-3630 Impact factor: 7.429 11.07 (2022): 59-67.
7. Нурматова, Мафтуна. "Оила иқтисоди ва уни юритишга оид компетенциялар." Общество и инновации 2.11/S (2021): 323-329.

NUTQNING FONETIK, LEKSIK, GRAMMATIK BUZULISHLARINING O'ZARO TA'SIR XUSUSIYATLARI

Mamatova A.B

Nizomiy nomidagi O'zMPU Logopediya kafedrası PhD, dotsenti

Ibragimova I.N

Nizomiy nomidagi O'zMPU logopediya yo'nalishi 2-bosqich talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada nutq tizimining muhim tarkibiy qismlari hisoblangan fonetik, leksik va grammatik komponentlarning buzilishi hamda ularning o'zaro bog'liqligi ilmiy-nazariy va amaliy jihatdan yoritgan. Nutq rivojlanishi jarayonida ushbu komponentlardan birida yuzaga kelgan nuqson boshqa komponentlarning shakllanishi va rivojlanishiga ham bevosita ta'sir ko'rsatishi natijasida nutqning umumiy tizimi buziladi. Maqolada fonetik buzilishlarning so'z boyligi, so'z ma'nosini idrok etish hamda grammatik tuzilmalarning to'g'ri shakllanishiga ta'siri misollar asosida ochib berilgan. Shuningdek, leksik va grammatik komponentlar o'rtasidagi uzviy bog'liqlik hamda ularning bir-birini to'ldiruvchi xususiyatlari yoritilgan.

Kalit so'zlar: nutq buzilishi, fonetik komponent, leksik komponent, grammatik komponent, logopedik korreksiya, interaktiv texnologiyalar, QR-kod.

Аннотация: В данной статье с научно-теоретической и практической точек зрения рассматриваются нарушения фонетического, лексического и грамматического компонентов, являющихся важнейшими составляющими системы речи, а также их взаимосвязь. Анализируется, что дефект, возникающий в одном из указанных компонентов в процессе речевого развития, оказывает непосредственное влияние на формирование и развитие других компонентов, в результате чего нарушается целостность речевой системы. В статье на основе конкретных примеров раскрывается влияние фонетических нарушений на словарный запас, понимание значений слов и правильное формирование грамматических структур. Также освещается тесная взаимосвязь лексического и грамматического компонентов, их взаимодополняющий характер. В ходе исследования обосновывается необходимость изучения речевых нарушений не только в рамках отдельных компонентов, но и с учётом их взаимного влияния.

Ключевые слова: речевые нарушения, фонетический компонент, лексический компонент, грамматический компонент, логопедическая коррекция, интерактивные технологии, QR-код.

Annotation: This article examines, from scientific-theoretical and practical perspectives, disorders of the phonetic, lexical, and grammatical components, which are considered essential elements of the speech system, as well as their interrelationships. It analyzes how a defect arising in one of these components during speech development directly affects the formation and development of the other components, ultimately leading to disruption of the overall speech system. Based on illustrative examples, the article reveals the

impact of phonetic disorders on vocabulary development, comprehension of word meanings, and the correct formation of grammatical structures. It also highlights the close interconnection between lexical and grammatical components and their complementary nature. The study substantiates the necessity of examining speech disorders not only within the framework of individual components but also in terms of their mutual interaction.

Keywords: *speech disorders, phonetic component, lexical component, grammatical component, speech therapy correction, interactive technologies, QR code.*

Nutq va til inson faoliyatining muhim vositalaridan biri bo'lib, u nafaqat shaxsning fikrini ifodalash, balki uning ijtimoiy-madaniy muhit bilan o'zaro aloqasini ta'minlaydi. Nutq tizimi fonetik, leksik va grammatik komponentlar orqali shakllanadi va ularning uyg'unligi sog'lom rivojlangan nutqning muhim mezonini hisoblanadi.

“Nutq buzilishlari turli shakllarda namoyon bo'lib, ular fonetik-fonematik, leksik-grammatik va umumiy nutq yetishmovchiligi kabi turlarga bo'linadi, shuningdek dizartriya, alaliya kabi belgilar bilan ham ifodalanadi, bu buzilishlarning sabablari irsiy omillar, markaziy asab tizimidagi nuqsonlar hamda psixologik va ijtimoiy muhit ta'siri bilan bog'liq ekanligi tadqiq etilgan.”²⁷

Shu sababdan, nutqning buzilishi – fonetik, leksik yoki grammatik jihatdan nuqsonlar paydo bo'lishi – individual rivojlanish, ta'lim jarayoni va jamiyat bilan integratsiya jarayonlariga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Logopediya fani nutqning buzilish sabablari va ularni korreksiya qilish metodlarini tadqiq etishda muhim ahamiyat kasb etadi. Ilmiy tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, nutq komponentlarining buzilishi ko'pincha bir-biriga bog'liq bo'lib, masalan, fonetik nuqsonlar leksik ifoda qobiliyatini, grammatik noto'g'ri shakllanish esa kommunikativ samaradorlikni kamaytiradi. Shuningdek, maktab va maxsus ta'lim muassasalari nutq va eshitish qobiliyatidagi nuqsonlarga ega bolalarning rivojlanishiga individual yondashuvni ta'minlashga intiladi. Ta'lim mazmunini tanlash, interaktiv texnologiyalarni qo'llash, QR-kod va multimediya resurslaridan foydalanish nutqni rivojlantirishda samarali vosita sifatida ko'rsatildi. Shu bilan birga, dastlabki tergov psixologiyasi va pedagogik amaliyotlar orqali bolalarning aqliy, ijtimoiy va kommunikativ qobiliyatlarini chuqur o'rganish imkoniyati yaratiladi.

Ta'kidlash lozimki, nutqning har bir tarkibiy qismi – fonetik, leksik va grammatik – bir-biri bilan uzviy bog'langan bo'lib, ularni o'rganish nafaqat ilmiy jihatdan, balki amaliy pedagogik va logopedik faoliyatda ham zarur. Shu nuqtai nazardan, nutq buzilishlarini aniqlash, ularni korreksiya qilish metodlarini ishlab chiqish va ta'lim tizimida integratsiyalashgan yondashuvlarni qo'llash hozirgi kunda dolzarb masalalardan hisoblanadi. Nutq insonning shaxsiy va ijtimoiy hayotidagi asosiy kommunikativ vosita hisoblanadi. Nutq tizimi bir nechta tarkibiy qismlardan iborat bo'lib, ular fonetik, leksik va grammatik komponentlardan tashkil topadi. “Nutq buzilishlari nafaqat individual komponentlar – fonetik, leksik va grammatik qobiliyatlar bilan bog'liq, balki ular o'zaro mustahkam bog'langan bo'lib, bir qismdagi buzilish boshqalarga ham bevosita ta'sir qiladi.

²⁷ Goipova N. B. qizi & Meliboyeva Y. E. (2025). Nutq rivojlanishining buzilishlari va ularning sabablari. *Science and Education*, 6(5), 374–381.

Shu sababdan logopedik korreksiya jarayonida har bir komponentni alohida va kompleks tarzda o'rganish zarur." ²⁸Ilmiy tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, nutq komponentlarining samarali ishlashi bolaning ijtimoiy muhitga integratsiyasi, ta'lim jarayonida muvaffaqiyat qozonishi va aqliy rivojlanishiga bevosita bog'liq.

Fonetik komponent nutqning tovush tizimini, talaffuz qobiliyatini va intonatsiyani o'z ichiga oladi. Bolalarda fonetik buzilishlar ko'pincha tovushlarni noto'g'ri talaffuz qilish, tovushlarni o'zgartirib ishlatish yoki ba'zi tovushlarni umuman aytmaslik bilan namoyon bo'ladi. Masalan, metodik qo'llanmalarda keltirilgan tajribalar shuni ko'rsatadiki, bolalarning "s" va "sh" tovushlarini aralashtirib talaffuz qilishi ularning leksik va grammatik ifodasini ham qiyinlashtiradi. Shu bois, fonetik korreksiya nafaqat tovushlarni to'g'ri talaffuz qilishga, balki so'z boyligini kengaytirishga ham yordam beradi.

Leksik komponent – nutqdagi so'z boyligi, so'zlarni to'g'ri ishlatish va ma'no uyg'unligini ta'minlaydi. Leksik buzilishlar, masalan, so'zlarni noto'g'ri ishlatish yoki yangi so'zlarni o'zlashtirishda qiyinchiliklar, bolaning fikrini aniq ifodalashini cheklaydi. Ilmiy tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, leksik buzilishlar ko'pincha fonetik va grammatik buzilishlar bilan birga kuzatiladi. Masalan, Aliyev o'z tadqiqotida bolalarning fonetik xatolarini tuzatish jarayonida leksik boyligining ham sezilarli darajada oshganini qayd etgan. Shu bilan birga, interaktiv texnologiyalar va multimediya vositalari, xususan QR-kod orqali o'tkazilgan mashg'ulotlar, bolalarning leksik qobiliyatini samarali rivojlantirishga xizmat qiladi.

Grammatik komponent nutqning sintaksis va morfologik tarkibini, so'z birikmalari va jumalarni to'g'ri shakllantirishni o'z ichiga oladi. Grammatik buzilishlar ko'pincha so'zlarni noto'g'ri qo'llash, jumla tuzilmasini noto'g'ri shakllantirish va o'zaro bog'lanishni kamaytirish bilan namoyon bo'ladi. Bu esa bolalarning nutqini tushunishni qiyinlashtiradi va ijtimoiy muloqotda qiyinchiliklar yaratadi. Metodik qo'llanmalarda keltirilgan tajribalar shuni ko'rsatadiki, grammatik buzilishlar bilan ishlashda interaktiv mashqlar va individual yondashuvlar samarali natija beradi.

Nutq buzilishlari ko'pincha turli sabablarga bog'liq bo'ladi: eshitish qobiliyatining yetarli darajada rivojlanmaganligi, nevrologik yoki psixologik omillar, ta'lim jarayonidagi yetarli yondashuvning yo'qligi va pedagogik metodik vositalarning cheklanganligi. Bu buzilishlar bolalarning o'zini ifodalash qobiliyatini pasaytiradi, aqliy rivojlanishga salbiy ta'sir ko'rsatadi va ijtimoiy muhitga moslashuvini qiyinlashtiradi. Shu bois, nutqning har bir komponentini chuqur o'rganish va metodik jihatdan to'g'ri yondashuvlarni ishlab chiqish juda muhim.

Nutq buzilishlarini tuzatishda interaktiv va integratsiyalashgan metodlar samarali hisoblanadi. Jumladan:

- multimediya va QR-kod orqali mashg'ulotlarni o'tkazish;
- fonetik, leksik va grammatik mashqlarni birlashtirish;
- individual va kichik guruh mashg'ulotlari orqali bolalarni doimiy monitoring qilish.

²⁸ Karimova, L. S., & Tursunov, A. K. (2023). Logopedik korreksiya va nutq buzilishlarini kompleks o'rganish. Toshkent: Pedagogika va Psixologiya, 78–85-betlar.

Demak, nutq buzilishiga olib keluvchi omillarni chuqur tahlil qilganda, zamonaviy interaktiv usullardan foydalanishning ahamiyati yanada ravshan bo'ladi. Ayniqsa, o'smir yoshidagi bolalar bilan ishlash jarayonida bu usullar ularning e'tiborini samarali jalb qilishga imkon beradi. Shu tarzda, pedagog yoki logoped tomonidan ishlab chiqilgan metodik qollanmalardan foydalanish vaqti sezilarli darajada uzayadi, bu esa bolaning nutq qobiliyatini rivojlantirish jarayonini yanada samarali qiladi. Natijada, belgilangan ijobiy natijalarga erishish muddatlari ancha qisqaradi, boladagi o'zgarishlar tezroq seziladi va mustahkamlanadi. Shu bilan birga, ushbu yondashuv bolalarning motivatsiyasini oshiradi, mashg'ulotlarga qiziqishini kuchaytiradi va nutqni rivojlantirish bo'yicha amaliy jarayonning sifatini yanada yuqori darajaga ko'taradi. Shu jarayonda, o'smir yoshidagi bolalar bilan ishlashda metodik qollanmadagi ²⁹ turli o'yinlardan foydalangan holda mashg'ulotlarni tashkil etish juda samarali bo'ladi. Masalan, fonetik komponentni rivojlantirish uchun "Kim nima qiladi?" yoki "Gapni davom ettir" kabi o'yinlar bolalarning e'tiborini jalb qiladi va talaffuzni mustahkamlashga yordam beradi.

Leksik va grammatik qobiliyatni oshirish uchun esa "To'g'ri-teskarisi" , "Agar ... bo'lsa" kabi interaktiv mashqlarni qo'llash mumkin. Shu orqali bolalar mashg'ulot jarayonida faol ishtirok etadi, o'rganish jarayoni qiziqarli va motivatsion tarzda o'tadi, natijada belgilangan ijobiy natijalarga erishish muddatlari yanada qisqaradi. Bu usul bolaning nutq qobiliyatini rivojlantirishni tezlashtiradi va mashg'ulotlardan maksimal foyda olish imkonini beradi.

Nutq tizimini o'rganishda fonetik, leksik va grammatik komponentlarning o'zaro bog'liqligi ilmiy jihatdan isbotlangan.

Nutq tizimining asosiy tarkibiy qismlari – fonetik, leksik va grammatik komponentlarning buzilishi, ularning o'zaro bog'liqligi va logopedik korreksiya usullari haqida batafsil tahlil olib bordik. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, nutqning har bir komponenti alohida ko'rinishda buzilgan bo'lsa-da, ular bir-biri bilan chambarchas bog'langan. Masalan, tovushlarni noto'g'ri talaffuz qilish nafaqat fonetik qobiliyatga ta'sir qiladi, balki leksik va grammatik tuzilishni tushunish jarayonini ham qiyinlashtiradi. "Nutq buzilishlarida erta tashxis qo'yish va tizimli logopedik korreksiya jarayonlarini qo'llash, shu jumladan fonetik, leksik va grammatik komponentlarni kompleks o'rganish orqali samarali natijalarga erishish mumkin. Ilmiy tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, interaktiv va individual yondashuvlar nutq buzilishi bo'lgan shaxslarning kommunikativ qobiliyatlarini sezilarli darajada yaxshilaydi."³⁰ Shu bois, logopedik yordamni faqat bitta jihatga qaratib emas, balki butun nutq tizimi doirasida kompleks yondashuv bilan amalga oshirish zarur. Tahlillarimiz davomida shunga amin bo'ldikki, interaktiv metodlar va individual yondashuvlar nutq buzilishining turli ko'rinishlarini samarali tarzda tuzatishda juda foydali. Bolalar bilan ishlashda bu usullar ularning e'tiborini jalb qilish, nutq mashqlarini qiziqarli va motivatsion tarzda o'tkazish imkonini beradi. Shu bilan birga, kattalarda ham shaxsiy xususiyatlar va muammolarni hisobga olgan holda yondashish natija beradi. Demak, har bir shaxsning nutq

²⁹ "Maktabgacha yoshdagi bolalar nutqini rivojlantiruvchi o'yinlar" 2025-y uslubiy metodik qo'llanma 12-18b

³⁰ Speech Disorders in Preschool Children and Related Methods and Corrections in the Era of Modern Technological Development. Journal of Applied Science and Social Science, 1(4), 115–119.

rivojlanishida individual yondashuv eng muhim element hisoblanadi. Bundan tashqari, ishlatilgan adabiyotlar va metodik qollanmalar yordamida amalga oshirilgan amaliy tadqiqotlar, misollar va tavsiyalar pedagoglar va logopedlar uchun aniq yo'riqnoma sifatida xizmat qilishi mumkin. Bu nafaqat nutq buzilishi bo'lgan shaxslarning rivojlanishiga yordam beradi, balki logopedik va pedagogik amaliyotni yanada ilmiy asoslangan va tizimli qilishi mumkin. Shu tarzda, nutqning fonetik, leksik va grammatik komponentlarini chuqur tushunish va ularga kompleks yondashuvni qo'llash ta'lim jarayonida ham, kognitiv rivojlanishda ham muhim ahamiyat kasb etadi.

Xulosa qilib aytganda, nutq buzilishi bilan kurashishda ilmiy asoslangan metodik qollanmalarni, interaktiv texnologiyalarni va individual yondashuvni birlashtirish orqali sezilarli natijalarga erishish mumkin. Bu nafaqat bolalar va kattalarning nutq qobiliyatini oshirishga, balki ularning o'zini ifoda etish va jamiyatdagi ishtirokini yaxshilashga ham yordam beradi. Shu bilan birga, mazkur ishning natijalari logopedik amaliyot va ta'lim sohasida keyingi tadqiqotlar uchun asosiy manba bo'lib xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Maktabgacha yoshdagi bolalar nutqini rivojlantiruvchi o'yinlar" 2025-yuslubiy metodik qo'llanma
2. Ivanov, A. (2022). Nutq buzilishi va logopedik yondashuvlar. Toshkent: Fan, 45–50-betlar.
3. Goipova, N. B. & Meliboyeva, Y. E. (2025). Nutq rivojlanishining buzilishlari va ularning sabablari. Science and Education, 6(5), 374–381.
4. Karimova, L. S., & Tursunov, A. K. (2023). Logopedik korreksiya va nutq buzilishlarini kompleks o'rganish. Toshkent: Pedagogika va Psixologiya, 78–85-betlar.
5. Speech Disorders in Preschool Children and Related Methods and Corrections in the Era of Modern Technological Development. Journal of Applied Science and Social Science, 1(4), 115–119.
6. Qodirov, R. T., & Usmonova, S. M. (2024). Metodik qollanmalar asosida interaktiv nutq mashqlari. Toshkent: Ta'lim nashriyoti.
7. Rasulov, F. A. (2023). Bolalarda fonetik, leksik va grammatik qobiliyatlarni rivojlantirish metodikasi. Pedagogika va Psixologiya, 2(7), 65–72.

BOLA PSIXIKASINI O'RGANISH TAMOYILLARI

Xolboyeva Gulnora Ulashovna

Ilmiy rahbar; TerDPI katta o'qituvchisi, PhD

Ahmedova Mubina Umidjon qizi

Maktabgacha ta'lim yo'nalishi talabasi

Annotatsiya: Mazkur maqolada bolalar psixikasini o'rganishning asosiy tamoyillari ilmiy-nazariy jihatdan yoritilgan. Unda bolalar psixik rivojlanishining yosh xususiyatlariga mosligi, tizimlilik va izchillik, individual yondashuv, faoliyat orqali o'rganish, shuningdek, ijtimoiy muhitning ta'sirini hisobga olish kabi muhim tamoyillar tahlil qilingan. Maqolada bolalar psixikasini o'rganishda pedagogik va psixologik metodlarning o'zaro uyg'unligi, kuzatish va tajriba usullarining ahamiyati ham asoslab berilgan. Tadqiqot natijalari bolalar psixik rivojlanishini chuqur anglash, ta'lim-tarbiya jarayonini samarali tashkil etish hamda amaliyotda ilmiy asoslangan yondashuvlarni qo'llashga xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: bolalar psixikasi, psixik rivojlanish, yosh xususiyatlari, psixologik tamoyillar, individual yondashuv, faoliyat, ijtimoiy muhit, pedagogik-psixologik metodlar.

KIRISH

Bugungi kunda bolalar psixikasini chuqur va har tomonlama o'rganish ta'lim-tarbiya tizimining muhim vazifalaridan biri hisoblanadi. Chunki bolaning shaxs sifatida shakllanishi, uning aqliy, hissiy-irodaviy hamda ijtimoiy rivojlanishi bevosita psixik jarayonlarning rivoj darajasiga bog'liqdir. Har bir bola o'ziga xos individual xususiyatlarga ega bo'lib, ushbu xususiyatlarni e'tiborga olmasdan tashkil etilgan ta'lim va tarbiya jarayoni kutilgan samarani bermaydi.

Bolalar psixikasini o'rganish nafaqat psixologiya fanining, balki pedagogika, defektologiya va ijtimoiy fanlarning ham dolzarb masalalaridan biridir. Ayniqsa, bolalik davrida psixik rivojlanish tez va uzluksiz kechishi sababli, uni ilmiy asoslangan tamoyillar asosida tadqiq etish muhim ahamiyat kasb etadi. Ushbu tamoyillar bolalarning yosh va individual xususiyatlarini to'g'ri aniqlash, ularning ehtiyoj va qobiliyatlarini ochib berish imkonini yaratadi.

Asosiy qism

Bolalar psixikasini o'rganish murakkab va ko'p qirrali jarayon bo'lib, u aniq ilmiy tamoyillarga tayanishni talab etadi. Ushbu tamoyillar bolalarning psixik rivojlanishini to'g'ri anglash, ularning ichki dunyosini chuqur tahlil qilish hamda ta'lim-tarbiya jarayonini samarali tashkil etishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Birinchi navbatda, yosh xususiyatlarini hisobga olish tamoyili alohida ahamiyatga ega. Har bir yosh davri o'ziga xos psixik rivojlanish bosqichlari, ehtiyojlari va imkoniyatlari bilan tavsiflanadi. Masalan, maktabgacha yoshdagi bolalarda idrok va xotira ko'proq obrazli xarakterga ega bo'lsa, maktab yoshiga kelib mantiqiy tafakkur, ixtiyoriy diqqat va nutq faoliyati jadal rivojlana boshlaydi. Shu sababli bolalar psixikasini o'rganishda ularning yosh davriga mos metod va vositalardan foydalanish zarur.

Ikkinchi muhim tamoyil — individual yondashuv tamoyilidir. Har bir bola o'zining temperament turi, qobiliyati, qiziqishi va emotsional holati bilan boshqalardan farq qiladi. Psixik jarayonlarning rivojlanish sur'ati ham bolalarda turlicha kechadi. Shu bois, bolalar psixikasini o'rganishda ularni umumiy mezonlar asosida emas, balki individual xususiyatlarini hisobga olgan holda tahlil qilish muhimdir. Bu tamoyil ta'lim jarayonida har bir bolaning imkoniyatlarini to'liq namoyon etishga yordam beradi.

Tizimlilik va izchillik tamoyili bolalar psixikasini o'rganishda muhim metodologik asos bo'lib xizmat qiladi. Psixik jarayonlar — idrok, xotira, tafakkur, diqqat va emotsiyalar o'zaro uzviy bog'liq holda rivojlanadi. Shuning uchun ularni alohida-alohida emas, balki yaxlit tizim sifatida o'rganish zarur.

Izchil kuzatish va tahlil qilish orqali bolaning psixik rivojlanishidagi o'zgarishlar va taraqqiyot dinamikasini aniqlash mumkin bo'ladi. Keyingi tamoyil — faoliyat orqali o'rganish tamoyilidir. Bola psixikasi asosan faoliyat jarayonida namoyon bo'ladi va rivojlanadi.

O'yin, o'qish, mehnat va muloqot jarayonlarida bolaning bilish jarayonlari, irodaviy sifatlari hamda shaxsiy xususiyatlari yaqqol ko'zga tashlanadi. Ayniqsa, o'yin faoliyati maktabgacha yoshdagi bolalar psixikasini o'rganishda asosiy vosita hisoblanadi. Faoliyatni kuzatish orqali bolaning qiziqishlari, hissiy holati va ijtimoiy munosabatlari aniqlanadi.

Ijtimoiy muhitning ta'sirini hisobga olish tamoyili ham bolalar psixikasini o'rganishda muhim o'rin tutadi. Bola psixik rivojlanishiga oila, ta'lim muassasasi, tengdoshlar hamda keng ijtimoiy muhit kuchli ta'sir ko'rsatadi. Ota-onalarning munosabati, tarbiya uslubi, pedagoglarning yondashuvi bolaning shaxs sifatida shakllanishida muhim omil hisoblanadi. Shu sababli psixik tadqiqotlarda bolaning yashash va tarbiya sharoitlarini chuqur tahlil qilish talab etiladi. Shuningdek, obyektivlik va ishonchlilik tamoyili ham alohida e'tiborga loyiqdir. Bolalar psixikasini o'rganishda subyektiv fikrlar va shaxsiy munosabatlardan holi bo'lish, ilmiy asoslangan metodlardan foydalanish zarur. Kuzatish, suhbat, test va eksperiment kabi metodlarning to'g'ri tanlanishi va uyg'un qo'llanilishi olingan natijalarning ishonchlilikini ta'minlaydi.

Umuman olganda, bolalar psixikasini o'rganish tamoyillariga amal qilish nafaqat ilmiy tadqiqotlar sifatini oshiradi, balki ta'lim-tarbiya jarayonini samarali tashkil etishga, bolalarning psixik rivojlanishini qo'llab-quvvatlashga va ularning shaxs sifatida barkamol kamol topishiga xizmat qiladi.

Bola psixikasi bir zumda emas, balki muayyan bosqichlar orqali, asta-sekin rivojlanadi. Har bir bosqich oldingi rivojlanish natijasiga tayangan holda shakllanadi. Agar ma'lum bir bosqichda bolaning ehtiyojlari va psixik imkoniyatlari yetarlicha qo'llab-quvvatlanmasa, keyingi bosqichlarda muammolar yuzaga kelishi mumkin. Shu sababli psixik rivojlanishni uzluksiz jarayon sifatida kuzatish va baholash muhim hisoblanadi.

Shuningdek, ta'lim va tarbiyaning yetakchi roli tamoyili ham bolalar psixikasini o'rganishda muhim ahamiyatga ega. Ilmiy tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, to'g'ri tashkil etilgan ta'lim va tarbiya bolaning psixik rivojlanishini jadallashtiradi. Vygotskiy ta'kidlaganidek, ta'lim rivojlanishdan oldinda borishi kerak.

Bu tamoyil bolalarning yaqin rivojlanish zonasi imkoniyatlarini aniqlash va ularni amaliyotda qo'llash zarurligini ko'rsatadi.

Nutq va muloqotning ahamiyatini hisobga olish tamoyili ham bolalar psixikasini o'rganishda alohida o'rin tutadi. Nutq orqali bola atrof-muhitni anglaydi, fikrini ifodalaydi va ijtimoiy munosabatlarga kirishadi. Nutqning rivojlanishi tafakkur, xotira va diqqat jarayonlari bilan chambarchas bog'liq. Shu bois psixologik tadqiqotlarda bolaning nutq faoliyatini tahlil qilish uning umumiy psixik rivojlanishini aniqlashda muhim ko'rsatkich bo'lib xizmat qiladi.

Bundan tashqari, emosional holatlarni inobatga olish tamoyili ham muhim sanaladi. Bola psixikasida hissiy kechinmalar yetakchi o'rin egallaydi. Quvonch, qo'rquv, hayajon, xavotir kabi holatlar bolaning xulq-atvori va faoliyatiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Psixik tadqiqotlar jarayonida bolaning emosional barqarorligi, o'zini tutishi va stressga munosabati alohida e'tibor bilan o'rganilishi lozim.

Yana bir muhim jihat — diagnostika va korreksiyaning uzviyligi tamoyilidir. Bolalar psixikasini o'rganish faqat tashxis qo'yish bilan cheklanib qolmasligi kerak. Aniqlangan muammolar asosida psixologik-pedagogik korreksion ishlarni rejalashtirish va amalga oshirish muhimdir. Bu esa bolalarning psixik rivojlanishidagi kamchiliklarni o'z vaqtida bartaraf etishga xizmat qiladi.

Xulosa qilib aytganda, bolalar psixikasini o'rganish tamoyillari psixologik va pedagogik faoliyatning ilmiy asosini tashkil etadi. Ushbu tamoyillar bolaning yosh va individual xususiyatlarini hisobga olish, psixik jarayonlarni tizimli va izchil tahlil qilish, faoliyat hamda ijtimoiy muhit ta'sirini chuqur o'rganish imkonini beradi. Aynan shu yondashuvlar orqali bolalarning psixik rivojlanish darajasi, qobiliyatlari va ehtiyojlarini to'g'ri aniqlash mumkin bo'ladi.

Bolalar psixikasini o'rganishda ilmiy asoslangan tamoyillarga amal qilish ta'lim-tarbiya jarayonining samaradorligini oshiradi, pedagog va psixologlarning amaliy faoliyatini yanada takomillashtiradi. Natijada bolalarning aqliy, hissiy va ijtimoiy rivojlanishi uchun qulay sharoit yaratiladi hamda ularning shaxs sifatida barkamol kamol topishiga zamin hozirlanadi. Psixik jarayonlarni tizimli, izchil va faoliyat asosida o'rganish bolani yaxlit shaxs sifatida anglashga yordam beradi.

Shuningdek, ta'lim va tarbiyaning yetakchi roli, nutq va muloqotning rivojlanishi, emosional holatlarning hisobga olinishi hamda diagnostika va korreksiyaning uzviyligi bolalar psixikasini o'rganishda muhim ahamiyat kasb etadi. Bu tamoyillar asosida olib borilgan psixologik-pedagogik faoliyat bolalarning aqliy, hissiy va ijtimoiy rivojlanishini qo'llab-quvvatlaydi, ta'lim-tarbiya jarayonining samaradorligini oshiradi. Umuman olganda, bolalar psixikasini o'rganishda ilmiy asoslangan tamoyillarga tayanish pedagog va psixologlarga har bir bolaning imkoniyatlarini to'liq ro'yobga chiqarish, ularning shaxs sifatida barkamol kamol topishini ta'minlash uchun mustahkam zamin yaratadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Vigotskiy L.S. Psixik rivojlanish nazariyasi. — Moskva: Pedagogika, 1984.

2. Leontev A.N. Faoliyat. Ong. Shaxs. — Moskva: Politizdat, 1975.
3. Rubinshteyn S.L. Umumiy psixologiya asoslari. — Moskva: Pedagogika, 1989.
4. G'oziyev E.F. Yosh va pedagogik psixologiya. — Toshkent: O'qituvchi, 2010.
5. Davletshin M.G. Psixologiya. — Toshkent: Fan va texnologiya, 2012.
6. Холбоева Г. У. Физическое воспитание детей дошкольного возраста //Евразийский научный журнал. – 2016. – №. 6. – С. 462-464.
7. Kholboyeva G. U. IMPROVEMENT OF METHODOLOGICAL PREPARATION OF FUTURE EDUCATORS FOR THE FORMATION OF ECOLOGICAL LITERACY OF CHILDREN //Theoretical & Applied Science. – 2020. – №. 7. – С. 355-359.
8. .Холбоева Г. У. Содержание и методика проведения физкультурных досугов в дошкольных учреждениях //Вестник современной науки. – 2016. – №. 6-2. – С. 131-133.

CREATING THE IMAGE OF THE NEW UZBEKISTAN THROUGH FURTHER
DEVELOPMENT OF MAHALLA INFRASTRUCTURE

MAHALLA INFRATUZILMASINI YANADA RIVOJLANTIRISH ORQALI
YANGI O'ZBEKISTON QIYOFASINI YARATISH

Turgunov Ulugbek Isroilovich

*Undergraduate student Department of International Relations Uzbekistan International Islamic
Academy*

Qolqanov Nuriddin Tashpulatovich

*Associate Professor, PhD Department of International Relations Uzbekistan International Islamic
Academy*

Annotation: This article analyzes the role of further developing mahalla infrastructure in the process of building the New Uzbekistan. It reveals the socio-political, economic, and spiritual essence of the mahalla institution, examines the theoretical foundations of the concept of infrastructure, and highlights its structural components at the mahalla level. In addition, attention is given to state policies, adopted decisions, and programs implemented in recent years in Uzbekistan aimed at developing mahalla infrastructure. The article presents conclusions on shaping the image of the New Uzbekistan through the comprehensive development of mahalla infrastructure.

Key words: mahalla, mahalla infrastructure, New Uzbekistan, social infrastructure, territorial development, poverty reduction, public welfare.

Annotatsiya: Mazkur maqolada Yangi O'zbekistonni barpo etish jarayonida mahalla infratuzilmasini yanada rivojlantirishning o'рни tahlil qilingan. Unda mahalla institutining ijtimoiy-siyosiy, iqtisodiy va ma'naviy mohiyati ochib berilgan, infratuzilma tushunchasining nazariy asoslari hamda uning mahalla darajasidagi tarkibiy qismlari yoritilgan. Shuningdek, so'nggi yillarda O'zbekistonda mahalla infratuzilmasini rivojlantirishga qaratilgan davlat siyosati, qabul qilingan qaror va dasturlarga e'tibor qaratilgan. Tezisdah mahalla infratuzilmasini kompleks rivojlantirish orqali Yangi O'zbekiston qiyofasini shakllantirish bo'yicha xulosalar berilgan.

Kalit so'zlar: mahalla, mahalla infratuzilmasi, Yangi O'zbekiston, ijtimoiy infratuzilma, hududiy rivojlanish, kambag'allikni qisqartirish, aholi farovonligi.

In the context of contemporary globalization and rapid socio-economic transformations, the sustainable development of states is determined, first and foremost, by the effectiveness of reforms implemented at the lowest level of society – the mahalla.

In this sense, the special attention paid to the mahalla institution in the process of building the New Uzbekistan is by no means coincidental.

This is because the mahalla is not only a space where national values, customs, and traditions are embodied, but also a fundamental pillar of civil society and a crucial connecting link between the state and the people.

In recent years, the large-scale reforms being carried out in Uzbekistan have been aimed at the comprehensive renewal of the mahalla system, strengthening its legal status, improving its material and technical base, and, most importantly, ensuring the integrated development of mahalla infrastructure. Decisions and programs adopted on the initiative of the Head of State have identified the reconstruction of internal roads, drinking water supply systems, electricity and gas networks, social sector facilities, as well as the construction of new infrastructure in mahallas as priority objectives.

In his Address to the Oliy Majlis and the people of Uzbekistan, President of the Republic of Uzbekistan Shavkat Mirziyoyev emphasized that the mahalla plays a decisive role in shaping the image of the New Uzbekistan, elevating the idea that “the prosperity of the country begins, first and foremost, with the mahalla” to the level of state policy³¹. This approach necessitates viewing the development of mahalla infrastructure not merely as a technical or communal issue, but as a strategic factor of social stability, human well-being, and national development.

It is well known from history that the mahalla is a unique institution of self-governance specific to Uzbekistan, which for centuries has shaped the social life, spiritual values, and collective relations of the people. The expression “The mahalla is a small homeland within the homeland” profoundly reflects its role in the life of society. This is because a person’s daily life, social relations, traditions of solidarity, and mutual assistance are manifested precisely within the mahalla.

President Shavkat Mirziyoyev characterizes the mahalla as a symbol of our national identity and recognizes it as a social institution that has become a space of peace, harmony, and mutual respect. Such an approach by the President enhances the prestige of the mahalla, strengthens the people’s sense of involvement in their own destiny, and ensures moral stability in society. These ideas are being further developed within the reforms of today’s New Uzbekistan. This approach has expanded the role of the mahalla not only in terms of its traditional functions, but also in modern governance, social protection, and economic development.

Especially in recent years, the introduction of the “mahalla-based working” system has elevated the socio-political significance of the mahalla to a new stage. The system consisting of the mahalla chairperson, the assistant to the hokim, the women’s activist, the youth leader, and the prevention inspector has been delivering significant results in resolving citizens’ problems on the spot, ensuring employment, reducing poverty, and preventing crime. In this sense, the mahalla is becoming the main supporting pillar for the development of civil society in the New Uzbekistan. Its effective functioning directly depends on the level of development of mahalla infrastructure, since it is impossible to fully ensure social activity in the mahalla without modern roads, water supply, electricity, and social services.

In order to gain a deeper understanding of the issue of developing mahalla infrastructure, it is first necessary to focus on the scientific and economic essence of the concept of “infrastructure.” In academic literature, infrastructure is interpreted as a set of

³¹ <https://president.uz/uz/lists/view/8834>

auxiliary systems that serve to support production, social life, and human activity. Infrastructure (from the Latin *infra* – “below”) is understood as a complex of various auxiliary service sectors (organizations, enterprises, and institutions) that ensure normal conditions for production and commodity circulation, as well as for human life activity³². It serves to meet people’s vital needs and creates the necessary conditions for material production and social development.

Infrastructure is generally divided into two main components: production infrastructure and social infrastructure. Production infrastructure encompasses transport, electricity and heat supply, water management, road networks, communication, and information services, while social infrastructure includes education, healthcare, culture, sports, household services, and social protection systems. At the mahalla level, these two directions are manifested in a closely interconnected manner.

Leading national scholars Salimov and Uraqov emphasize the necessity of developing mahalla infrastructure in a comprehensive manner, scientifically substantiating that the lagging of any individual element negatively affects the efficiency of the entire system. According to them, unless roads and engineering communications are developed within the mahalla, reforms in the fields of education or healthcare will also fail to produce the expected results.

From this perspective, the development of mahalla infrastructure should not be limited solely to improving communal services. It should be regarded as an important factor shaping social activity, employment, entrepreneurial initiatives, and the moral environment of the population. Indeed, only when favorable infrastructure is created at the mahalla level does public trust in state reforms increase and the image of the New Uzbekistan acquire real substance.

In recent years, the development of mahalla infrastructure has become one of the priority directions of state policy in Uzbekistan. This is primarily reflected in decisions and programs adopted on the initiative of President Shavkat Mirziyoyev. In particular, based on decisions adopted in 2022–2023 to further improve mahalla infrastructure, large-scale construction and renovation works were carried out across regions. The direct participation of deputies of local councils, members of the Senate, and representatives of relevant state bodies in these processes contributed to the formation of the institution of “mahalla oversight.” As a result, reconstruction works related to internal mahalla roads, drinking water supply, electricity and gas provision, and social sector facilities were implemented in a systematic manner.

In particular, the “Obod Mahalla,” “Obod Qishloq,” and “Initiative Budget” programs play a significant role in the development of mahalla infrastructure. Within the framework of these programs, roads are being repaired, schools and kindergartens reconstructed, and medical institutions established based on proposals put forward by residents. This, in turn, strengthens citizens’ sense of involvement in the fate of their own mahalla.

In his Address to the Oliy Majlis and the people of Uzbekistan on December 26, 2025, President Shavkat Mirziyoyev designated “further improving mahalla infrastructure and

³² <https://qomus.info/encyclopedia/cat-i/infratuzilma-uz/>

bringing the image of the New Uzbekistan into mahallas” as the foremost priority direction. As the Head of State emphasized, when people assess reforms, they first and foremost pay attention to the conditions of roads, water supply, electricity, education, and healthcare facilities within their mahallas. For this reason, a policy of developing infrastructure in mahallas on the basis of a comprehensive approach is being implemented.

In this regard, the pilot introduction of the “mahalla budget” system is of particular significance. This mechanism serves to resolve existing problems at the local level, enhance financial independence, and strengthen citizens’ participation in governance. At the same time, the substantial funds allocated by the state to mahallas are directed not only toward improving infrastructure, but also toward creating new jobs and increasing household incomes.

Thus, in the New Uzbekistan, the development of mahalla infrastructure is being implemented at the level of state policy in a systematic, comprehensive, and human-centered manner. Along with transforming the country’s overall appearance, this process is creating a solid foundation for social stability and development within society.

The reforms being carried out in the New Uzbekistan to develop mahalla infrastructure are distinguished by their clear practical results. In particular, in recent years, large-scale efforts have been undertaken to improve road and transport networks, engineering communications, social sector facilities, and the quality of communal services in mahallas. In this process, the financial resources allocated by the state, the responsibility of local governance bodies, and the active participation of the population play a significant role.

Current practice demonstrates that the repair and improvement of internal mahalla roads create noticeable convenience in the daily lives of residents. In mahallas with improved road infrastructure, traffic safety increases, public transport services expand, and favorable conditions are created for residents to reach their workplaces. This, in turn, has a direct positive impact on labor productivity and employment.

Reforms in the areas of drinking water supply, electricity, and gas provision also play a decisive role in the development of mahalla infrastructure. The resolution of water supply problems that had remained unresolved for many years has had a significant impact on public health, sanitary and hygienic conditions, and the overall quality of life. The stabilization of electricity and gas supply, in turn, has opened new opportunities for the development of small businesses and family entrepreneurship within mahallas.

The construction and reconstruction of social sector facilities — schools, kindergartens, family polyclinics, and cultural centers — are contributing to the qualitative enrichment of life within the mahalla. In particular, the development of education and healthcare infrastructure at the mahalla level serves as an important factor in improving the quality of human capital. As repeatedly emphasized by President Shavkat Mirziyoyev in his Addresses, “the development of the mahalla system has been and will remain a priority direction of state policy”³³.

³³ <https://president.uz/uz/lists/view/8834>

The development of mahalla infrastructure is also closely linked with poverty reduction policy. Mechanisms such as the “Iron Notebook,” the “Social Register,” vocational training centers, and subsidy instruments have formed a system of targeted, needs-based work at the mahalla level. In this process, infrastructure serves as a crucial foundation, since without modern roads, water supply, and energy provision it is impossible to ensure employment, develop entrepreneurship, or expand sources of income.

The development of mahalla infrastructure produces not only economic or social benefits, but also emerges as an important moral and ideological factor in shaping the image of the New Uzbekistan. In this regard, President Shavkat Mirziyoyev has emphasized: “By fundamentally improving mahalla infrastructure, we will continue our efforts to comprehensively develop our country and make its image even more beautiful and prosperous”³⁴. Indeed, a well-developed mahalla is not merely a combination of improved roads or newly constructed buildings, but an expression of citizens’ trust in the state, in the reforms being carried out, and in the future of the country, as well as of their social activism. In such an environment, individuals feel themselves to be an integral part of society, their sense of involvement in state policy is strengthened, and a solid foundation for civil society is formed.

From this perspective, mahalla infrastructure constitutes the material basis for the development of civil society. In mahallas where a comfortable living environment is created, public activity increases and residents are more inclined to come forward with their own initiatives. The participation of citizens in decision-making processes through the “Initiative Budget” program is a clear confirmation of this view.

Thus, through the development of mahalla infrastructure, it is possible to strengthen not only material well-being, but also social cohesion, interethnic harmony, and an environment of collective responsibility.

The image of the New Uzbekistan is shaped precisely within the mahalla. Well-maintained streets, modern social facilities, and stable communal services directly influence people’s quality of life and determine their attitude toward state policy. In this sense, the development of mahalla infrastructure is emerging as one of the strategic directions of the New Uzbekistan’s progress.

The above analysis demonstrates that the further development of mahalla infrastructure plays a decisive role in shaping the image of the New Uzbekistan. This process is not limited solely to material construction activities, but also exerts a profound influence on the social structure of society, as well as on citizens’ consciousness and civic engagement.

Further development of mahalla infrastructure is considered one of the most important and decisive directions in creating the image of the New Uzbekistan. The mahalla is not only a space embodying historical and cultural heritage and national values, but also emerges as a practical arena for forming modern civil society, ensuring social stability, and protecting human interests.

³⁴<https://president.uz/uz/lists/view/8834>

In recent years, extensive efforts have been undertaken in our country to radically reform the mahalla system, strengthen its legal, organizational, and financial foundations, and, most importantly, comprehensively develop mahalla infrastructure. Investments directed toward road and transport networks, drinking water supply, electricity and gas provision, educational and medical institutions, as well as cultural and sports infrastructure, have had a significant impact on the quality of life of the population.

In areas where mahalla infrastructure is well developed, social activity increases, crime rates decline, and opportunities for entrepreneurship and self-employment expand. This indicates that the mahalla is becoming not only a social institution, but also a driver of economic development. In particular, mechanisms such as the “mahalla-based working” system, the “Initiative Budget,” the “mahalla budget,” the “Iron Notebook,” and the “Social Register” have established a practice of targeted, precise, and effective action at the mahalla level.

The conceptual idea put forward by President Shavkat Mirziyoyev – “the prosperity of the country begins, first and foremost, with the mahalla” – has become the ideological and practical foundation of the New Uzbekistan’s development. Through the development of mahalla infrastructure, trust between the state and society is being strengthened, and citizens’ sense of involvement in reforms is increasing. This signifies that the image of the New Uzbekistan is not merely an external transformation, but the emergence of a substantively new, human-centered model of the state.

REFERENCES:

1. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. – Toshkent: O‘zbekiston, 2023.
2. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Олий Мажлис ва Ўзбекистон халқига Мурожаатномаси // <https://president.uz/uz/lists/view/8834>
3. Ўзбекистон маҳаллалари: тарих ва ҳозирги замон. Монография. – Т., 2021. – Б.318.
4. <https://qomus.info/encyclopedia/cat-i/infratuzilma-uz/>
5. Qo'ltkanov, N. T. (2020). Voprosy liderstva v mnenii mislitele iz Tsentralnoy Azii. *Ученый XXI века*, (12-1 (71)), 97-100.
6. Kolkanov, N. T. (2019). Forming Political Leader Image in Modern Conditions. *Eastern European Scientific Journal*, (1).
7. Kolkanov, N. (2025). ACTIVITIES OF REPRESENTATIVE OFFICES OF FOREIGN DIPLOMATIC AND INTERNATIONAL ORGANIZATIONS IN THE REPUBLIC OF UZBEKISTAN. *Multidisciplinary Journal of Science and Technology*, 5(6), 330-334.